

SUMARI

D'ICÀRIA...

Monturiol posà Icària sobre el paper i Cerdà la traslladà al plànol / 2

Jaume Fabre

***La Fraternidad*: el periòdic de Monturiol per fundar Icària / 12**

Àngela Vinent

Joan Rovira, el final d'una utopia / 18

Àngela Vinent

No busqueu més on és Icària / 24

Josep Rius

Recorregut fotogràfic pels indrets citats a la novel·la *Icària, Icària*, de Xavier Benguerel / 26

Un nom que ha fet fortuna / 32

M.F.C.

Icària als mapes / 34

Anselm Clavé / 36

Quan les corals eren una munió / 36

Quan les cooperatives regnaven / 38

Un grup esperantista itinerant / 40

J.S./M.F.C.

L'Eugènia, una mèdium del Poblenou / 44

Àfrica Ragel

... A ACRÀCIA

Del socialisme utòpic a l'anarquisme / 48

Marc Andreu

Anarquisme i anarquistes al Poblenou / 52

Jordi Fossas

Neus Bouza, l'anarquista afusellada per haver fet d'infermera / 56
Laia Prats

Joan Garcia Oliver / 58

La caserna anarquista del Poblenou on vivia Gregori Jover / 60

Agustí Roa Ventura / 61

Josep Silvestre Granell / 62

Jaume Vilajuana Padrós / 62

Antonio Turón Turón / 63

Domingo Ibars Joanies / 63

L'assassinat de Joseph Mitchell Hood / 64

Joan Carles Luque

Consell de Redacció

Maria Favà Compta
Jordi Fossas Bonjoch
Joan Carles Luque Silvestre
Josep Sarsanedas Benguerel

Col·laboradors

Alícia Alberich Aldea
Rossend Calvet Raimundo
Nicasí Camps Pinós
Anna Dobaño Pané
Maria Antònia Casulleres
Irene Julve Nieto
Montserrat Jurnet Tusquets
Andreu Mitjans Jurnet
Robert Nebot i Chiva
Pere Parera Rodríguez
Ramon Pascual Ibáñez
Orestes Sánchez Benavente
Quique Tárraga Pere
Inés Vidal Castiñeira
Manel Vidal Campos

Redacció

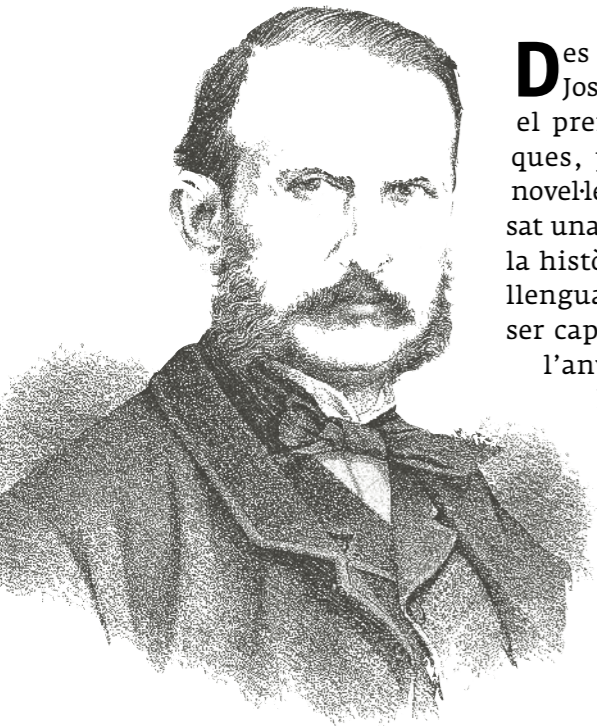
Arxiu Històric del Poblenou
Plaça de Ramon Calsina s/n
08005 Barcelona
www.arxiuhistoricpoblenou.cat
INSTAGRAM arxiuhistoricpoblenou
FACEBOOK ARXIU Històric Poblenou

EDICIÓ DE TEXTOS: Maria Favà
DISSENY: Josep Sarsanedas
CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA:
Joan Lluís Quilis
IMPRESSIÓ: 9 dissenys sl.
Carrer de Pere IV, 37
08018 Barcelona
Barcelona ISSN: 2462-7275

«D'Icària a Acràcia» és un viatge ideològic de més de cent anys des de les teories del filòsof francès Étienne Cabet fins al moviment anarcosindicalista. Dos corrents doctrinals que van tenir, i en part encara tenen, un gran predicament a Catalunya i al Poblenou, on fins i tot han deixat rastres en el nomenclàtor. Dins del bloc que tracta del socialisme utòpic hem inclòs dues peces sobre l'esperantisme i l'espiritisme, que van ser uns moviments progressistes i avançats al seu temps. Del sumari de la revista destaquem l'article de Jaume Fabre sobre els socialistes utòpics i el de Marc Andreu sobre l'anarquisme. Hi ha dos articles més que volem ressaltar, perquè són dues primícies fruit de la recerca d'Àngela Vinent i de Laia Prats. Vinent ha trobat a les vores del Mississipí els rastres del metge Joan Rovira, que es va embarcar en la primera expedició a Icària i que en fracassar el projecte es va suïcidar. Laia Prats ha investigat en la vida i la mort de la jove anarquista Neus Bouza, de la qual fins ara se sabia només que havia estat afusellada al Camp de la Bota el mateix 1939.

Monturiol posà Icària sobre el paper i Cerdà la traslladà al plànol

Jaume Fabre

Narcís Monturiol

Des que l'any 1952 l'editor José Manuel Lara va crear el premi Planeta, molt poques, per no dir cap, de les novel·les premiades han suposat una aportació important a la història de la literatura en llengua castellana. No en va ser cap excepció la premiada l'any 1974, *Icària, Icària*, de l'escriptor poblenoví Xavier Benguerel.

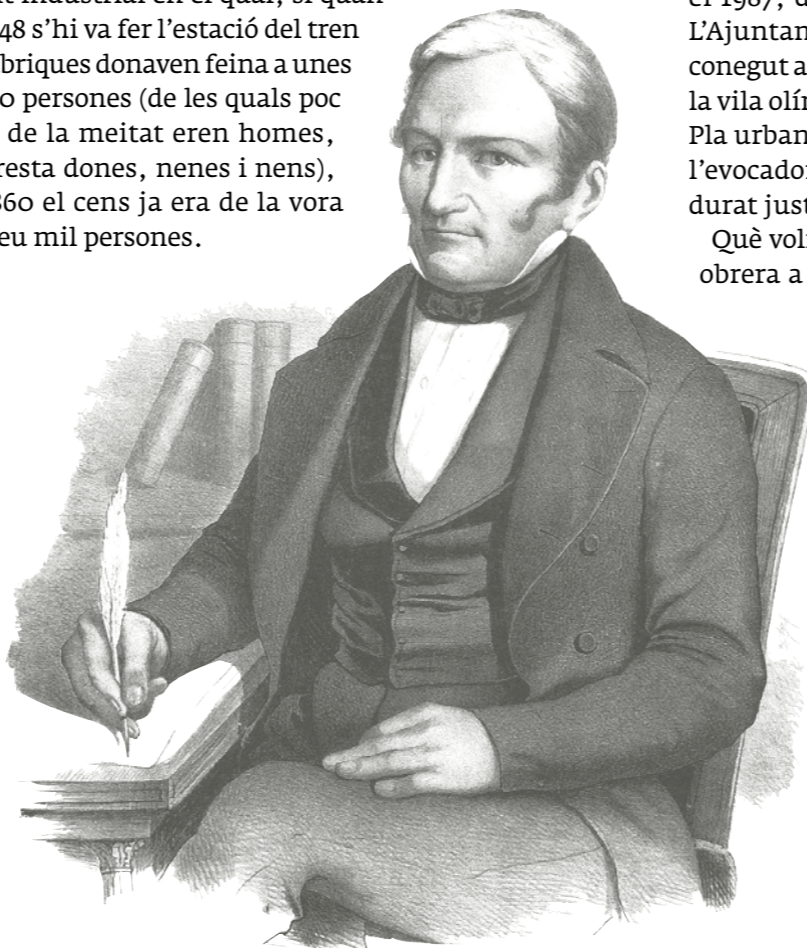
Icària, Icària va ser, de fet, la primera novel·la premiada en el Planeta d'un autor que havia escrit tota la seva obra anterior en català. Per això, la publicació de l'obra va tenir la peculiaritat, insòlita en aquell concurs literari, de sortir simultàniament en català i castellà.

L'argument discorre en un doble pla cronològic: els anys quaranta i cinquanta del segle XIX i les primeres dècades del segle XX. Al final de tot del llibre hi ha un parell de pàgines amb el títol «Acció de gràcies», on molt honoradament Benguerel reconeix que la novel·la és deutora d'altres obres: les memòries de Miquel Ferrer per a «les peculiaritats de la nostra crònica social de les primeres dècades d'aquest segle» i tres llibres per a l'aventura d'uns socialistes utòpics que dona nom al títol: *Pels camins d'utopia*, escrit per Josep Soler-Vidal, *Icària*, de Jordi Ventura, i *Icarie et son Fondateur Étienne Cabet*, una obra del 1907 de Jules Prudhommeaux, que és de fet, amb les seves set-centes pàgines, la base de tots els altres. L'obra de Benguerel n'és tan deutora que, almenys per la part relativa al segle XIX, pot dir-se que segueix al peu de la lletra el mateix fil argumental, transformant en novel·la

la el que són cròniques històriques. Més que una recreació és una reescriptura. Benguerel només va afegir diàlegs imaginaris a allò que els altres havien basat en documentació.

Un nom popular

No és estrany que Benguerel triés aquest tema, ja que el nom d'Icària està lligat al seu barri natal del Poblenou. Aquest lligam prové sobretot d'unes frases que Víctor Balaguer va deixar escrites a la seva *Guia de Barcelona a Granollers per el ferrocarril*, publicada el 1857: «Va formar-se el Poble Nou en l'època que el famós Cabet tornava bojos a molts amb els seus plans icarians, coincidint la fundació d'aquest poble amb la marxa d'alguns joves barcelonins que volgueren anar a l'expedició de Cabet; d'aquí el nom d'Icària que se li va donar i pel qual durant tots aquests anys ha sigut conegut vulgarment». Es referia al barri que, segons l'*Estadística de Barcelona en 1849 publicada por don Laureano Figuerola*, «des del 1843 s'està formant al costat del cementiri barceloní». Un barri eminentment industrial en el qual, si quan el 1848 s'hi va fer l'estació del tren 57 fàbriques donaven feina a unes 2.500 persones (de les quals poc més de la meitat eren homes, i la resta dones, nenes i nens), el 1860 el cens ja era de la vora de deu mil persones.

Étienne Cabet

El nom d'Icària devia ser tan popular que, quan el 1855 l'Estat va encarregar a Ildefons Cerdà un projecte urbanístic per a l'Eixample de Barcelona, li va posar el nom en el plànol sobre les illes projectades a la zona del Poblenou. Això va fer que, quan es va començar a desenvolupar un pla parcial per a la zona, es donés també el nom d'Icària a l'avinguda central.

Entorn de l'avinguda es van urbanitzar a partir del 1870 una dotzena de carrers on es construïren fàbriques i habitatges per als obrers que hi treballaven. La desindustrialització dels anys cinquanta del segle XX va fer entrar el barri en fase comatosa i l'especulació urbana que caracteritzà els anys de l'alcalde Porcioles va promoure a la segona meitat dels anys seixanta un Pla de la Ribera que la pressió popular va impedir que es portés a terme tal com havia estat pensat. Al final del franquisme, només sobreviuen alguns carrers com els del Ciervo i el del Gasòmetre i el passatge dels Pirineus. Els Jocs Olímpics del 1992 van servir per posar en marxa un altre Pla de la Ribera diferent, que ha transformat completament el Poblenou en els últims trenta anys. Aquelles casetes van desaparèixer el 1987, després de dues dècades d'agonia. L'Ajuntament va decidir exterminar el barri conegut amb el nom d'Icària, per construir-hi la vila olímpica dels Jocs Olímpics del 1992. El Pla urbanístic que ho va fer possible va rebre l'evocador nom de Nova Icària. El barri havia durat just un segle.

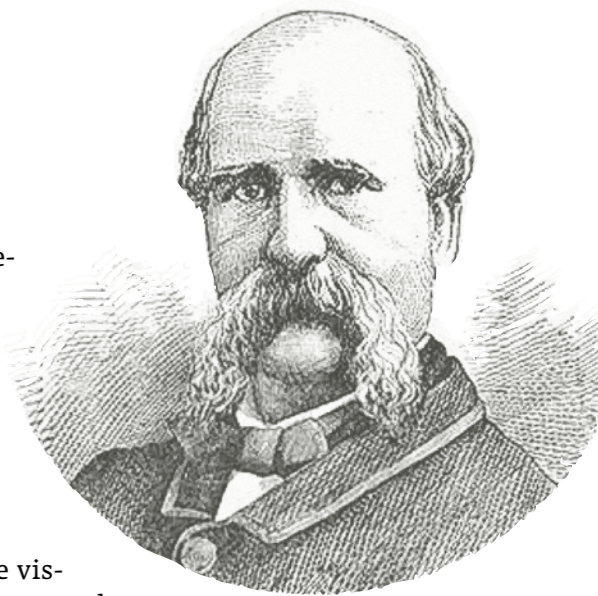
Què volia dir la paraula *Icària* per a la classe obrera a la segona meitat de la dècada dels anys cinquanta del segle XIX? El que han explicat els tres llibres esmentats per Benguerel i que ell mateix va novel·lar, llibres als quals posteriorment s'han afegit noves informacions recollides pels historiadors, es pot resumir en uns quants paràgrafs. Va ser, de fet, una enredada monumental portada a terme, potser de bona fe, per un il·luminat

republicà francès anomenat Étienne Cabet, classificat per Karl Marx dintre la categoria dels socialistes utòpics.

Socialistes amb estudis

Aquells socialistes, que vistos des de la perspectiva actual tenen molts aspectes que més aviat fan riure, eren vàlids en el seu temps —i només aleshores—, perquè significaven la crítica més radical del sistema. No es limitaven a teoritzar sobre el món feliç que imaginaven, sinó que es posaven mans a l'obra per canviar la societat. Cabet, polític de carrera, va redactar, igual que Owen, Fourier, Saint-Simon i algun altre, el seu projecte de societat igualitària. Ho preveia tot: horaris, distribució del treball, organització familiar, vestuari, forma de les cases, sistema de govern... La seva obra, les comunitats icarianes dels Estats Units, foren la realització més durable de totes les que va donar el socialisme premarxista. No eren un somni de futur, contràriament a les utopies medievals, sinó un programa d'acció immediata.

Les idees dels renovadors socials francesos del segle XIX —Saint-Simon, Fourier i Cabet— van penetrar aviat a Espanya, per la proximitat amb el país veí, i van contribuir a formar la consciència dels primers socialistes. Van arribar aquí totes barrejades, formant un conglomerat que a poc a poc es va anar concretant en el cooperativisme que més endavant, sota la influència del federalisme de Pi i Margall i de les idees revolucionàries de Bakunin que començaven a arribar, abonaria el naixement de l'anarquisme. Van crear-se per tota la península comunitats saint-simonianes i falansteris fourieristes, però les idees de Cabet només van trobar ressò a Catalunya, i més pels seus aspectes humanitaris que no pels econòmics. El seu introductor i propagandista principal fou Narcís Monturiol, l'inventor del submarí.

Ildefons Cerdà

—D. José María Heredia, auditor de guerra honorario y juez de primera instancia del distrito de Palacio de la presente ciudad.—Por este tercero y último edicto, cito, llamo y emplazo á Martin Carlé, dueño de la imprenta y librería llamada Oriental, que tuvo establecida en esta ciudad, para que en el término de nueve dias contaderos desde esta fecha, se presente en este juzgado, calle de Escudillers blancs, número siete, cuarto segundo, á rendir su declaración y defenderse á su tiempo de los cargos que le resultan como editor, en las diligencias que se instruyen por denuncia del promotor fiscal de imprentas, sobre la publicacion de la obra titulada, *Viage por Icaria* por Mr. Cabet, apercibido que de lo contrario se pasará adelante en la causa, entendiéndose con los estrados las notificaciones que ocurran y parándole el perjuicio que haya lugar. Dado en Barcelona á primero de mayo de mil ochocientos cuarenta y nueve.—José María Heredia.—Por su mandado.—José Javier Lluch, escribano.

El *Diario de Barcelona*, en la seva edició del 5 de gener de 1849, es va fer ressò de la reclamació judicial per la traducció i publicació en castellà del llibre d'Étienne Cabet *Voyage en Icarie*.

De los diarios de ayer.

Fomento. Vuelve á hablar de los tristes desengaños que van experimentando los que han tenido la desgracia de dar crédito á las lisonjeras quanto mentidas frases de los apóstoles del comunismo; y dice que por fortuna la misma ineptitud, que no se puede disimular, y el charlatanismo que al fin y al cabo deja ver la realidad, ha hecho que empiecen á caer las vendas que llevaban algunos en los ojos: que la famosa Icaria, las afortunadas regiones, el nuevo paraíso, en que al parecer se iban á gozar todas las delicias y las venturas imaginables, se han reducido á que los desgraciados cuya buena fe se logró sorprender con las imponderables ventajas que prometía Mr. Cabet, tienen hoy que implorar la caridad pública, hasta para poder ser curados de sus dolencias, y deben á la agena generosidad el poder regresar á sus hogares á espíar su alucinamiento, pues que todas las promesas han salido falsas, todas las esperanzas han salido fallidas, y un grito de indignación general se alza ya por do quiera contra los orgullosos empíricos.

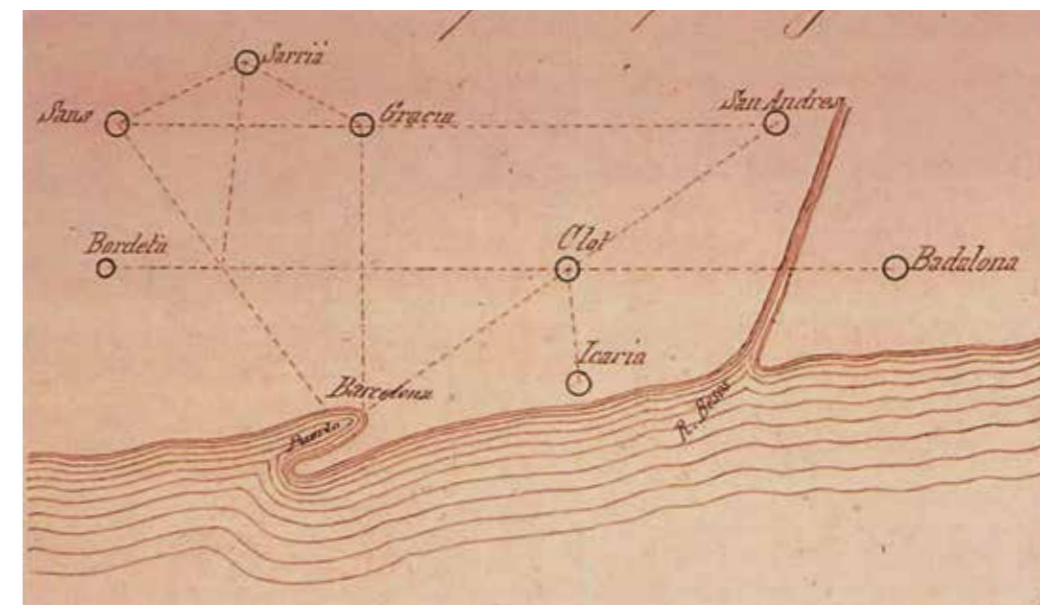
En la seva edició del 15 de maig, el *Diario de Barcelona* dona informació del viatge que va fer Cabet a la Icaria americana.

—M. Cabet se embarcó el martes último en Liverpool para Nueva-York. Los comunistas temen que aquel no llegue demasiado tarde para impedir la dispersion y la ruina completa de la colonia, la cual se encuentra en un estado de completa desorganizacion, si se ha de dar crédito á las cartas de Nueva-Orleans.

En una de ellas publicada por el *Courrier de la Louisiane*, un tal M. Dubuisson que formó parte de la segunda vanguardia, se queja de las muchas privaciones y penalidades que padeciera durante el viage, del desengaño que sufrió al llegar á Icaria por quanto dice no ser cierto que se haya concedido á M. Cabet un millon de acres de tierra, sobre que en la que posee la colonia nada hay cultivado y los de la segunda vanguardia no encontraron hombres sino cadáveres y una deuda de 10,000 francos; en vista de lo cual al dia siguiente resolvieron declarar disuelta la sociedad y abandonarlo todo. M. Dubuisson añade que está aguardando fondos en Nueva-Orleans para poder regresar á su casa.

El *Diario de Barcelona* va publicar el 15 de gener de 1849 les desventures dels primers expedicionaris a la Icaria americana.

Un plànol de mitjan segle XIX on marca el Poblenuou amb el nom d'Icària.

Monturiol, segon fill d'un matrimoni menestral de Figueres que en va tenir cinc, va estudiar a Cervera—seguint la tradició— fins als 14 anys, quan, mort Ferran VII i acabada, per tant, l'ominosa dècada en què els apostòlics feien la llei i tota l'activitat cultural del Govern es limitava a la creació d'una escola de tauromàquia, es va cansar de l'ambient reaccionari de Cervera i va marxar a Barcelona a estudiar dret.

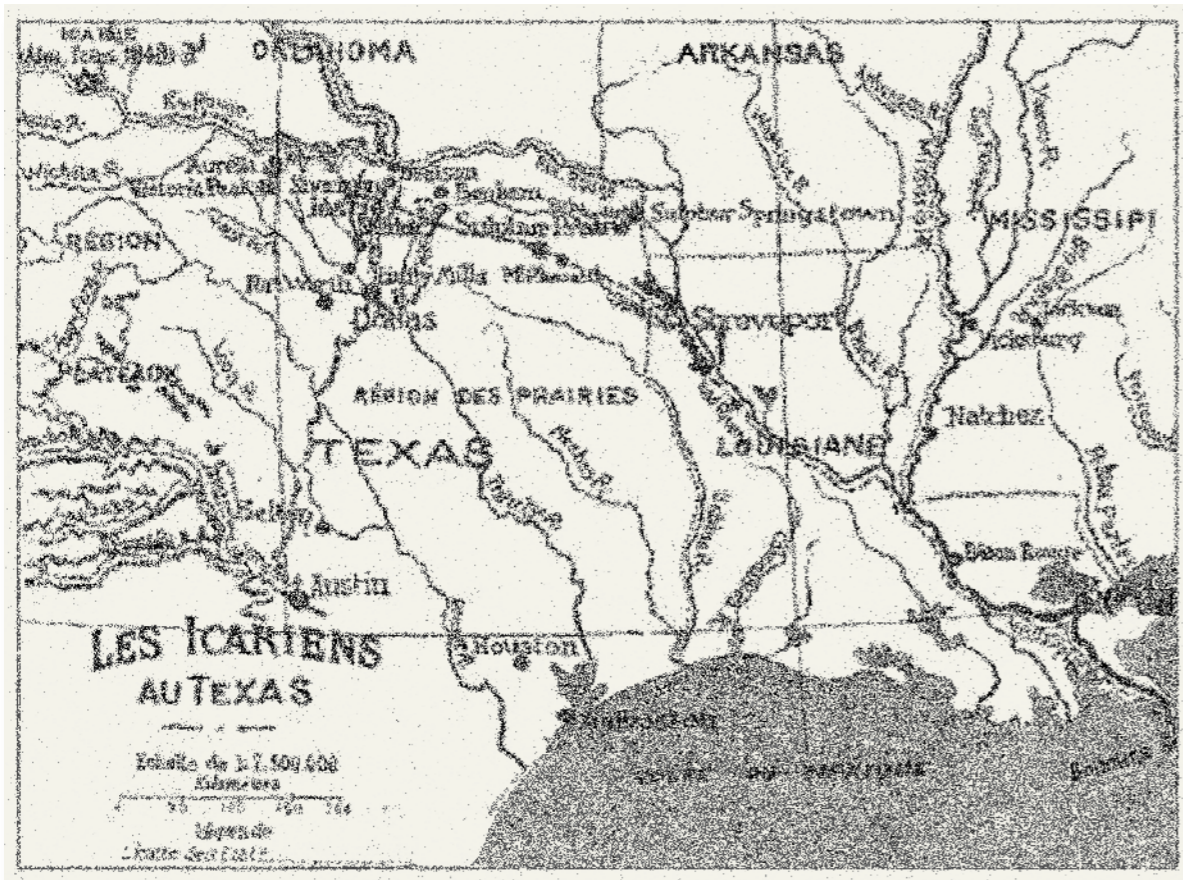
Col·laborador al principi del també emporanès Abdó Terrades, el líder més revolucionari del Partit Republicà, amb qui va viure l'aixecament barceloní del 1842—anomenat de la Jamància— i el bombardeig de la ciutat per Espartero, Monturiol es va anar allunyant progressivament dels republicans d'acció. Se sentia cada vegada més atret pel comunisme pacífic de Cabet, que ell trobava «una política metòdica i racional allunyada de les imprudents audàcies de la irreflexió i el fanatisme». S'allunyava així també cada vegada més del proletariat—en realitat mai no hi havia estat gaire a prop, ja que va poder estudiar sense necessitat de treballar gràcies a una pensió que anava rebent de casa seva, fins i tot després de la mort del seu pare— i anava creant-se un cercle de deixebles de Cabet entre els intel·lectuals petitburgesos, cosa que no va passar, en canvi, en altres països, on el cabetisme va reclutar la majoria de militants entre pagesos i obrers industrials.

El grup icarià dirigent a Catalunya—Monturiol, Carlé, Rovira, Montaldo—eren per-

sones de carrera, de professions liberals, i els treballadors que els seguien provenien de les capes més cultes i especialitzades del món obrer, tot i que el moviment tenia ressò en totes les capes proletàries. Monturiol i els seus amics coneixien, això sí, les condicions inhumanes en què molts treballaven i vivien—als vint-i-cinc anys va publicar tres articles (avui desapareguts) sobre experiències de convivència amb la classe treballadora— i, per aquesta raó, els van impressionar les solucions que Cabet aportava a tots aquells mals. En llegir l'obra bàsica de Cabet, *Voyage en Icarie*, van decidir llançar-se a la difusió de les seves idees. Martí Carlé era impressor i, per tant, era viable iniciar la publicació d'un periòdic. Van contactar amb *Le Populaire*, el diari de Cabet, i van començar a publicar *La Fraternidad*. A més, van traduir i publicar en castellà *Viaje a Icaria*.

En aquests inicis de la propaganda icariana, Monturiol va demanar a Abdó Terrades que col·laborés amb ells. Val la pena transcriure la contesta de Terrades:

«Jo opino que és solament per la força que s'obtenen les reformes dels governs, puig que no en veig cap que espontàniament les faci. I com que jo abans que res reconec el dret que tenen els pobles a la igualtat i al benestar, resulta que per a obtenir aquest fi reputo bons tots els mitjans. Prou apàtics són els pobles per a reclamar llurs drets, oblidats després de tants segles de servitud, i tots els estímuls no són suficients per a treure'ls de llur apatia; com vols

Plànol que marca on els icarians arribats d'Europa pretenien instal·lar-se a l'estat de Texas.

que jo prediqui la mansuetud i la resignació que li han predicat tots els dèspotes?».

Aquestes paraules, en les quals tan clarament es reflecteix l'alienació que suposa el fals esperit comunitari al marge d'una societat de classes enfrontades, no foren tingudes en compte per Monturiol, llançat ja a l'empresa de redimir els oprimits.

Cap a Icària

El mes de maig del 1847, pocs mesos abans que Marx i Engels publicuessin el *Manifest comunista* i que a França es proclamés la República, *La Populaire*, el diari de Cabet, va publicar l'anunci dels preparatius que s'estaven fent per posar en pràctica el projecte icarià. El mes de gener de l'any següent, Cabet va comunicar que havia decidit construir la ciutat d'Icària a Texas, cosa gens sorprenent si tenim en compte que a Amèrica, en plena època de colonització, els terrenys eren barats.

Intel·lectuals i treballadors de tot Europa van oferir-se per formar part de la primera expedició. Del cercle català va ser designat Joan Rovira, metge, que va haver de marxar a París a cuitacorrents, deixant la dona emba-

rassada. El 3 de febrer, set desenes d'icarians van embarcar-se al port de Le Havre: arribats a la desembocadura del Mississipí, van remuntar el riu fins a Nova Orleans i després el riu Vermell fins a Shreveport, on van arribar el 4 d'abril. Els terrenys adquirits per Cabet estaven més enllà de Sulphur, un poblat a més de 150 quilòmetres de Shreveport, en ple desert. Si heu vist algun western d'aquells on surten les caravanes de colonitzadors travessant el desert gairebé extenuats i perseguits pels pell-roges, podeu imaginar-vos quines ventures van passar els fundadors d'Icària per arribar al que s'imaginaven paradís verd amb rierols xiuxiuejants. Cabet havia sigut llastimosament enganyat per la companyia Peters, arrendatària dels terrenys.

El negoci de la colonització

En aquella època —precisament l'any 1848 Texas va passar als Estats Units, després de guanyar la guerra a Mèxic—, una empresa rebia de l'estat federal unes terres a condició que aconseguís que en menys de cinc anys hi hagués establert un determinat nombre de famílies. Aquest era el cas de la Compa-

nyia Peters, que, naturalment, recorria a tota mena de trapelleres perquè s'hi instal·lessin colonitzadors.

El negoci més o menys funcionava així: de cada acre, l'estat se'n quedava la meitat i l'altra meitat el regalava a la companyia Peters amb la condició esmentada. Aquesta companyia regalava la meitat del seu tros als colonitzadors. Un elemental negoci d'especulació. Els colonitzadors creaven la plusvàlua pel sol fet de viure al territori i agençar-lo i, a canvi, rebien la quarta part de cada acre. La Peters es limitava a esperar que la seva quarta part de cada acre augmentés de preu sense cap més feina que cercar ingenus que fessin habitable aquell territori. I l'estat es reservava la part del lleó, la meitat de cada acre.

La condició que va posar la Peters als icarians a canvi de regalar-los un milió d'acres (4.047 km²) era que abans del primer de juliol hi hagués una família en cada 320 acres (aproximadament, 1,3 km²), que suposava exactament 3.125 famílies. A mitjan març només hi havien pogut arribar 65 persones, extenuades, desmoralitzades i que al cap de pocs dies, minades per la malària i davant la impossibilitat de portar a terme els seus objectius, van tornar a Nova Orleans, abandonant aquells terrenys inhòspits. Allà es van trobar que d'Europa havia arribat ja una segona expedició d'entusiastes icarians disposats a allotjar-se a la meravellosa ciutat que suposaven que ja estava a mig fer. Entre ells, Montaldo amb la dona de Rovira, convertit aviat en cabdill d'un grup de descontents que veien que Cabet els havia llançat a una aventura boja sense ni saber on els enviava.

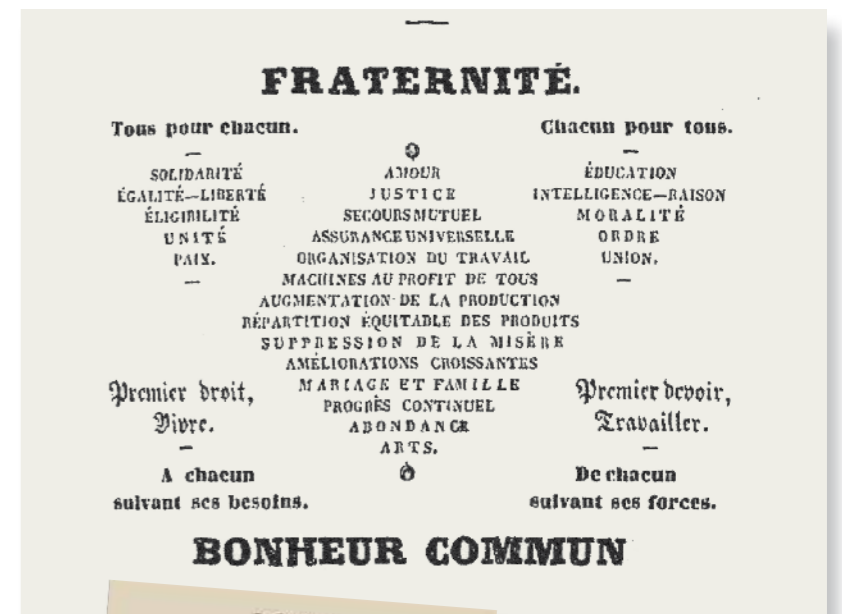
Cabet agafa les regnes

De tal manera es van estendre les crítiques contra Cabet entre els icarians isolats a Amèrica que finalment va decidir abandonar el seu paper de *capità Aranya* i reunir-se amb els seus fidels. Va influir en la seva decisió l'ofegament a França, el mes de juny, de la revolució de febrer del 1848, i l'ascens de Lluís Bonaparte al poder a les eleccions de novem-

bre, cosa que li restava qualsevol possibilitat d'influir en la política al seu país. Va arribar a Nova Orleans el mes de gener del 1849, quan els seus deixebles estaven pensant ja a repartir-se els béns comunitaris i provar fortuna cadascú pel seu compte a les terres americanes. Va deixar escrita d'aquesta manera la primera impressió:

«És el metge espanyol Rovira el que es presenta primer i m'ataca personalment amb la darrera inconveniència: m'acusa d'haver enganyat i abandonat les dues primeres avantguardes».

Davant les acusacions, Cabet va demanar una votació de confiança i la va guanyar. Amb els seus seguidors —Montaldo entre ells; Rovira, en canvi, es va quedar a Nova

Portada del llibre d'Étienne Cabet *Voyage en Icarie* (1839), on va exposar les seves idees en forma de novel·la utòpica.

Orleans— va marxar a Illinois després de comprar a un grup de mormons, en aquell estat, el poblat de Nauwoo, on van decidir instal·lar definitivament Icària. Nauwoo va prosperar i al cap de cinc anys ja tenien un patrimoni comú de 65.000 dòlars. Per un intent de Cabet de trencar el govern democràtic de la ciutat i centrar-lo en la seva persona hi va haver dissensions i els icarians van registrar una nova divisió. Els que li donaven suport van ser expulsats i amb ell van fundar a Cheltenham una colònia industrial que va durar fins al 1864, vuit anys després de la mort de Cabet.

Rovira no va saber superar la sobtada desmitificació d'allò en què tantes il·lusions havia posat i, abandonat pels seus companys, va acabar suïcidant-se d'un tret de revòlver a Nova Orleans, davant la seva dona, l'any 1849.

Els de Nauwoo, fidels fins al 1880 als principis proclamats en la Bíblia dels cabetians, *Viatge a Icària*, van seguir encara uns anys més, amb freqüents dissensions, d'una de les quals va sorgir el grup Icaria Esperanza, que va crear una cooperativa dedicada al conreu de fruiters i va perllongar la seva existència bastants anys. Uns altres dissidents van marxar a Corning, a l'estat de Iowa, i van crear una colònia que va durar fins al 1895. I encara nous grups de signe icarià cada cop més desdibuixat es van anar fent i desfent els anys posteriors al llarg de tot aquest segle per les terres americanes, les més fèrtils actualment en moviments cooperatius i comunitaris que intenten imitar experiències històriques com les dels cataris, els anabaptistes, els fourieristes, els amish,

o d'altres, marcades per fonaments religiosos o plantejant-se les coses a la llum dels actuals coneixements d'economia i psicologia. O bé de manera més espontània i anàrquica. Però aquestes experiències ja són una altra història.

Quan, en declarar-se una epidèmia de còlera, la comunitat icariana de Nauwoo va destruir els seus arxius i va enterrar en secret els seus morts per evitar que les autoritats ho descobrissin i els fes abandonar aquell lloc, va acabar-se la història d'uns catalans que van marxar a Amèrica per implantar el comunisme sobre la terra. I si bé sabem que Joan Rovira, metge, va posar fi a la seva vida d'un tret de revòlver, és impossible esbrinar quina sort van córrer la seva dona, ni tampoc Montaldo, un tal Cubells i un Monturiol que no era en Narcís. Aquests són els únics catalans que, seguint el pare Cabet, van protagonitzar una de les etapes de la història en què l'home ha cregut que era possible canviar el món formant petites comunitats. Si procedien o no del Poble Nou, ningú no ha sabut esbrinar-ho.

Els cabetians a Barcelona: Narcís Monturiol

El 1851, dos anys després del suïcidi de Rovira a Amèrica, va morir assassinat a Barcelona el seu millor amic, encara que, com Monturiol i Abdó Terrades, no compartien les idees. Es tracta precisament de l'home de confiança de Terrades, Francesc Cuello, líder revolucionari que morí apunyalat a Barcelona per la Ronda d'en Tarrés, una colla de mercenaris pagats per la patronal, mentre que Terrades, igualment perseguit, va morir a l'exili. Rovira i Cuello, els dos amics, simbolitzen dues tendències dintre del Partit Republicà —el més radical d'aleshores— i, per tant, dues estratègies renovadores ben diferents: podríem dir, situant-ho a l'època, reformista i revolucionària. Tots dos van morir també de maneres força diferents. Buscar simbolismes en aquestes diferències —i potser no són tan grosses— és realment arriscat, però no per això deixen de ser significatives.

La Fraternidad, el periòdic cabetià de Barcelona, va ser suprimit per les autoritats l'any 1848, poc després que ho fos la República a França —se suposa que precisament un article sobre el tema va ser la gota que desbordà la molèstia que causava al Govern— i Monturiol va fugir a Perpinyà per evitar ser detingut. Va tornar l'any següent a Barcelona acollint-se a una amnistia. Es va instal·lar al carrer d'En Robadors i, decidit a continuar amb la difusió de les idees comunistes, va editar la revista *El Padre de Familia*, que després de sis mesos d'existència va ser suprimida per l'autoritat el febrer del 1850 prenent com a excusa l'article «El reinado de los instintos ha sido la infancia de la humanidad», setè i últim d'una sèrie titulada «El hombre», que Monturiol projectava completar «quan una època més tolerant no posi traves al pensament». L'article és tot un compendi del seu pensament, fidel al de Cabet: antiautoritari —també antimonàrquic i anticlerical—, pacifista, confiat en la bondat de l'home i enaltidor dels sentiments, l'educació, la solidaritat, les formes de vida comunitària, la llibertat. Precursor, en fi, dels anarquistes en el terreny de les idees, però no pas en el de l'acció.

Anteriorment a *El Padre de Familia*, havia publicat ja *La Madre de Familia*, amb tota mena de consells domèstics —avançats per a l'època— per a les dones de la casa.

L'any 1852, Monturiol va començar a pensar a marxar a la Icària americana, ja en funcionament a Nauwoo, després que la policia desarticulés la societat secreta «del quarto», fundada per ell «per a redactar fulls clandestins», segons el biògraf Puig Pujades, i per «comprar al major el bacallà i les patates i repartir-se-les entre els socis per a economitjar alguns quartos», segons Fernando Garrido a la seva *Historia de las clases trabajadoras*, on es lamenta que «la formació d'una societat de consum hagués de ser objecte d'una societat secreta, com si fos una tenebrosa conspiració contra l'ordre social». Garrido —igualment socialista, encara que seguidor de Fourier, un altre premarxista francès— comenta també en el llibre esmentat

Portada de *La Llumenera de Nova York*, dedicada a Anselm Clavé. Aquesta revista mensual (1874-1881) estava feta per emigrants catalans.

—tot i que els seus informes no són gaire de fiar— que «un Montaldo y un Monturiol» van morir a «Nabucco», és a dir, a Nauwoo. Montaldo hem vist ja que va marxar amb la segona expedició cabetiana a Amèrica acompanyant la dona de Rovira. Segons l'estudi de Jordi Ventura, Montaldo es va quedar amb Cabet i ja no va tornar, però la dona de Rovira és possible que tornés a Catalunya en morir el seu marit, tot i que no pot descartar-se la possibilitat que es reunís amb els icarians de Nauwoo i restés allà fins a la mort. Ventura suposa que el Monturiol de qui parla Garrido podria ser un germà d'en Narcís que s'incorporà al grup cabetià de Barcelona cap als anys cinquanta, i que hagués marxat a Nauwoo pel seu propi compte cap a l'any 1855, igual que devia fer-ho un altre català ano-

Medalla commemorativa dels cors de Clavé. El lema que hi ha escrit diu «Progrés, virtut i amor».

Logotip del Casal Icària del Poble Nou.

menat Cubells, el nom del qual ressenya l'historiador d'Icària Jules Prudhommeaux.

De totes maneres, si bé és possible que un germà de Narcís Monturiol marxés a Amèrica, ell no va arribar a anar-hi mai, perquè precisament quan volia fer-ho va trobar-se implicat en la revolta de les selfactines, màquines automàtiques instal·lades a les fàbriques tèxtils contra les quals els treballadors van declarar el boicot, per la por —característica de l'època— que l'automatització mecànica anés substituint progressivament la mà d'obra i els treballadors s'anessin quedant sense feina.

Després, Monturiol va portar a terme un últim intent de propaganda comunista, l'edició del periòdic *La Propaganda Democràtica*, l'any 1855, on havia de col·laborar com a redactor un altre company d'idees, Josep Anselm Clavé, el fundador, l'any 1851, dels cors que més tard portarien el seu nom i que aleshores va batejar amb el nom de La Fraternidad, igual que el primer periòdic icarià de Barcelona. L'experiència mateixa de Clavé és prou significativa de la via clarament reformista dels icarians, i és per això que potser és més adequat parlar d'*apostolat obrer* que d'una altra cosa en referir-se als introductors de les idees de Cabet a Catalunya. Tot i que és evident que van tenir també la seva funció en la progressiva presa de consciència de la classe treballadora, no oblidem que ja aleshores hi havia altres grups amb plantejaments més a fons de les reivindicacions obreres. L'autèntic moviment obrer de l'època anava per un altre costat que els icarians, que no propugnaven derrocar el sistema social establert, sinó fer-ne un de nou a part, tot esperant que s'imposaria. El que va passar fou, naturalment, que la societat establerta se'ls va imposar a ells, pel sol delictes de treure a la llum pública immoralitats i injustícies i proposar reformes simplement humanitàries.

La Propaganda Democràtica va ser ja l'últim intent de difusió de les idees cabetianes a Catalunya. El primer número fou segrestat, amb la consegüent repressió contra els icarians. Monturiol va deixar llavors la família a Figueres i se'n va anar a Cadaqués amb el

seu amic, l'impressor Carlé. És allà on diuen que va començar a pensar seriosament en la navegació submarina. Era l'any 1855.

La Icària del Poblenou

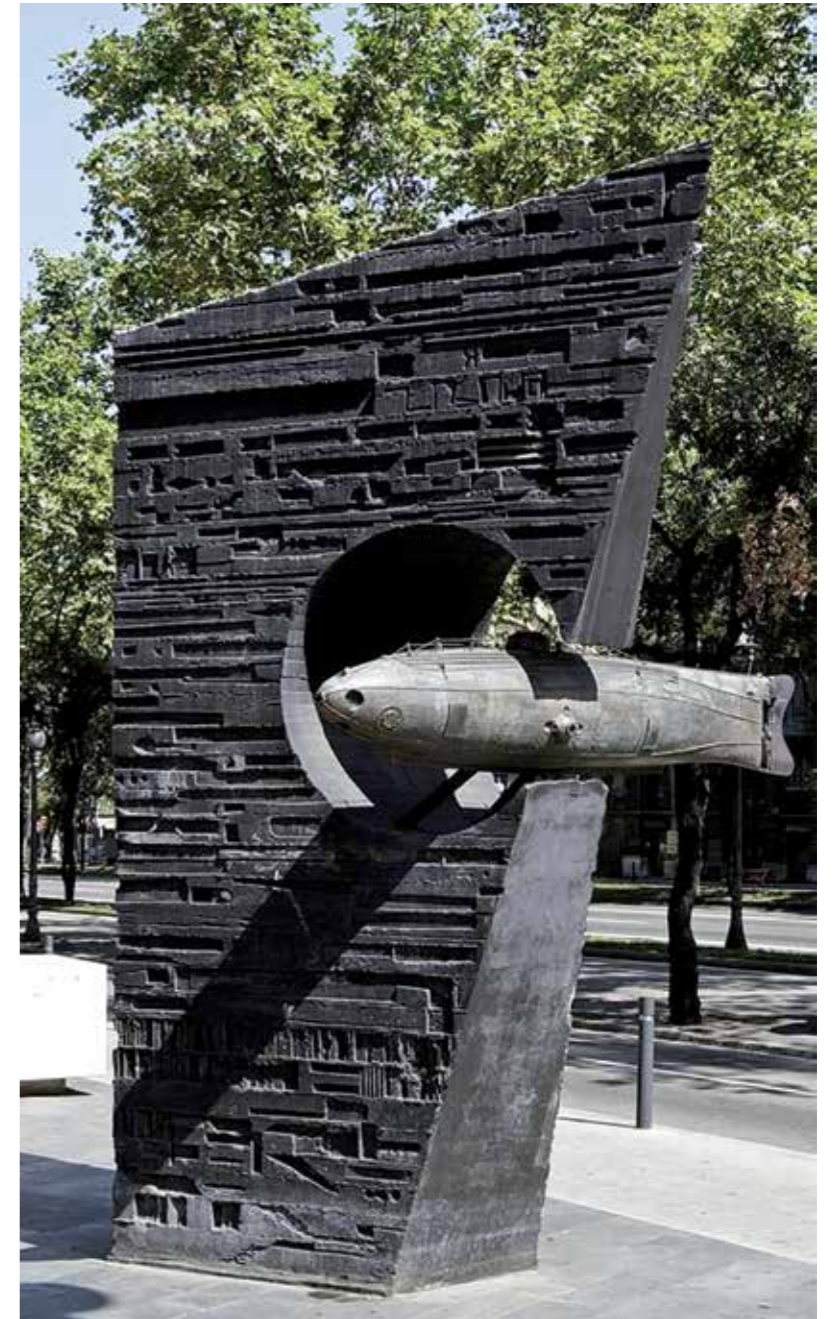
Monturiol, però, no va abandonar mai del tot la política activa, encara que, com els seus companys d'idees, va ser més capaç de mantenir uns principis ètics que d'actuar amb habilitat política. Va lluitar la resta de la seva vida pels seus invents i per les idees antiautoritàries. Ambdues coses eren, però, difícils de compaginar i, naturalment, les autoritats no van distingir-se pel seu suport a l'*Ictíneo*, un invent que només obtindria el suport oficial quan anys més tard el presentaria Isaac Peral, un marí de carrera, fill de militar, nascut a Cartagena, amb una vida «esfaltada de hermosísimos hechos de armas», com ha escrit un biògraf seu, defensant el govern tant a Cuba com a la península i que, per tant, tenia la «llista de serveis», infinitament més políticament correcta i brillant que Monturiol. Monturiol va morir als 66 anys, el 6 de setembre de 1885 —ignorant encara de les tesis de Marx i Engels esteses ja per tot Europa—, al poble de Sant Martí dels Provençals, precisament on alguns situen l'existència d'una comunitat icariana que no se sap encara ben si és quelcom més que una entelèquia ni quina vinculació real va tenir-hi Narcís Monturiol. Però Sant Martí de Provençals no era només el Poblenou, sinó un municipi molt gran el territori del qual anava des dels cims de Collserola fins al mar.

La llegenda de la pretesa Icària al que ara és el barri barceloní del Poblenou ha circulat durant molt de temps i circula encara, sense que ningú hagi pogut aportar proves clares de la seva existència. Tot parteix de dos documents del mateix any que l'últim intent de Monturiol de fer propaganda del socialisme cabetià, que va ser, com he dit, el periòdic *La Propaganda Democràtica* el 1855, clausurat per les autoritats. Aquests dos documents són la cita de Víctor Balaguer a la seva *Guía de Barcelona a Granollers por el ferrocarril*, del 1857, que he repro-

duït al principi d'aquest article, i la inclusió del mot *Icària* per Ildefons Cerdà en el seu projecte d'Eixample. Cerdà, autor d'una *Monografia estadística de la classe obrera de Barcelona en 1856* i preocupat per les males condicions de vida als barris obrers, molt probablement va posar el nom d'Icària sobre el plànol al barri industrial del Poblenou més com una referència ideada per ell que com un nom real que se li donés. Tant Cerdà com Balaguer feien una associació d'idees entre la classe treballadora que hi vivia i les idees obreristes del moment, igual que tants i tants barris populars barcelonins han sigut coneguts durant molt de temps per noms que res tenien a veure amb l'oficial. El nom d'avinguda Icària posat al que abans es deia passeig del Cementiri cal suposar que no va tenir cap altra motivació que el suggeriment fet per Cerdà mig segle abans. Aquest nom, bandejat pel franquisme per les connotacions socialistes que tenia, va ser recuperat per l'Ajuntament democràtic. El nom d'un centre excursionista parteix també de la mateixa idea i no de cap realitat demostrable.

L'assumpte, però, com tota la història del paper que van tenir els seguidors de Cabet en el moviment obrer català, és ple de racons foscos sobre els quals no va contribuir precisament a aportar llum la desaparició física, a finals del segle passat, de les casetes on hom volia creure que hi van viure alguns seguidors de Cabet. ●

Monument en homenatge a Narcís Monturiol i al seu *Ictíneo*. Està a la cruïlla de la Diagonal amb el carrer de Girona. L'autor és Josep Maria Subirachs, que el va fer el 1963.

La Fraternidad: el periòdic de Monturiol per fundar Icària

Àngela Vinent

Mentre les revolucions democràtiques del febrer del 1848 commovien la vella Europa i a París es proclamava la Segona República, a Narcís Monturiol li clausuraven per ordre governativa el setmanari *La Fraternidad*. El darrer número portava data del 19 de març.

Monturiol havia fundat *La Fraternidad* a finals d'octubre del 1847 amb l'objectiu principal —i es podria dir que quasi únic— de donar sortida pública a l'ideari d'Icària promogut pel pensador i polític francès Étienne Cabet. Tots dos s'havien conegut a París en els primers anys de la dècada, durant el primer exili de Monturiol, que va captar de seguida la màgia i la personalitat aclaparadora de Cabet i es va contagiar dels seus somnis. Les propostes del francès i, sobretot, la seva manera de transmetre-les eren encomanadisses.

El futur inventor del submarí¹ era natural de Figueres, fill d'una família menestral del gremi dels boters. El van fer estudiar. Després de passar per la Universitat de Cervera, va arribar a la Universitat de Barcelona quan s'acabava de reobrir. És aquí on comença a implicar-se de ple en el republicanisme democràtic i va modelant el seu perfil inquiet. Treballa com a periodista a la redacció d'*El Republicano* abans de ser perseguit per participar en les anomenades Bullangues². Quan torna de l'exili, ben impregnat de l'ideari utòpic, té clar cap on vol enfocar la seva participació en la lluita social i política. I d'alguna manera, es converteix en el representant de Cabet a Catalunya i Espanya. Promou un assaig de comunitat icariana al Poblenou amb un grup de companys, amb els quals comparteix il·lusions. Poc després s'associa amb l'editor Martí Carlé, també de la mateixa corda, per tirar endavant la impremta Librería Oriental, situada a la rambla de Barcelona número 19, i editar *La Fraternidad*. A la seva capçalera s'especificava que es publicaria durant un any sencer amb periodicitat de cada diumenge. Just va arribar als cinc mesos. Tenia un preu de 10 *cuartos*. Es distribuïa en bona part per subscripció, i la resta, per venda directa a la mateixa impremta i a altres llibreries de la ciutat.

Societat igualitària

El grup liderat per Monturiol era molt compacte. Compartien idees, però també amistat i complicitats. Van creure, com tants altres, que podien fer realitat els seus anhels d'una societat igualitària. Els dinou números publicats de la revista reuneixen amplis resums dels textos provinents del llibre *Viatge a Icària* escrit per Cabet i de la publicació francesa *Le Populaire*, que dirigia el mateix Cabet i amb la qual es va emmirallar Monturiol per crear *La Fraternidad*. D'una manera o una altra, la colla d'amics col·laborava en la marxa de la publicació. Ells mateixos tenien cura de les

traduccions del francès al castellà (*La Fraternidad* sempre va estar escrita en castellà) i de promoure les subscripcions. En cada número, les seves opinions prenen forma d'articles editorials inflamats.

Després del final sobtat de la revista, Monturiol, des del seu segon exili, aquest cop a Perpinyà, ho comunica a Cabet en una carta: «[...] El día 19 [de març del 1848] publicamos el último número de *La Fraternidad*. El artículo titulado "Europa y la Revolución" fue la causa [...]. Mi objetivo con este artículo era dar una bandera a la revolución, ofreciéndome por víctima y mártir de nuestra doctrina icariana en España [...]. Yo deseaba un levantamiento, lo veía próximo y no quería dejar de contribuir, porque veía en él el triunfo de los principios democráticos [...]. Sobrevinieron disturbios en Barcelona y corrió que eran provocados por los icarianos [...]. La persecución se desencadenó terrible contra nosotros. Huimos, avisados de que venían a prendernos a todos y a arrebatar nos la imprenta y librería [...]».³

La Fraternidad pretenia fer-se ressò puntual de les experiències que havien de viure els components de la primera avantguarda d'icarians que havia emprès el camí cap a Amèrica per fundar Icària dins del territori de l'estat de Texas. Quan el febrer del 1848 es van produir els processos revolucionaris a Europa, els expedicionaris navegaven encara per l'Atlàntic i no van saber res del moviment ni de les seves conseqüències fins que van arribar al port de Nova Orleans.⁴

Així com als primers números la capçalera de *La Fraternidad* especifica un escair «Periódico dirigido por Monturiol», a partir de l'exemplar que fa 13 i fins al final es modifica per «Periódico de reorganización social. Dirigido, bajo los auspicios de Cabet, por Monturiol». El canvi no passa inadvertit. Un ampli requadre a la part superior de la portada recull en cada exemplar l'ideari dels icarians: «El primer derecho es el de la Existencia. El primer deber es el Trabajo: Nosotros no queremos el Individualismo, ni la ley agraria, ni la Repartición de bienes. Nosotros queremos una Sociedad

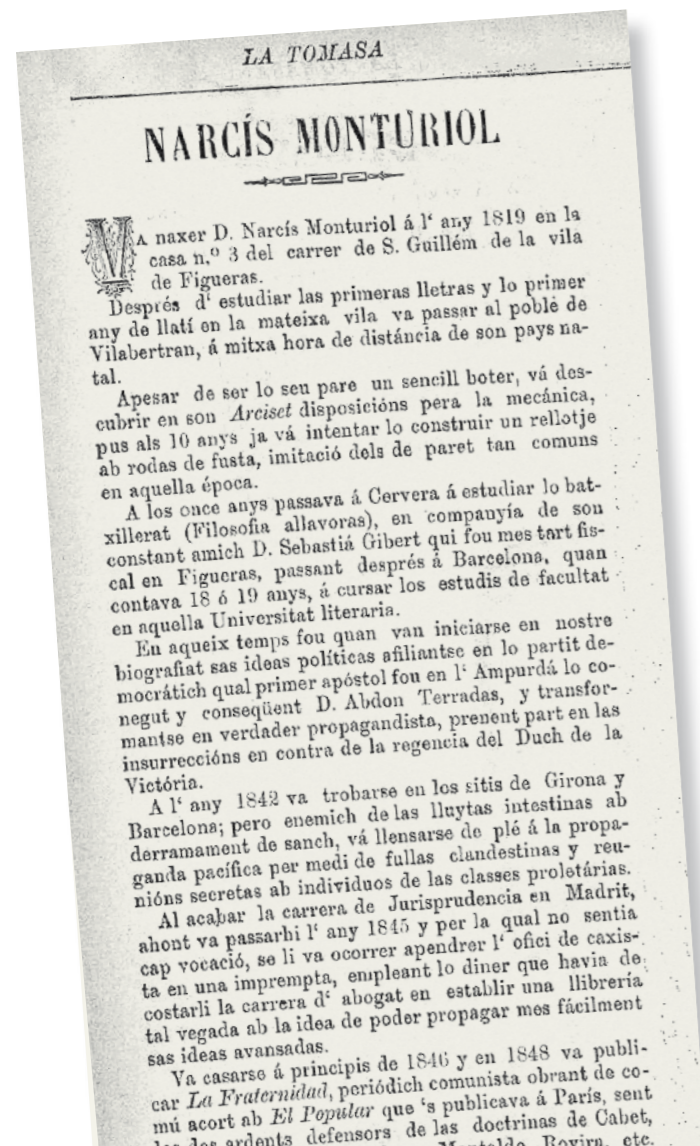

Un retrat dibuixat a llapis de Narcís Monturiol quan tenia 33 anys, fet per Ramon Martí Alsina.

fundada en la Fraternidad, y por consiguiente queremos la Caridad Organizada, el Comunismo, la Libertad, la Unidad, basadas en la educación, en el Trabajo, en el matrimonio y en la familia. He aquí la fórmula de nuestra doctrina: Cada uno para todos, todos para cada uno. De cada uno según sus fuerzas y capacidad y a cada uno según sus necesidades».

Semblances amb la religió

Repassant les pàgines de *La Fraternidad* i llegint en ple segle XXI les teories i els discursos dels icarians, no costa arribar a la conclusió que les seves actituds i comportaments tenien enormes semblances amb la pràctica d'una religió. Cabet no arribava al punt de proclamar-se déu, però els seus seguidors es pot dir que l'hi consideraven. Per adreçar-se a ell l'anomenaven «Pare» o «Mestre», amb la inicial en majúscula. No en va, en múltiples escrits es definia Icària com la Nova Jerusalem. El veneraven i el seguien a ulls clucs. Fins que no es produí el fracàs de la primera expedició no hi va haver cap deixeble que el qüestionés.⁵ I malgrat el desastre i la

Un fragment de la biografia de Monturiol publicada al setmanari literari i humanístic *La Tomasa*.

decepció, Cabet va continuar tenint milers de seguidors fins a la fi dels seus dies.

Els postulats icarians incorporen nombrosos valors cristians. Des del «creixeu i multipliqueu-vos» que Jesús llança als seus seguidors en una de les paràboles més conegudes fins a l'abnegació, el sacrifici, la laboriositat, l'amor i la fraternitat que conformen els trets principals de la doctrina cristiana. A *La Fraternidad* es divulga editorialment que: «Como admiradores de Jesús, de su doctrina y de su sacrificio, nosotros, comunistas icarianos, queremos continuar su obra y propaganda legal y pacífica: como fieles y adictos soldados de la Humanidad, queremos proclamar de nuevo y propagar sobre la tierra el divino principio de la fraternidad».

Socialisme utòpic o comunisme icarià

Cabet era un fill de la Revolució francesa. Nascut a Dijon i fill de pares menestrals (boters, com els de Monturiol), va poder estudiar dret i exercir d'advocat. Encara que primer va ser partidari de la monarquia constitucional de Lluís Felip, de seguida va evolucionar cap al republicanisme. Va ser perseguit, i en el seu exili a la Gran Bretanya va conèixer el gal·lès Robert Owen, representant destacat dels socialistes utòpics. Les idees d'Owen, considerat també el pare del cooperativisme, marquen un punt d'inflexió en la vida de Cabet, que comença a inclinar-se cap a un comunisme *sui generis*, amb la igualtat com a principi fonamental de la societat. I la comunitat de béns com una de les propostes principals: «Tots els béns materials dels associats, conjuntament amb els productes de la Terra i de la indústria són un únic Capital Social, propietat del poble, que l'utilitza en comú, administrant-los a través d'ell mateix o dels seus mandatari».

El terme *socialisme utòpic* va ser divulgat per Karl Marx per blasmar alguns pensadors del segle XIX que, segons ell, no tocaven de peus a terra. La utopia com a idea ja l'havia usat Thomas More al seu llibre del mateix nom de l'any 1516 (també Plató a la *República*, però això queda molt més lluny). Els socialistes utòpics

van proposar diferents models de societat comunista igualitària, que en uns quants casos desembocaria cap a posicionaments de comunisme llibertari i preanarquisme. Els més reconeguts, a banda d'Owen i Cabet, van ser Charles Fourier i Henri de Saint-Simon. També Pierre-Joseph Proudhon, en la línia llibertària. Malgrat comptats èxits puntuals, cap de les teories dites utòpiques no va reeixir i la majoria van quedar submergides per l'expansió del marxisme.

Tant Cabet com Owen i altres utòpics esmenten en diversos escrits el concepte *comunisme* anys abans que Marx i Engels publicuin el *Manifest comunista* (el Manifest l'havien redactat durant el 1847 i no va sortir públicament a la llum fins al 1848, coincidint amb les revolucions democràtiques a Europa). L'historiador Josep M. Ainaud de Lasarte no s'està de qualificar la revista de Monturiol com «el primer periòdic comunista d'Espanya». ⁶ No obstant, la paraula *comunisme* no s'incorpora a l'ideari que figura a la capçalera fins que ja hi havia uns quants números editats. Monturiol explica a la portada del número 12, del 23 de gener del 1948: «Hace tres meses que la ciencia comunista icariana era casi enteramente desconocida en España. Existían sin embargo algunas convicciones asiladas, ignoradas, y que por consiguiente no habían dado ninguna señal de vida si se exceptúa la salutación de unos 15 ó 20 comunistas barceloneses dirigida a sus hermanos de Lyon. Apareció nuestro periódico y tuvo que limitarse en un principio a ser simplemente socialista. Luego ensayó una publicación de principios pertenecientes al Comunismo Icariano y, lejos de encontrar oposición, como era de esperar, obtuvo nuevas simpatías y nuevas adhesiones».

Al seu *Viatge a Icaria* (editat el 1842), Cabet escriu en forma de novel·la un tractat de moral, de filosofia i d'economia social i política. Al número 4 de *La Fraternidad*, Monturiol afirma, com a prèvia a la publicació d'un extracte del llibre: «Para conocerlo bien no basta leerlo: es necesario repetir su lectura una y dos veces y continuamente estudiarlo».

El diari de Sant Martí de Provençals *L'Arch de Sant Martí* (1882-1892) va donar la notícia de la mort de Narcís Monturiol.

Críem l'atenció del Sr. Administrador general, pera que li fassi entendre quin es lo cumpliment de son deber.

—Avans d'ahir tarde fou conduhit al cementiri lo cadàvre de D. Arcís Monturiol Estarriol, que morí en lo barri de la Sagrera.

Lo senyor Monturiol, com recordarán nostres lectores, fou l'inventor del barco peix, conegut ab lo nom de «Ictíneo», molt celebrat en sa época.

Reposi en pau.

—Dilluns se comensá á repartir la sopa als obrers sense treball y familias necesitadas del barri marítim de la Barceloneta, havent corregut dit

En apropar-se la data de la sortida de la primera expedició dels icarians, *La Fraternidad* comença a publicar, en cada un dels seus números i en espais destacats, llistes amb els noms de totes les persones que fan donació de diners destinats als expedicionaris i els seus imports detallats. També les condicions requerides per ser un dels pocs elegits. Eren les següents:

«Primera: La condición más esencial es una abnegación reflexiva y absoluta por la causa de las mujeres, de los niños, del pueblo y de la humanidad. Es necesario sentirse con el valor de tomar esa abnegación por guía en todo, a fin de soportar todas las fatigas y de sacrificar todo sentimiento de vanidad o de celos a favor de la empresa.

Segunda: Es necesario adoptar completamente y sinceramente los principios generales del sistema Icariano: la Fraternidad, la Libertad, la Solidaridad, la Comunidad. Por consecuencia es necesario conocer todos los escritos Icarianos. Y también aquellos que no los conocen deben apresurarse a estudiarlos.

Tercera: Es necesario ser conocido como hombre laborioso, tener una profesión útil y estar pronto a trabajar en el desmonte de las tierras en caso necesario.

Cuarta: Es necesario ser sobrio.

Quinta: Es necesario disfrutar de una reputación irreprochable.

Sexta: Es necesario comprometerse a entregar a la Comunidad todo lo que se poseyera en el momento de la partida, quedando a cargo de la Comunidad el proveer todas sus necesidades».

Ni diners ni propietats. I sobris

La condició sisena que es requeria per ser admès a l'expedició era una de les premisses més fermes: a Icaria no hi hauria diners, ni propietats individuals. La comunitat seria l'encarregada que res no faltés a ningú. Preveien que després de la primera expedició d'avantguarda en vindrien moltes altres, amb la missió d'anar escampant-se pel món i de donar a conèixer el nou sistema d'organització social.

Que a la quarta condició s'exigís ser sobri tant podria referir-se a ser una persona de costums austers i frugals com a ser una persona poc o gens amant de les begudes alcohòliques. O potser totes dues alhora. Eren aquells uns anys en què entre el proletariat i les classes més baixes de la societat s'ingerien grans quantitats d'alcohol a les tavernes. Els vins i els aiguardents barats a Espanya i França i les ginebres poc elaborades al Regne Unit destrossaven vides i famílies, però era una mena

de refugi de les dures condicions de treball a les fàbriques. L'alcohol, a més, també deixava sense esma per implicar-se en les reivindicacions obreristes que ja despuntaven. Per això, des del poder no es veia malament l'afluència a les tavernes. Les terribles conseqüències esdevien favorables als interessos dels poderosos.

El paper de les dones i de la família

Les dones tenen un paper rellevant en les idees cabetianes. I de fet, moltes van participar quasi tan activament com els seus marits en la preparació de la primera expedició. En el número 10 de la revista s'afirma: «En la comunidad icariana la mujer será declarada Hija de Dios y Hermana del hombre. Su igual. Y libre como él. Todas las niñas recibirán la misma educación y será igual a la de los niños».

Sembla molt bonic, tot i que potser encara era aviat per fer-ho creïble. Una mica més avall del mateix article, s'escriu: «Todo se prodigará para que la Comunidad tenga lo más pronto posible una generación de mujeres jóvenes de bellos modales, graciosas, fuertes, ágiles, hábiles y capaces de hacer la dicha de sus maridos y de dar bellos hijos a la patria». Aquestes frases últimes formen part d'un llenguatge molt de l'època, i cal entendre'l com a tal. Però si ens extraïem uns segons, afirmacions així podrien tenir similituds amb ideologies posteriors de caràcter pròxim als totalitarismes. Que no s'interpreti malament, però tots els pensaments que conformen doctrina tendeixen a ser això: una doctrina, i els llenguatges usats, que no és un aspecte menor, solen ser semblants entre si.

La família també era un exponent claríssim. En els seus escrits, Cabet la destaca sempre com un puntal del sistema de societat que aspira a crear. Altres pensadors integrats dins del socialisme utòpic van criticar el model d'Icària per mantenir la institució familiar. Cabet contestava argumentant que, mantenint la família, era més fàcil instaurar el comunisme. El mateix Monturiol, abans de *La Fraternidad*, havia fundat i dirigit l'any 1846 la revista *La Madre de Familia*. Acabava de casar-se amb Emília Mata, retratada pels cronistes de l'època com una companya valenta i implicada en les idees i les activitats polítiques del marit. En aquesta publicació barcelonina, Monturiol es mostra clarament partidari de la igualtat de drets entre l'home i la dona i es decanta per un feminisme moderat.

Un article de Cabet a *Le Populaire* sobre el paper de les dones a la futura Icària va ser traduït íntegrament a *La Fraternidad*. A la revista ocupa dues pàgines senceres. Comença exposant les penúries (reals) a què estan sotmeses les dones proletàries i acaba relatant la joia que portarà per a totes elles la nova societat:

«[...] Para la hija del Proletario no hay educación: la miseria la condena a crecer y desarrollarse en medio de niños y de malos ejemplos; luego se ve rodeada de jóvenes obreras acostumbradas a maneras y lenguajes obscenos [...]. Cuántas jóvenes, pobres y sin dote, se hallan condenadas al celibato sin poder aspirar a pesar de todas las virtudes al honroso título de esposas y a la dicha de una maternidad protegida por la ley.

[...] En la Constitución de la Comunidad Icariana la Mujer será declarada Hija de Dios y Hermana del hombre, asociada de éste, su igual y libre como él. La instrucción y la educación realizarán la Igualdad, la Libertad, la Fraternidad para las Mujeres desde su nacimiento [...]. A los 18 años, poco más, se casarán todas las jóvenes, sin dote, con una perfecta libertad en su elección, sin considerar otra cosa que las cualidades y las virtudes, la estimación, el afecto y la confianza, y poseyendo una instrucción y una educación capaces de

La versió catalana, traduïda per Monturiol, del llibre d'Étienne Cabet.

Monturiol, traductor i editor sense ganes de protagonisme

Una curiositat de l'edició original feta a Barcelona de la traducció al castellà de l'obra fonamental dels utopistes icarians, *Voyage en Icarie*, és que va ser finançada per Narcís Monturiol, qui també en va fer bona part de la traducció des del francès. Però si hom es refia només del que diu a la portadella, es portarà a engany. Hi consta com a traductor el periodista i historiador granadí arrelat a Barcelona Francisco José Orellana i també hi consta ben gran el nom de l'impressor, però no el de qui en va pagar la impressió. Cal buscar la lletra petita en dues pàgines amagades. En una hi consta, amb un cos de lletra insignificant, «Es propiedad del Director de La Fraternidad», cosa que vol dir que Narcís Monturiol, que era el director de la revista dels socialistes cabetians de Barcelona *La Fraternidad*, tenia els drets de l'edició. I a baix de tot de l'última pàgina hi ha un petit text, amb un cos de lletra encara més petit, on es fa constar, quasi com qui demana perdó, que Orellana només va traduir fins a la pàgina 144 (se'n devia atipar i va llençar la tovallola) i que la resta del llibre, que té 504 pàgines, havia estat traduït per Narcís Monturiol. Una altra curiositat és que davant del cognom de l'autor de l'obra, Étienne Cabet, no hi ha una E, sinó una M, que correspon a la inicial del francès *monsieur*.

JAUME FABRE

hechizar a un esposo, y hacer invariable su cariño [...].».

Cabet acaba l'article fent una crida a les dones a propagar les ventures d'Icària i exaltant la doctrina cristiana:

«[...] Ea, mujeres, examinad y veréis que, vosotras en particular debéis desear la realización de Icaria por vuestra dicha, por la de vuestros maridos y sobre todo para la de vuestras hijas e hijos [...].

Sed nuestros ángeles de propaganda legal y pacífica. Y se deberá a vosotras el que el triunfo de la Santa Doctrina de Jesucristo esté asegurado sobre la tierra».

Étienne Cabet estava en tot. I coneixent l'arrelament del catolicisme dominant entre les dones (a França i, sobretot, a Espanya), escrivia pensant en la captació femenina per al seu projecte. Si les dones donaven un suport clar i participatiu als marits implicats, la causa tenia molt de guanyat.

Crides constants des de la redacció

A mesura que anaven transcorrent les setmanes i la sortida cap a Amèrica esdevenia imminent, *La Fraternidad* incrementava les seves crides als simpatitzants buscant noves adhesions. A l'exemplar que inaugurava l'any 1948, concretament el diumenge 2 de gener, la portada de la revista proclamava:

«Hombres generosos de todas las naciones, la bandera de paz y fraternidad universal se ha levantado ya: la senda está abierta para todos, e Icaria nos ofrece un asilo bienhechor. ¿Qué aguardamos?

Venid, españoles, inscribíos a nuestras filas, la ventura nos aguarda en las playas de América, y la humanidad exige nuestro sacrificio.

¡Sí, nosotros seremos la luz del mundo. Y organizaremos las naciones todas en el Comunismo».

Faltaven encara mesos —i en alguns casos anys— perquè arribés el desencant. ●

NOTES:

1. Anys després dels fracassats intents d'establir colònies icarianes a Amèrica, Monturiol va ser un precursor de la navegació per sota l'aigua. El seu submarí *Ictíneo* va ser el primer prototip del món. En aquest prototip es van basar Isaac Peral i altres inventors.
2. Les Bullangues van ser uns avalots produïts en moltes ciutats catalanes, principalment a Barcelona, entre el 1835 i el 1843. El primer període comença amb la crisi final del sistema absolutista. El segon, que arrenca el 1840 i acaba al tombant del 1843-1844, s'explica pels desajustos socials provocats per la resolució de la Primera Guerra Carlina i pels malestars originats pel caire que havia pres el sistema liberal.
3. Carta publicada a: Jaume GUILLAMET, *Abdon Terradas, primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*. Monografies Empordaneses.
4. Vegeu l'article sobre el doctor Joan Rovira i la primera avantguarda icariana en aquesta mateixa publicació (pàgina 18).
5. *Ibidem* anterior (pàgina 18).
6. De l'article titulat «Un heroi romàntic», publicat per la Diputació de Barcelona amb motiu de l'exposició «Monturiol» (1985).

L'humil nínxol número 586 de l'illa número 1 del Cementiri del Poblenou on va ser enterrat Narcís Monturiol. L'any 1972, l'Ajuntament de Figueres va gestionar que les despulles fossin traslladades al panteó de figuerencs il·lustres de la capital altempordanesa, on Monturiol havia nascut. Al Poblenou es conserva, però, la placa.

Joan Rovira, el final d'una utopia

Àngela Vinent

La detonació seca va ressonar a totes les estances de la casa del carrer de Dauphine. La Candelaria, que estava alletant el fill de vuit mesos, va córrer cap al dormitori amb la criatura al coll. El seu marit estava estès a terra amb un forat al cap que regalimava sang a borbollons. Tenia els ulls esbatanats i premia encara la pistola. Ella va xisclar com un animal i el nen va rompre a plorar. Els veïns, que van entrar alertats per la cridòria, van trobar la dona arrapada al cos inerte, amb les mans i el vestit ensangonats de tant acaronar-lo. La criatura bramava al seu costat. Tocaven les 7 del vespre del diumenge 4 de febrer de 1849 a la ciutat de Nova Orleans. Al metge cirurgià Joan Rovira, oriünd de Sant Martí de Provençals, li faltava poc per complir els 30 anys¹. En aquelles dates, el somni d'Icària feia aigües. Ell hi havia cregut sense fissures i hi havia esmerçat esforços colossals. Per això, el desengany era tan immens: no es va veure amb cor de continuar i d'assistir a una previsible desfeta final.

Tot i ser principis de febrer, la calor era contundent. La humitat del Mississipí pujava espessa fins als carrers que transcorren pel centre del Barri Francès, en paral·lel al riu. Entre les travessies de Toulouse i de Saint Louis se situava l'habitatge de planta i mitja on residia el matrimoni format per Joan Rovira i Candelaria Pizarro i el nen, de nom com el pare². Compartien l'espai amb una altra família procedent del mateix estat de Louisiana. Els Rovira ocupaven la part de sota teulada, més diminuta i xafogosa. Ell havia preferit instal·lar-se pel seu compte en lloc d'anar a raure als grans espais del carrer de Saint Ferdinand, que els seguidors d'Étienne Cabet havien llogat per a ús comunitari.

Joan Rovira feia setmanes que estava enfonsat. Ni el retrobament amb la Candelaria ni conèixer el seu fill havien aconseguit que li tornessin a brillar els ulls. Hauria volgut impedir que dona i criatura emprenguessin el llarg viatge des de Barcelona, però, quan va intentar advertir-los, ja eren de camí. A més, la dona era tossuda. I encara no li havia

arribat l'hora del desencant. Per això, no va tenir dubtes a enfarcellar el nadó i partir cap a Amèrica junt amb els membres de la segona expedició d'icarians.

L'arribada de la dona

Quan va desembarcar a Nova Orleans, la Candelaria va observar de seguida que el seu espòs havia canviat. Havia perdut, o li havien arrabassat, el coratge i l'esperit lluitador que tant el caracteritzava i que havia sabut transmetre als membres de l'avantguarda icariana, aquella que va ser pionera i que es va endinsar per rius, pantans, deserts i territoris infernals en un periple de quasi dos mesos, fins a intentar establir-se en una zona de Texas, a prop dels actuals Fort Worth i Denton. Allà, Cabet havia adquirit, a través de la Companyia Peters, una gran extensió d'acres per fundar Icària³. Si algú s'afeblia, Joan Rovira era el primer a empenyer i donar ànims. Però el malguany degut a les dures condicions de compra de les terres, les morts per febre groga i disenteria que com a metge no va poder evitar i una tornada a Nova Orleans impregnada per l'aspere regust del fracàs van ser per a ell el primer senyal d'alerta. El segon senyal es produiria amb l'arribada de Cabet amb actitud d'«aquí no ha passat res» i mostrant ínfules prepotents envers els seus seguidors. La dissidència al si del grup estava servida. Havia passat de ser el seu mestre, el seu pare, el seu quasi déu a sentir cap a ell un odi insondable. I no podia suportar veure com encara hi havia companys que no se n'adonaven.

Aquell diumenge 4 de febrer, Joan Rovira ja s'havia convençut que la Icària que havien somiat i planificat no es faria mai realitat. Quedaven pocs diners, i el desànim havia vençut l'esperança. Ningú, ni la seva estimada Candelaria, no li podia treure del cap que Cabet era el responsable principal del que considerava un engany gegantí. El seu suïcidi no va ser improvisat. El va preparar a consciència. Després de dinar havia anat a comprar un parell de pistoles. Les va embolicar amb cura i les va amagar al fons de la calaixera on

Al pis de dalt d'aquesta caseta amb finestrons de fusta pintada de gris va suïcidar-se el metge Joan Rovira. És al carrer de Dauphine número 124 (número 624, segons el nomenclàtor actual) de la ciutat de Nova Orleans.

guardava la seva roba. Durant la tarda, mentre la dona visitava uns coneguts, va escriure dues cartes. Una era per a la Candelaria. L'altra anava adreçada al seu fill.

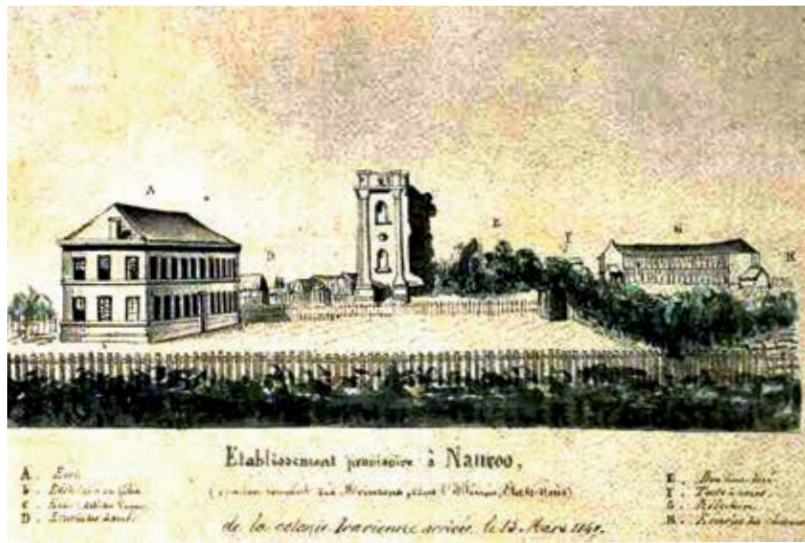
Emotiva arribada a Nova Orleans

Onze mesos abans, la mirada de Joan Rovira encomanava il·lusió. El 26 de març de 1848, la costa de Nova Orleans apareixia finalment davant seu. Estava expectant i emocionat a la coberta de la fragata *Rome*, junt amb els companys expedicionaris. Les bromes matinals cobrien la desembocadura del gran riu i amb prou feines era perceptible la silueta de la ciutat. Havien estat cinquanta-tres dies de viatge feixuc des que havien sortit de Le Havre. Va baixar a correuita les escales de fusta grinyolant que comunicaven amb els compartiments interiors del vaixell per dirigir-se al racó on reposaven els farcells amb pertinences personals del grup. Va obrir el seu i va desplegar la levita de pana negra amorosament guardada. Es va calçar les llargues botes, també negres, i es va botonar la camisa blanca. La roba desprenia salabror i pudor d'humitat, però tant li feia. Al darrer moment es va posar el barret blanc de copa baixa. Deixava també per al final penjar-se al coll l'escopeta de dos canons, la daga i el corn de caça, peces que completaven l'equip. Els components de l'avantguarda icariana posarien els peus al continent americà

vestits amb l'uniforme que s'havien imposat abans d'abandonar Europa.

A mesura que s'apropava a port, la fragata s'anava creuant amb majestuosos vapors de rodes imponents que solcaven el riu. Era la primera vegada que veia barcases com aquelles. A Joan Rovira li va semblar albirar entre la boira rengleres de cabanes mig amagades pels joncs. Poc després sabia que allà s'amuntegaven i malvivien els negres esclaus obligats a treballar a les plantacions de canya de sucre i de cotó. Uns quants centenars de metres més amunt de la llera, a l'altra banda de la ciutat, s'intuïen entre rouredes les grans mansions porxades on residien els colons. Nova Orleans era una concentració urbana populosa quan el segle XIX transitava per la seva segona meitat. Sobrepassava els cent mil habitants i el port era el segon de més moviment als Estats Units, just darrere del de Nova York.

El primer pensament de Joan Rovira en baixar a terra va ser per a la Candelaria, aleshores embarassada de sis mesos i de la qual lògicament no podia saber res. I per al bon amic Narcís Monturiol. Un cop passats tants dies a alta mar, tampoc ningú no podia saber que s'acabava de produir un canvi de règim a França⁴ i que els partidaris de la revolució ho celebraven arreu. A Nova Orleans, la notícia ja corria pels carrers, i els càntics de *La Marsellesa* ressonaven al port. Louisiana mantenia una forta in-

El 1850, els icarians van establir una colònia a Nauvoo, Illinois, en un poble que havien abandonat els mormons. Aquesta colònia es va dissoldre el 1860.

fluència francesa, tot i que Napoleó Bonaparte l'havia venut als Estats Units el 1803. Diu la llegenda que els icarians en un primer moment van creure que cantaven i tocaven els himnes com a senyal de benvinguda a la seva expedició. No era del tot inversemblant, ja que els dies anteriors a la partida van ser obsequiats amb múltiples actes de reconeixement públic a París i a Le Havre. De seguida van comprovar que allà no se sabia res de l'aventura que eren a punt d'abordar. I quan van estar al corrent de les desastroses condicions que havia establert la Companyia Peters en la compra de les terres a Texas, van començar els defalliments: «Ben mirat, si a França ara governen els nostres, podríem fundar Icària allà mateix. Per què hem de continuar amb aquest projecte ubicat tan lluny i que no fa cara d'estar gaire ben preparat?», es plantejaven alguns d'ells. Immediatament es van produir desercions notables, entre les quals la de l'altre metge del grup, un arquitecte i un empresari, tots francesos.

Joan Rovira es mantenia ferm. Continuarà amb la mateixa actitud les setmanes següents. A la seva fortalesa s'hi afegia un caràcter extremament sensible, una manera de ser aquesta que podria explicar el canvi de posicionament que va experimentar després del fiasco texà, preludi del tràgic desenllaç. En els tres dies escassos que van romandre a Nova Orleans, amb l'objectiu de contactar amb el delegat de la Companyia Peters i buscar els sistemes necessaris per traslladar el material de construcció que havien portat des d'Europa, Rovira va voler veure amb els propis ulls el mercat d'esclaus negres que so-

vintejava en diferents places i corrals. Havia llegit sobre l'esclavitud imperant als estats surens, però no se n'havia arribat a imaginar la magnitud, ni la crueltat amb què actuaven traficants, compradors i els qui ho permetien. La ciutat era un animat centre de distribució. Des d'allà, els desventurats que ja disposaven de nou amo marxaven lligats cap a les plantacions properes o bé eren transportats com a bestiar a altres pobles i ciutats del Mississipí. Tanta atrocitat el va colpir en el fons de la seva ànima. Necessitava compartir els sentiments que el consumien amb el seu mentor Monturiol. Va seure a la vora de l'ampli cabal d'aigua, i mentre contemplava les anades i vingudes dels vapors, el seu cap barrinava sense parar: «Nosaltres pretenem fundar una colònia d'homes i dones lliures on regni la justícia i la igualtat i aquí al costat tenim la injustícia més gran. Què et sembla, amic Narcís? No hauríem d'ocupar-nos també de contribuir a l'alliberament dels pobres esclaus?». Es va dir que aquella mateixa nit escriuria al seu company per poder enviar la carta abans de deixar Nova Orleans.

El nucli cabetià de Sant Martí

Els seguidors catalans de la doctrina cabetiana tenien un fort arrelament a Sant Martí de Provençals. El nucli central, a banda de Joan Rovira, estava integrat per Narcís Monturiol, que n'exercia el lideratge i que va ser-ne l'introduïdor per raó de la coneixença que va fer amb Cabet durant el seu exili francès, els germans Ignasi i Pere Montaldo, l'editor i impressor Martí Carlé, l'escriptor Francisco José Orellana i el jove empordanès Francesc Sunyer Capdevila, que en aquella època cursava estudis de medicina. El músic Anselm Clavé i l'enginyer Ildefons Cerdà també n'eren partidaris des d'altres posicions. Hi ha ínfims detalls sobre l'abast de la comuna icariana que Monturiol i els seus van assajar a l'àrea marítima de Sant Martí entre el 1946 i el 1947. En diferents plànols, entre els quals un que va dibuixar Cerdà quan es plantejava l'Eixample, consta el nom d'Icària a la zona on ara hi ha l'avinguda del mateix nom.

Quan Cabet fa la crida a fundar Icària en un territori dels Estats Units, el grup de Sant Martí s'hi aboca de ple. Després d'intensos debats

i discussions s'acorda que el metge Rovira sigui el seu representant i s'incorpori a l'expedició d'avantguarda que reuniria 65 persones. Es decideix també que Ignasi Montaldo viatgi a la següent. Rovira era un entusiasta. Tot i les seves complicades condicions familiars del moment, estava convençut que li brindaven la millor oportunitat de la vida. Reconeixia que tenia a favor seu el tarannà positiu de la Candelaria, que el secundava i l'animava.

Els aspirants, per ser admesos i participar en el projecte, havien de pagar 600 francs com a «donatiu social», una quantitat extraordinàriament alta i que, a banda de les contribucions, si no es tenien possibles era difícil d'assolir. Joan Rovira era de bona família. El seu pare era un argenter adinerat de Mataró que s'havia traslladat a viure a Sant Martí de Provençals. I va ser aquí on en Joan va passar la seva infantesa i primera joventut⁵. Va començar a exercir de metge a Calaf i després va obrir una consulta al carrer de Sant Pau, número 81, que es convertiria també en el seu domicili familiar. En aquell pis situat en un tros de carrer ara inexistent, al costat de l'actual rambla del Raval, va néixer el seu fill, el juny del 1848, mentre ell lluitava a Texas contra dificultats extremes.

El setmanari *La Fraternidad*⁶, promogut i dirigit per Monturiol, dedicava generosos espais a explicar els preliminars davant la imminent marxa de Rovira. El 9 de gener de 1948 s'hi escrivia: «Después de saber de los sacrificios de Joan Rovira, se reunieron algunos icarianos y decidieron donar un total de 904 reales». La publicació inclou la llista detallada dels noms de tots els donants i la quantitat que lliura cadascú. Consta que Monturiol va posar 16 rals de la seva butxaca. A més, l'inventor del submarí s'havia compromès a ocupar-se del manteniment de l'esposa de Rovira i de la criatura que havia de néixer. En un article de tres pàgines, Cabet afirma que «será necesario mucho dinero».

El dia 11, Rovira marxa cap a París, preàmbul de l'embarcament a Le Havre. A la capital francesa s'hi està un parell de setmanes. Co-

Queridos Icarianos. Pronto, muy pronto estaré enre vosotros, pasado mañana ó él otro tal vez; y pronto y tan pronto y dentro el mismo tiempo, sin duda, me despediré de mis mayores amigos para prepararles allá en la venturosa Icaria un abrigo paternal que les recompense los padecimientos y miserias que están sufriendo en esta ma llamada sociedad. Creed, amigos y hermanos, que siempre y para una eternidad, quedará fija en mi la memoria de nuestra separacion. La idea de los combates y sentimientos que teneis que arrostrar los que todavía quedaréis en este tormentoso piélago donde impera la perfidia y mala fé, me dará ánimo y actividad y fortalecerá mis creencias á fin de trabajar y trabajar siempre para que podamos reunirnos y abrazarnos en el *Eden de la Humanidad*. Mi mayor y el mas ardiente deseo era el de poder formar parte de la primera vanguardia; ya no pensaba ahora poder gozar tan provechoso beneficio, porque innumerables deberes me contenian; habeis hablado vosotros todos, os habeis dignado dirigiros á mí, me honrais con una cuestion que significa en nuestros principios una proposicion, y no he mirado desde entonces y no he visto desde aquel momento, sino el deber comun. Voy, pues, á Icaria, hermanos queridos, procuraré ser digno de vosotros; y si no puede entre los Icarianos del mundo presentarse un Icariano Español como modelo por su sabiduria y sus virtudes, puedo aseguraros, que lo será por su fé inalterable, por su firme voluntad para el cumplimiento de sus deberes. He pesado y mirado mi ida á Icaria, ó mejor á París, por el momento, bajo todos aspectos.

He visto, amigos míos, que la razon y la Igualdad mas perfecta nos aconsejan que no vaya yo ni nadie de nosotros sin los 600 francos exijidos, y estos no los tengo; voy sin embargo á Barcelona, lo abandono todo, todo. Venderé todo cuanto tenga, y si no llega que no llegará de seguro de mucho á la cantidad que necesito, sin invitar vuestra filantropia sé que reuniremos lo necesario. Sé mas, sé que desde este momento estaréis haciendo un desembolso segun vuestras posibilidades para el cumplimiento de dicho objeto, y que á mi llegada habréis terminado el negocio. Me dice el corazon que todos y cada uno de por sí empezamos desde hoy una era nueva de virtud y felicidad; ya no tendréis juegos, diversiones, ni gastos superfluos: seréis todo economía, órden fraternidad: vuestras mudas y vuestros pensamientos y acciones ya no se dirigirán á otro objeto mas que á Icaria, á Icaria hermanos, á nuestra querida Icaria.

Monturiol, Febres, Carlé, Banquet, Borrás, todos, todos en fin debeis economizar, buscar los corazones filantrópicos y recoger el correspondiente dinero para este vuestro eternamente Icariano que se ofrece y pertenece desde este momento á sus semejantes en cuerpo y alma,

Juan Rovira.

Calaf 30 de Diciembre de 1847.

City Intelligence.

DISTRESSING SUICIDE.—The inhabitants of Dauphine street, between St. Louis and Toulouse streets, were alarmed on Sunday evening, a little after 7 o'clock, by the report of a pistol which was found to proceed from the house No. 124. On entering the premises, it was discovered that a Spanish gentleman by the name of Don Juan Rovira had committed suicide, by blowing out his brains with a large pistol, the fatal weapon lying alongside of his right arm, while with the left hand he grasped another loaded pistol. Coroner Spedden was immediately sent for, to hold an inquest on the remains, and on proceeding to examine his papers, two letters were found, setting forth that he had attained the age of 29 years, and that it had been his intention to live until he was 30, but having become quite tired of life, he could no longer endure his earthly existence. He hinted, also, that he had been a believer in the doctrines of Communism, but had found out that they were not the panacea he imagined, and trusted that people would no longer be led astray by such ideas, and that his blood would be the last to be shed in such a cause. These letters were written in Spanish, and accompanied likewise by a will, in which he bequeathed all his property to his son, now only eight months old. He leaves a young and interesting wife—a stranger almost in the country, having not been in the city above two months—to mourn his untimely end. It was ascertained during the progress of the inquest, that the deceased purchased the pair of pistols on Sunday afternoon.

Ressenya publicada al diari *New Orleans Bee* («L'abella de Nova Orleans») en la qual es descriu amb detall el suïcidi de Joan Rovira. Explica que el doctor Rovira va deixar escrites sengles cartes adreçades a la dona i al fill on relata que el desengany pel fracàs de la utopia icariana el va portar a posar fi a la seva vida.

neix els seus companys d'aventura, col·labora amb els preparatius i estableix una bona relació amb Cabet, a qui li redobla l'admiració. A l'edició de *La Fraternitat* del dia 16 es proclama: «El sacrificio de nuestro amigo es inmenso. Su esposa encinta, esta joven señora icariana de virtudes, como su esposo, hombre de sentimientos generosos, amante de su país hasta el extremo de no poder vivir si no en Cataluña». En l'edició del 30 de gener, Rovira detalla en una carta (datada del dia 18) com seran els uniformes que vestiran els expedicionaris i fa una emotiva crida: «Cuidad de mi esposa Candelaria. Ella es la mitad de mi corazón».

A la següent carta publicada, Rovira fa èmfasi en el volum de donacions i es mostra plenament confiat en el projecte: «Es probable que para setiembre próximo Icaria sea ya un estado muy rico», afirma. En aquella ocasió, adjunta també una missiva privada a la Candelaria, que inclou les paraules següents: «Te envío foto de nuestro venerable padre Cabet».

Última carta

La seva tercera i última carta abans de travessar l'Atlàntic l'escriu el 31 de gener a bord de la fragata de tres pals *Rome*, ancorada al moll de Le Havre. Es tractava d'una embarcació de mil tones i la van ocupar exclusivament els icarians i la càrrega de material destinat a la construcció de la colònia. El pintor de rètols Adolphe Gouhgenant, de 43 anys i fill de Tolosa de Llenguadoc, seria el cap de l'expedició. Hi havia escriptors, sastres, impressors..., homes de tots els oficis. Joan Rovira, per la seva joventut i formació, i per la disposició que havia mostrat tenint com tenia l'esposa embarassada, es va convertir en una de les persones més significatives. El mateix Cabet li va transmetre en diferents ocasions complaències i agraïments. I Rovira no hi cabia de satisfacció. L'home que tant admirava semblava que només tenia ulls per a ell. L'última nit es va organitzar un banquet de comiat presidit pel líder als afores de la ciutat portuària. Hi van abundar els discursos abrandats sobre un futur gens llunyà que auguraven esplendorós, on tothom seria igual i cada ciutadà produiria i consumiria segons les seves necessitats. Sense moneda, ni propietat privada, ni comerç... L'eufòria va contagiar tots els participants, tant els que havien de marxar l'endemà, dia 3 de febrer, com els que restarien a terres franceses a l'espera que arribés la seva ocasió.

Havent sopat, van traslladar-se en processó cap al vaixell engalanats amb els uniformes. Els acompanyaven els compassos de *La Marsellesa* tocada per una petita banda. Abans, van fer un tomb pels carrers centrals, davant la sorpresa i la curiositat de la gent que s'aturava en veure'ls passar i que no acabava d'entendre

qui eren ni què pretenien. Les botes fins als genolls, els vistosos barrets i les torxes enceses portades pels seguidors multiplicaven l'efecte visual de la desfilada. Van acomiadar-se d'Europa cantant: «En peu, treballador corbat per la misèria, l'hora del despertar ha arribat [...]. Anem a fundar la nostra Icaria, soldats de la fraternitat».

«Que la meva sang sigui l'última que es vessi»

La vídua de Joan Rovira tenia a les mans un fragment de la carta que el seu marit havia escrit durant la travessia atlàntica i que li havia enviat tot just desembarcar a Nova Orleans. Li explicava l'emoció que va sentir en la desfilada a Le Havre i en el sopar de comiat amb Cabet. La Candelaria comparava aquestes lletres amb les escrites hores abans del suïcidi. I se'n feia creus de com en Joan havia pogut transformar-se d'una manera tan abismal. Era veritablement un altre home.

Rovira es mostra dolgut i enganyat a les cartes que deixa a dona i fill. Responsabilitza Cabet del calvari de Texas, de la mort dels que no van resistir i d'abocar-lo al suïcidi: «No puc allargar la meva existència a la terra. Les doctrines en les que tant creia no són la panacea imaginada [...]. Vaig confiar en determinades persones [...] No vull veure com continua morint gent per aquestes idees. I desitjo que la meva sang sigui l'última que es vessi». Demana també que tots els seus béns vagin a parar al fill.

La Candelaria va continuar creient en les idees de Cabet. Va conèixer el líder als locals del carrer de Saint Ferdinand. Sentir com s'expressava en els discursos la va acabar de seduir. Després d'assistir a les agres discussions entre els membres de les diferents expedicions arribades fins aleshores a Nova Orleans, no s'havia alineat amb l'àmplia dissidència encapçalada pel marit. I pretenia convèncer-lo que encara es podia recuperar la il·lusió. Res més lluny. Els enfrontaments verbals entre Rovira i Cabet havien fet trontollar les parets. Ja no hi havia marxa enrere.

El coronel Spedden, encarregat de la investigació pel suïcidi de Rovira, havia aixecat acta de les dues cartes. La Candelaria no les va poder llegir fins al cap d'uns quants dies, quan li van ser tornades. Tothom coincidia que era

Placa commemorativa de la instal·lació de la colònia utòpica Icaria-Speranza al comtat de Sonoma, Califòrnia, que va ser la darrera.

una dona de caràcter. I molt forta. El periodista de successos que va publicar la ressenya al diari *New Orleans Bee* la descriu com «una jove i interessant esposa». El seu rastre i el del seu fill desapareixen després de la mort del marit. Alguns indicis apunten que es va quedar uns anys al continent americà per enrolar-se a les noves peregrinacions icarianes a l'estat d'Illinois. I que va establir-se amb el nen a la colònia de Nauboo, on participaven bons amics: Ignasi Montaldo, membre del nucli martinenc, que havia viatjat amb ella des de Barcelona en la segona expedició, i un germà de Monturiol.

Joan Rovira va ser enterrat en un nínxol al cementiri Saint Louis 1, el més antic de Nova Orleans. No en queda cap placa que el recordi, però el periodista del *New Orleans Bee* va deixar escrit que era un «gentleman». ●

NOTES:

1. Les informacions publicades fins ara apunten que Joan Rovira es va suïcidar al carrer de Saint Ferdinand, situat als afores del Barri Francès. El certificat de defunció emès per l'Ajuntament de Nova Orleans i la informació sobre el succés publicada al diari *New Orleans Bee* («L'Abella de Nova Orleans») el 6 de febrer de 1949 demostren que es va llevar la vida al seu domicili del carrer de Dauphine.
2. La numeració dels carrers del Barri Francès de Nova Orleans ha canviat des del segle XIX. La caseta on va viure Joan Rovira i la seva família estava al número 124. Aquesta mateixa casa, situada a Dauphine entre Toulouse i Sant Louis, té el número 624 segons el nomenclàtor actual.
3. Étienne Cabet havia negociat malament amb la Companyia Peters la compra de les terres, o bé li van prendre el pèl. El milió d'acres que preveien en realitat van ser 100.000 (unes 80.000 hectàrees), repartits en 310 parcel·les de 320 acres cada una. La clàusula més destacada i que els expedicionaris no coneixien especificava que el 30 de juliol els terrenys revertirien a la companyia si no havien ocupat i urbanitzat totes les parcel·les construint les granges i conduint aigua per al conreu. Era aquesta una tasca grandiosa que requeria temps i mitjans i era pràcticament impossible que tan poca gent la pogués portar a terme en termini tan curt. Cabet, sabedor d'aquesta clàusula perquè l'havia signat, preveia que en aquell moment, a principis de juny, ja haurien arribat a la colònia tres mil expedicionaris. I n'hi havia menys de cinquanta.
4. El 24 de febrer de 1848, Lluís Felip I, duc d'Orleans, va ser destronat, i a França es va restaurar la República.
5. Joan Rovira va néixer a Reus segons els certificats oficials, però no hi va viure mai. La seva mare era filla de Riudoms i l'havia anat a tenir a Reus, on tenia familiars directes. En alguns documents consta com a Feliciano, que era el seu segon nom de bateig.
6. El setmanari *La Fraternidad* va editar 18 números, des del novembre del 1847 fins al març del 1848. Tenia un preu de 10 *cuartos* i estava imprès a la Imprenta y Librería Oriental, propietat de Martí Carlé, amb seu a la Rambla, 19. A la seva capçalera hi figurava l'epígraf «Periódico de Educación y de Moral dirigido por Monturiol». Els discursos i les proclames d'Étienne Cabet tenien un espai predominant en totes les edicions.

No busqueu més on és Icaria

Josep Rius

«No busqueu més on és Icaria era el bell títol original de la novel·la de Xavier Benguerel *Icaria, Icaria*, única guanyadora del premi Planeta, l'any 1974, que va ser publicada des del primer dia en català i en castellà per exigència de l'autor. Com que el títol havia de ser el mateix en els dos idiomes, va canviar-lo pel que es coneix. Va esdevenir, durant molts anys, el més venut dels premis Planeta».

(Josep M. Huertas. *Avui*, 13 d'abril de 2005)

La novel·la *Icaria, Icaria* fabula i entrellaça la Barcelona anarcosindicalista i les lluites obreres del primer quart de segle passat amb la fundació frustrada d'una colònia als Estats Units (*Icaria* o la nova Jerusalem que havia d'acollir una societat justa i igualitària) que va projectar a mitjan segle XIX l'advocat i pensador francès Étienne Cabet, un dels ideòlegs de les utopies socialistes que van néixer amb el proletariat i la Revolució Industrial.

Molt probablement, aquesta doble història només podia ser narrada des del Poblenou i per un escriptor d'aquí. En cap altre lloc convergeixen aquestes dues trames com ho fan al barri: d'una banda, l'aparició d'una nova classe social i la lluita obrera; de l'altra, la influència i la petja que la utopia icariana va tenir.

Retrat de Xavier Benguerel fet per Josep Maria Subirachs.

Étienne Cabet i el socialisme utòpic

Étienne Cabet, influït per les ideologies utòpiques de principis del segle XIX que reflexionaven sobre el nou cisma social provocat per la Revolució Industrial, desenvolupa la seva pròpia teoria. Es proposava construir una societat ideal abolint la propietat privada i on tothom produís en funció de les seves capacitats i consumís en funció de les seves necessitats. Les seves teories les va desenvolupar al llibre *Voyage en Icarie* (publicat el 1840), que ben aviat va aconseguir un cert ressò a Catalunya entre un grup petit però entusiasta de seguidors, encapçalats per Narcís Monturiol, l'inventor del submarí *Ictineu*.

A diferència d'altres ideologies també enquadrades en el terreny del socialisme utòpic, la utopia icariana va voler tenir una traducció real, no només teòrica. Per això, Cabet va impulsar una campanya per recaptar fons i voluntaris a fi i efecte d'organitzar una expedició als Estats Units i, en uns terrenys de Texas, fundar la primera colònia icariana. Entre els primers expedicionaris hi havia un jove metge poblenoví: Joan Rovira i Font.

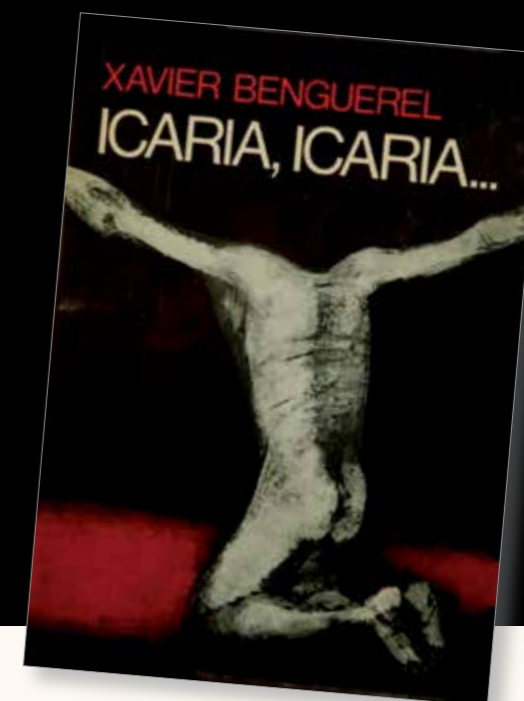
L'aventura va acabar en fracàs. Tot i que els intents de constituir

una societat ideal van mantenir-se durant un temps als Estats Units, la mort de Cabet d'apoplexia el 1856 enterrà definitivament el seu somni.

Icaria i el Poblenou

Però la connexió del Poblenou amb l'epopeia icariana no té només com a punt de contacte el doctor Joan Rovira. De fet, si entrem en el terreny de l'especulació i la llegenda urbana, es comenta que el barri —i, més concretament, la plaça de Prim (aleshores coneguda com a plaça d'Isabel II)— era el lloc de reunió dels icarians catalans i fins i tot se n'hi havien instal·lat uns quants. Aquesta història no s'ha confirmat mai, però el que és indubtable és que el ressò de la utopia icariana ha perdurat fins avui.

De fet, Ildefons Cerdà —també influït per les idees utòpiques— va projectar anomenar Icaria el barri costaner de Sant Martí de Provençals que avui correspon a la Vila Olímpica. D'aquell intent avui sobreviu una avinguda, un parc, un institut i una platja, que llueixen el nom d'Icaria com a símbol d'un passat en què la utopia va instal·lar-se al Poblenou. ●

Portada de la primera edició de la novel·la de Xavier Benguerel *Icaria, Icaria*, que va guanyar el premi Planeta el 1974.

CÀLIDES BAFARADES DE GARROFA, l'aire les cova, t'amaren, com la viscosa humitat que endanya les parets, que corroeix ferros i fusta. Al fons del pati, seccionat pel tronc de la palmera, l'enorme mural violaci de les buguenvíllees, mare, com se'n diu d'aquesta flor morada? : buguenvíllea, emmarca els portals de les dues quadres de l'adoberia: ara mateix l'estentori renill d'un cavall i els cops secs d'una pota sobre les llambordes. Mare, els cavalls dormen drets? Sempre t'han agradat els cavalls, per resignats, per nobles. En canvi, i també des de sempre, la nit, més aviat t'inquieta; no poder-te apoderar de l'ombra com de l'aigua blava del mar. Pegaves grapada a la foscor, l'estrenyies amb força: sí, alguna cosa, alguna cosa misteriosa, semblava que et palpités realment a l'enclòs de la mà; en penetrar dins la zona aclarida pel pròxim fanal, l'obries molt a poc a poc, contenint l'alè: observaves ansiosament... Tot al llarg del carrer dels Gitanos, tres o quatre raquítics bombetes s'encongeixen sota el plat que les preserva a mitges del rellent, dels temperis. Així que t'endinses en les zones més entenebrides, no pots evitar-ho, tems de posar els peus en fals, de sumir-te en enigmàtiques buidors...

Recorregut fotogràfic pels indrets citats a la novel·la *Icària, Icària*, d'en Xavier Benguerel

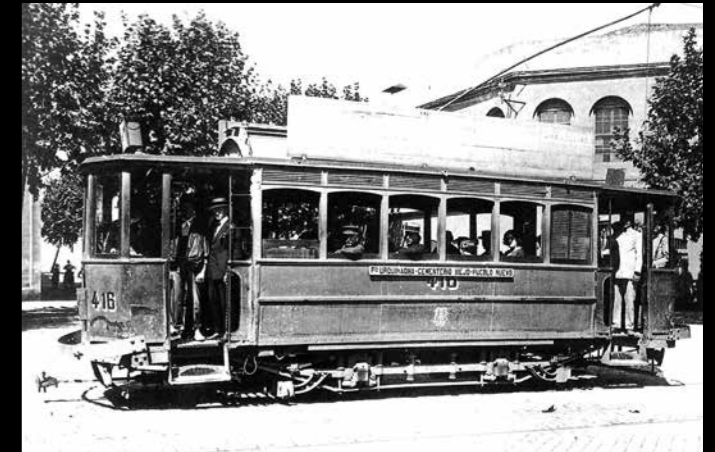
Al fons del pati, [...], l'enorme mural violaci de les buguenví·lees, mare, com se'n diu, d'aquesta flor morada?: emmarca els portals de les dues quadres de l'adoberia.

Tot al llarg del carrer dels Gitanos, tres o quatre raquítics bombetes s'encongeixen sota el plat que les preserva a mitges del rellent, dels temperis.

[...] cap a l'Aliança: donen *Hotel Imperial* amb la Pola Negri.

Els del *Rellisquín*, cacauets i xufles, un ral de barreja i deu de regalèssia; passa el 41.

Jo mateix, abans de tolr-me, és clar, m'organitzava excursions per no perdre la gana: Somorrostro, can Tunis, Marbella, Pequín, la França Xica... Alguns vespres en sentia inspirat i m'arribava al Cànem a l'hora que plegaven les de dos quarts d'onze.

Les Tres Gràcies del sortidor se'n foten, allà dalt: vinga escopir aigua i ensenyar el cul regalimós amb llefiscoses filagarses de molsa.

Devia ser d'aquells ferroviaris renegrits, d'ulls sanguinolents, burilla encastada al cantó de la boca, dels qui no paren d'enfornar paletades de carbó a les arrossinades màquines que traginaven la ferramenta de can Girona a l'estació de França.

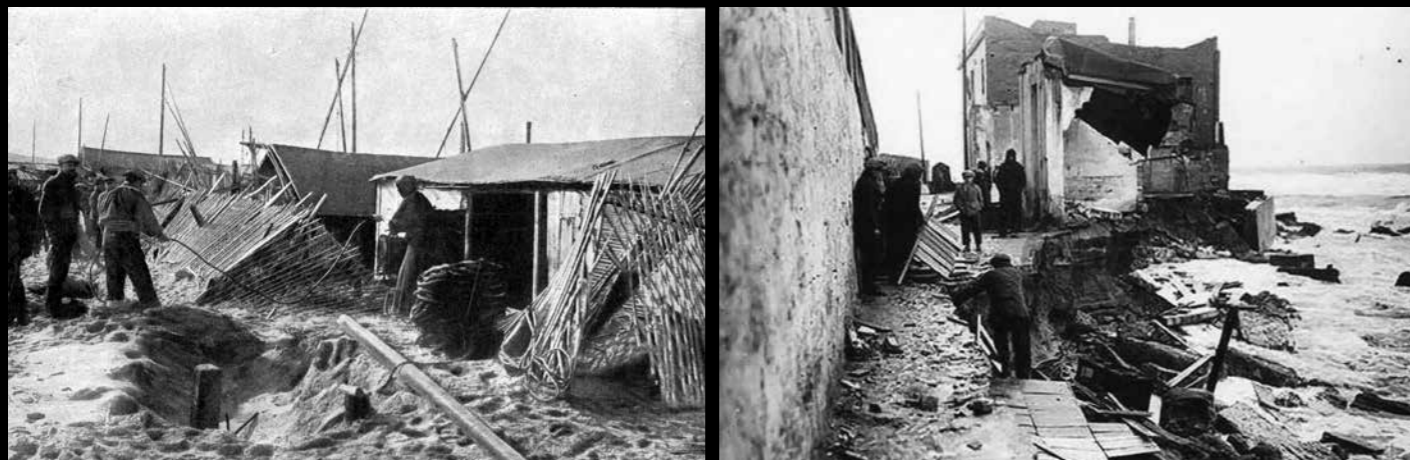
A tocar les finestres de l'eixida pengen d'uns ganxos les gallines i els pollastres desplomats que demà, diumenge, despatxarà a tant la terça en la seva parada de la plaça.

I és que abans d'ahir va ensopegar amb un ferit al carrer de la Independència.
—Un mort; un mort estès a terra... I com ploraven la seva dona i una criatura!... No! Prou! No podria, jo! .

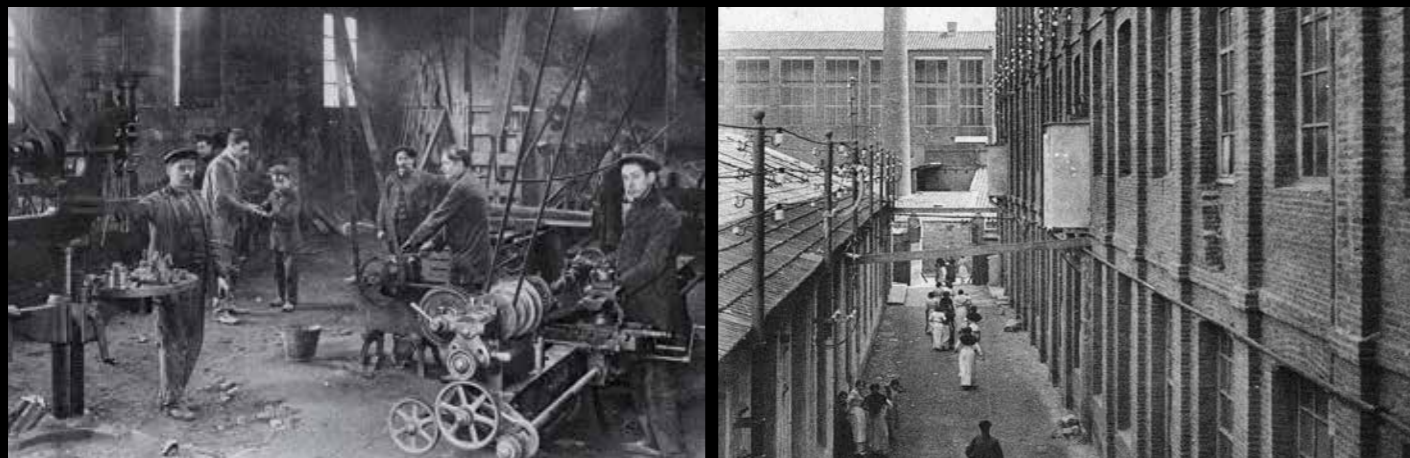
L'Aureli agafa el llibre amb totes dues mans, el considera amb respecte, el fulleja. Seies al banc exterior de la garita del guardaagulles del pas a nivell de la Marbella.

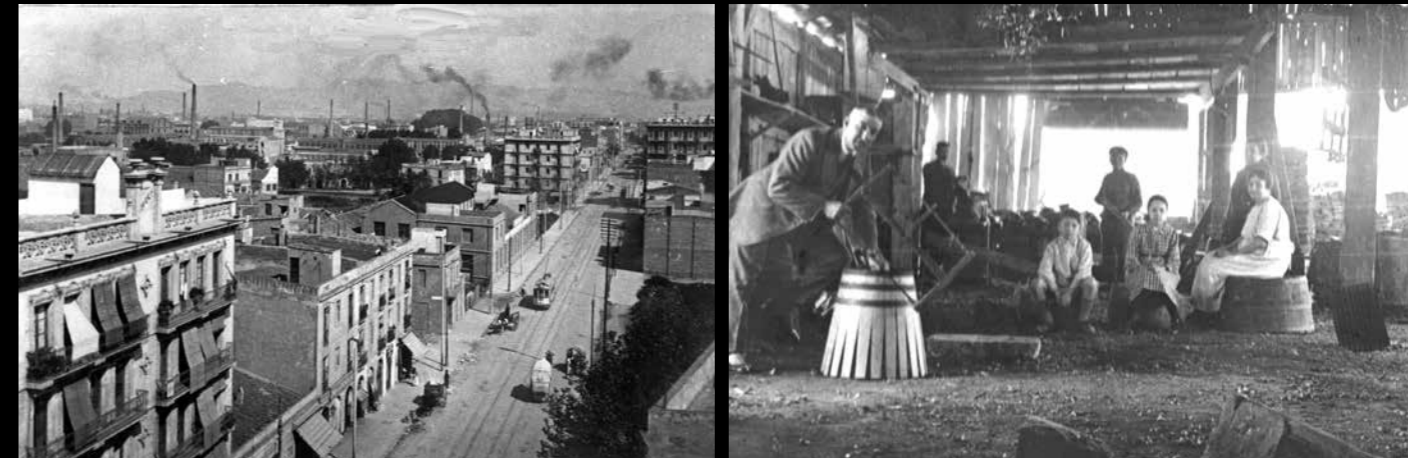
A la Marbella, el mar bramava, envestia i, apa, gent, a tragar marmegues i catres, taules i cadires fins al local dels banys; les criatures, embolicades amb saques, seien apilotades i esporuguides pels racons més a recer del vent.

—Demà, a les set, seré al bar Miqueló del carrer de Topete... Bona nit. Se'n va.
Encens un cigarret: l'amarg sabor t'arrapa la llengua, t'ofèn el paladar, escups. No t'has mogut de lloc, en Valentí empeny carrer avall la seva ombra; penses: li costaria poc de desaparèixer. Pipes amb fàstic, en Valentó trenca pel carrer del Teulat.

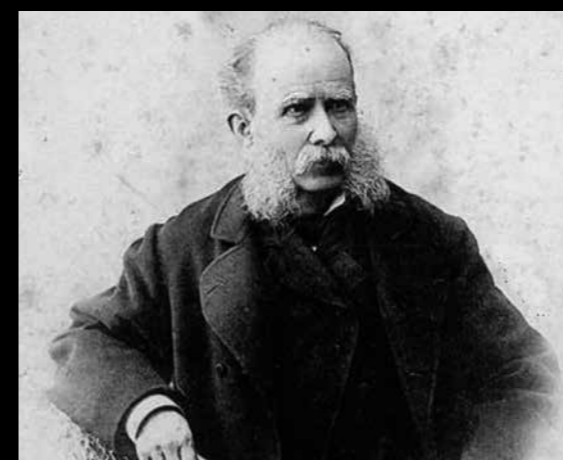
Darrera el seu cabell, a tocar els vidres de la galeria engegats per la claror del llum, aquest barri on es neix vell, el barri que et saps de memòria, el teu barri.
—On treballes, Climent?
—A can Saladrígues.

Si no fos aquest gust amarg, i el fred, i que suo. La nit em toca, em despulla, se m'encasta a la pell. L'escandalosa ferramenta del 41 amb la maneta al nou per empassar-se el carrer fins a la carretera de Mataró.

A vosaltres també us poden enxampar ara mateix. ¿Què hi porteu a les butxaca?
Amb quin propòsit Les gossades de l'Arlegui no dormen, i els del Lliure van al gra, també en passen via.
—Tu, és el que ve.
El que ve és el carrer de la Igualtat.
—Te'n recordes oi? Ens aturarem a la cantonada com si enraonéssim, jo mirant a can Torres, que el vegi venir de cara, entens?

En Monturiol i els de *La Fraternitat*, no anaven lluny d'osques. Això d'aquí podia a peix passat, com ara... En fa setanta-cinc de l'aventura americana del pare Cabet. Hi ha algú que en parli? ¿Coneixeu algú que en parli? Algú que se'n recordi? Que es recordi d'ell?

En Valentí pregunta:
—I on cau, això d'Icària?
—Enlloc i a tot arreu... Aleshores la cosa anava de mal en pitjor. A la França del pare Cabet, com a totes bandes, com aquí, igual, i això que nosaltres teníem gent de grapa: l'Abdó Terrades, en Monturiol, el del submarí, en Tutau, en Sunyer, en Capdevila, el pobre Cuello que me'l van assassinar a vint-i-tants anys, en Rovira...

A la parròquia acaben de tocar les set, la sirena de can Rivièrre toca a plegar als del segon torn i, té, ja passa el fanaler amb la canya...

Travessem l'avinguda d'Icària d'un extrem a l'altre i, al final, es va a parar al cementiri [...]. Algú baixa a la parada del cementiri i desapareix pel tenebrós passatge que dóna al Bogatell. Falten només dues parades. Veus, ja hi som... ¡Final de trayecto! Tot tancat i barrat, només del terrabastall de la Pansa on els fanàtics del tuti es juguen la xavalla s'escapa un rastre de claror somorta.

El diari, doblegat pel mig i subjectat amb altres diaris a l'armadura del quiosc, no t'ha permès de llegir sinó una part de la informació, en tens ben bé prou per ara.

El pare, emmanillat, entre els dos bulldogs, no protesta, calla. Surt al carrer. Va ser en aquest instant que et va mirar intensament, i el vas entendre, i ho vas entendre tot: d'ell, de la mare, de tu, de la policia, del teu barri, del que us passa des que van tirar teló i us vàreu trobar dalt l'escena representant una obra trista, lamentable, i que no heu acabat mai d'entendre... Els que se saben de memòria el paper, els que ho entenen són tots els senyors Saladrígues, els Anido, els Arlegui.

En Nèstor, cafeter dels Federals, va pujar a visitar-lo. A en Nèstor el consultava tothom com un diccionari.

—I d'aquest parell de balancins, què en vols fer? Hi seien tots dos, cap al tard, ni que fos deu minuts: ve a ser com viatjar, deia el pare. Un retall de cel [...] del pessebre de cal senyor Miralles.

Si escoltes, si et limites tan sols a escoltar, és una remor semblant a la del sord bramular de les onades a la platja del teu barri, quan les aigües enfurides s'abaten sobre les indefenses barraques de la Marbella, i ho arrasen tot.

—No crec que els conegueu. Són dels que juguen fort, com els pirates dels cromos Ametller... Parlo dels de «Bandera Negra» i dels del «Grup dels Set».

L'aire amb l'esvalotat color de maig allarga el cant agut i estrident de les orenetes que van i vénen desafortadament del Bogatell fins a la Torre vermella de les Aigües.

Un nom que ha fet fortuna

M.F.C.

Quan el projecte olímpic estava a les beceroles, l'alcalde Pasqual Maragall va tenir una de les seves grans pensades genials: rebatejar com a Nova Icària la zona fabril del Poblenou on s'havia de construir la vila olímpica. Maragall volia reivindicar la tradició icariana del barri i, alhora, deixar clar que era un projecte de futur.

Després, amb aquest nom mixt, mig vell mig nou, s'han batejat altres indrets i entitats. Ara es diu parc de la Nova Icària la zona verda que hi ha entre els edificis de la Vila Olímpica i la platja, que és un recorregut sinuós, amb estanys i ponts de fusta. També tenen aquest nom una platja i el centre esportiu municipal del barri que es va construir per als Jocs.

Sense l'afegit de l'adjectiu *nova*, hi ha altres equipaments que porten el nom d'Icària, com l'institut, que s'havia de dir Wad-ras en record de l'asil de nens que hi havia en aquest mateix solar, però es va optar per Icària, que és més esperançador.

La coral dels veïns de la Vila Olímpica canta i fa concerts públics des del 2008 i es diu Icària. Amb aquest nom també hi ha un hotel de la cadena SB a l'avinguda del mateix nom; un veler que fa passejades de quatre hores pel

Quadre de Josep Maria Subirachs on relaciona l'acrònim del Poblenou, PN, amb el nom utòpic d'Icària, amb la Torre de les Aigües de fons.

front litoral del Poblenou; un premi literari al districte que es diu Paraulles d'Icària i que es concedeix des del 2008, i una lògia maçònica que va néixer el 2012. Aquesta lògia està vinculada al barri, però la discreció habitual dels maçons fa difícil conèixer el seu lloc de reunió.

Abans de la bona pensada de Maragall, el nom d'Icària ja era present al barri en publicacions, en casals i a l'avinguda que va fins al cementiri —que durant el franquisme es va dir Capitán López Varela.

Finalment, una de les entitats excursionistes més antigues de Catalunya es diu Agrupació Excursionista Icària. Va néixer el 1916 com una secció del Club Esportiu Júpiter i el 1921 es va independitzar i va triar el nom d'Icària.

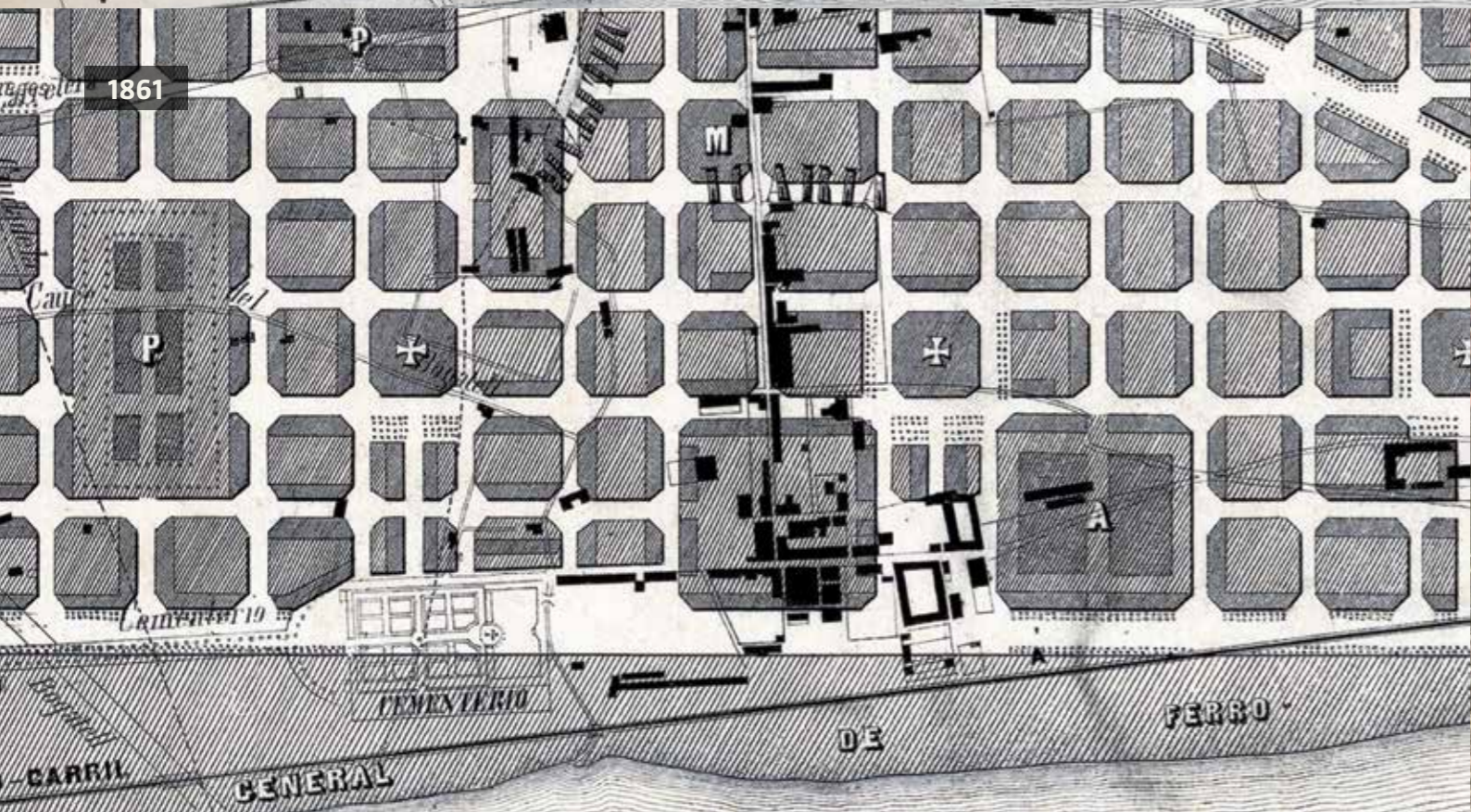
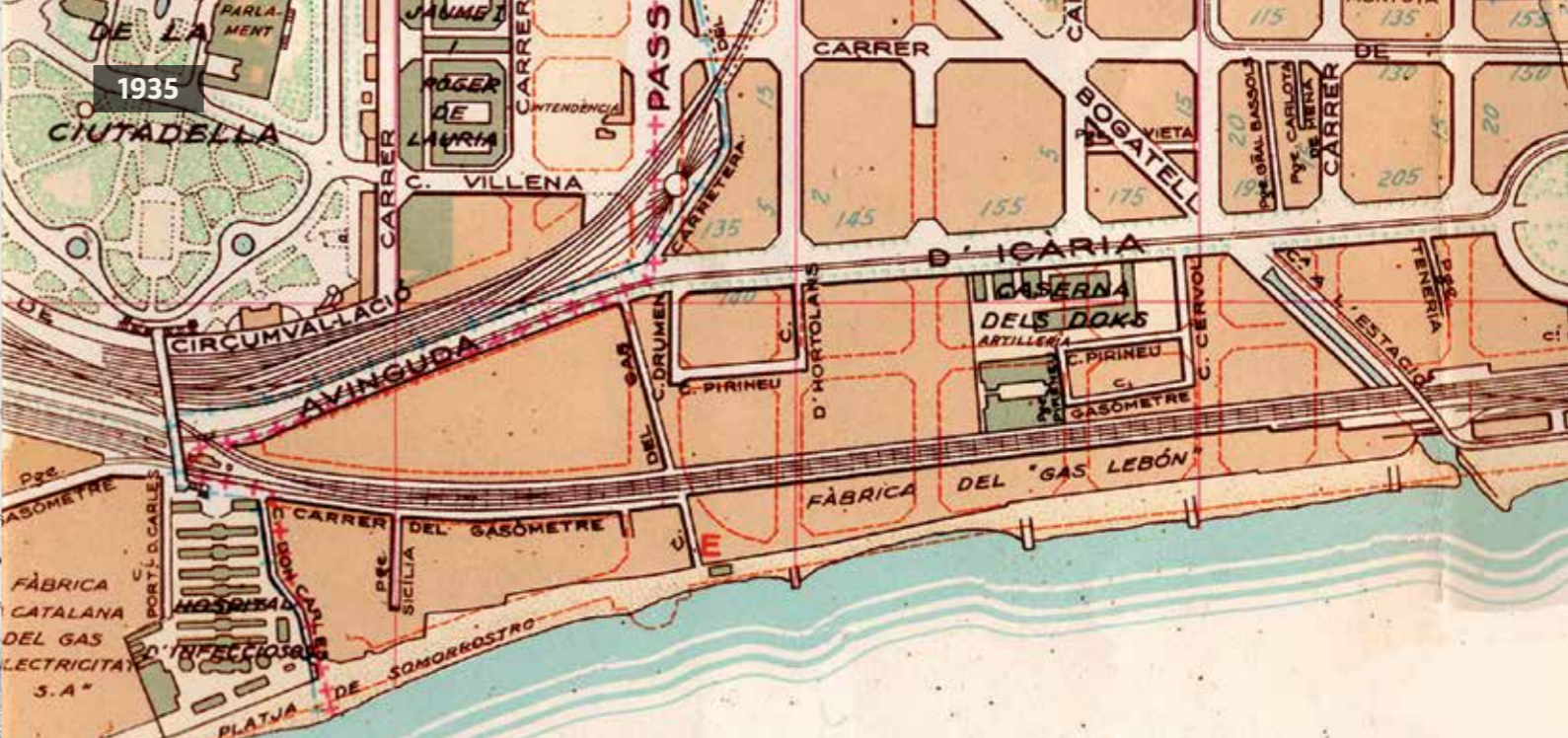
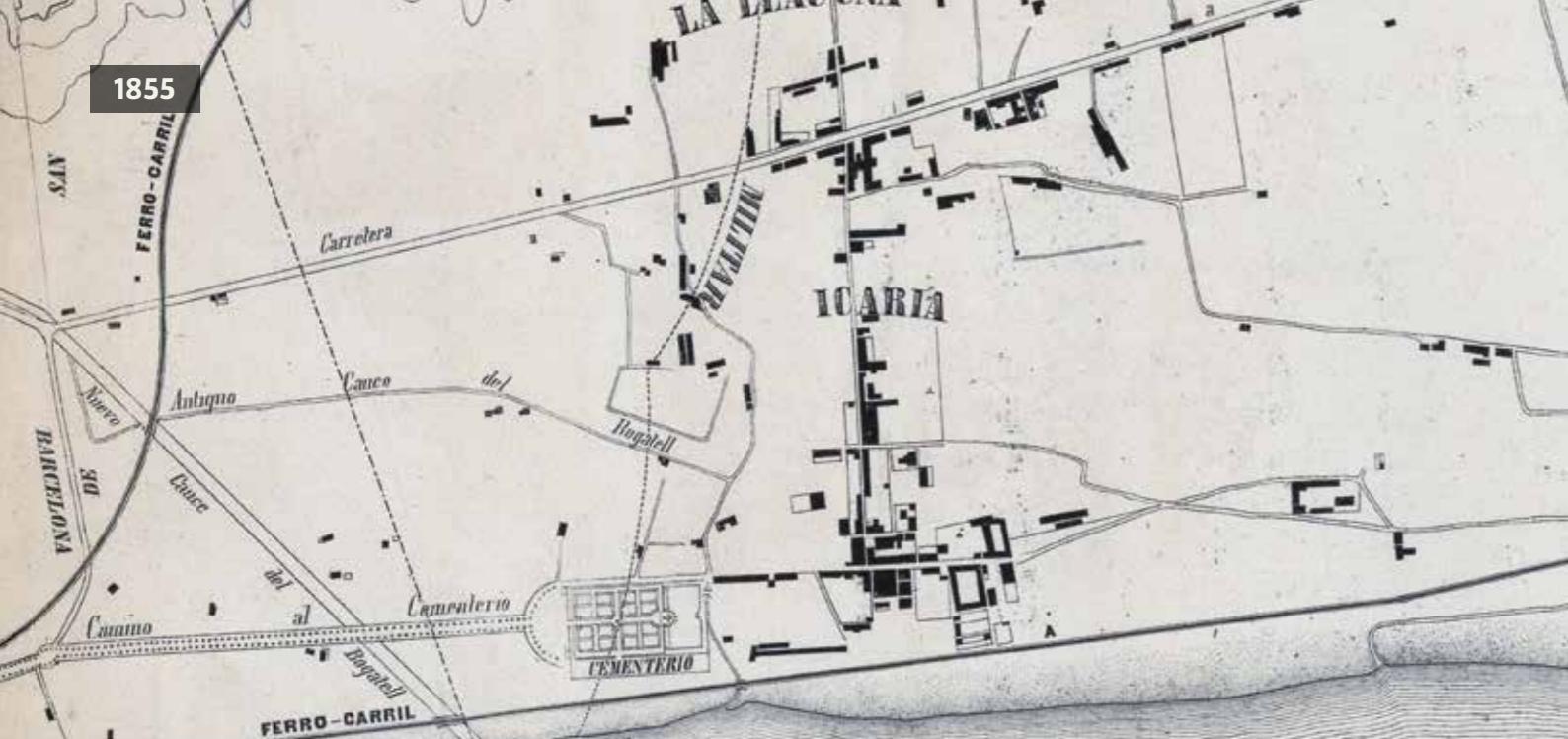
Icària Nacionalista

Icària Nacionalista era una revista quinzenal. Es va publicar durant el 1922 i el 1923. Era un periòdic del Poblenou i en un dels primers números i amb el títol «La nostra tasca» donava a conèixer el seu ideari: «Transformar els milers d'habitants heterogenis que constitueixen el nostre nucli urbà en un tot estructurat i homogeni fortament catalanesc [...]. Fuetejarem amb constància l'esperit vilatà, materialista, retardatari i servil del vell Poble Nou [...]».

Icària Nacionalista estava adherida a la Unió Catalanista, tenia quatre pàgines i s'imprimia a quatre columnes a la impremta Iberia del passeig del Triomf, 48, on tenia la redacció i la publicitat. Es venia a 10 cèntims l'exemplar.

Banderins de l'Agrupació Excursionista Icària, que es va fundar el 1916 i que és una de les entitats excursionistes més antigues de Catalunya.

Icària als mapes

Quan Ildelfons Cerdà, enginyer i urbanista, bon coneixedor de les idees dels socialistes utòpics, va decidir anomenar un poble nou que creixia a redós del cementiri i dels carrers del Taulat i de Sant Pere —Marià Aguiló— al municipi de Sant Martí de Provençals, com a Icària, va fer possible que la utopia icariana arrelés al Poblenou.

Inicialment, el nom d'Icària no va tenir prou força per imposar-se al de Po-

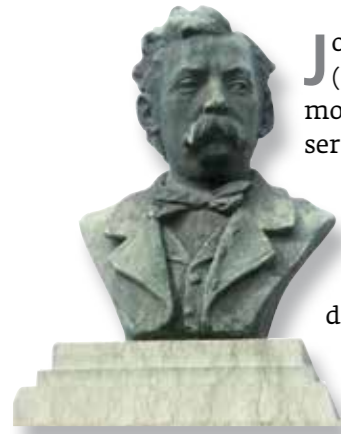
blenou, però uns anys més tard, cap al 1920, quan es va decidir canviar el nom del passeig del Cementiri, el regidor i geògraf Francesc Carreras Candi va triar el nom d'Icària, atenent la queixa dels industrials i els comerciants que hi vivien o hi treballaven, als quals no agradava el primitiu nom de passeig del Cementiri.

Amb motiu dels Jocs Olímpics de Barcelona 92 es va produir una febrada que

va dur a posar el nom d'Icària a una platja (platja de la Nova Icària), a un parc (parc de la Nova Icària) i fins i tot a un llac que reproduïa el perfil de l'illa grega d'Icària, situada al mar Egeu, dins de l'anomenat passeig Marítim de la Nova Icària.

Per tant, el nom d'Icària que va donar Cerdà al nostre barri en el moment de fer el seu famós plànol del pla de Barcelona, l'any 1855, ha arrelat definitivament.

Anselm Clavé

Josep Anselm Clavé i Camps (1824-1874), el fundador del moviment coral a Catalunya, va ser un polític d'esquerres i republicà, compositor i escriptor.

Als sis anys va perdre la visió d'un ull i per aquest motiu —i influït per la sensibilitat de la seva mare— es dedicà, de manera autodidàctica, a estudiar música i poesia. Ben aviat va convertir la seva passió de tocar la guitarra

en una alternativa professional, i va treballar en diversos cafès de Barcelona com a guitarrista. El 1845 va formar una modesta orquestrina, La Aurora, integrada per una vintena d'homes que feien sonar instruments populars ben diversos —guitarres, bandúrries, triangles, panderetes...—, i al cap d'un temps també van començar a cantar.

D'aquí va sorgir la idea de crear una societat coral, La Fraternitat, que seria la primera a l'Estat espanyol (2 de febrer de 1850). Per mitjà de La Fraternitat, Clavé va aconseguir apropar la música i la cultura a la classe treballadora.

Tot seguint l'exemple de La Fraternitat, aviat començaren a formar-se grups corals a Barcelona i a les poblacions veïnes. La tendència es va anar escampant per tot Catalunya en pocs anys.

Anselm Clavé es va guanyar la vida durant un temps tocant la guitarra pels cafès.

Quan les corals eren una munió

Aplec davant de la tomba d'Anselm Clavé al Cementiri del Poblenou (1900).

Més de trenta corals van arribar a formar-se a Sant Martí. Una de les més antigues del Poblenou era la Xic Pensada, que es trobava al número 6 del carrer del Taulat l'any 1891, al costat del cementiri. Cinc anys més tard naixia la que seria la més coneguda del barri, El Sabre. La primitiva seu era a un bar de la Rambla i la van impulsar uns guàrdies municipals. El 1910 van rebre un sabre de plata com a obsequi i van modificar el nom per El Sabre de Plata. El 1926 es van instal·lar al bar del mateix nom al carrer de Marià Aguiló, on van seguir fins al 1971, quan es va dissoldre.

Altres corals van ser:

La Familiar Provensalencina es va formar el 1899 i tenia la seu al carrer Pere IV número 142.

Lo Cascabell va establir-se el 1903 al número 5 del passatge de Cantí. Es va fusionar amb la Joventut Republicana Radical en temps del polític Joan Colominas Maseras. Disposava de cafè i saló d'actes. El 1918 se'n va perdre la pista.

Euterpe Martinenca era el nom de la coral que va néixer el 1908 a Pere IV, 108.

Proa al Mar va ser una coral de postguerra que va tenir la primera seu al bar Els Pescadors, per passar a formar part de les seccions del Casino fins que es va dissoldre.

Un esment a banda mereix també La Moderna, que va començar amb el nom Els Tranquils de l'Estora

Coral de la cooperativa L'Econòmica (1925).

Detall del quadre de la secció coral Clavé de la cooperativa Pau i Justícia (1933).

Socis i grup infantil de la coral Euterpe de la cooperativa L'Artesana (1950).

Desfilada per la diada de la cooperació de membres de la cooperativa Pau i Justícia. Al fons, els tallers de la Renfe (1950).

Membres de la coral El Sabre de Plata. Festa de les Caramelles (1959).

el 1922 en un bar de l'avinguda d'Icària. El curiós nom va venir del fet que possessin, per assajar, una estora als peus per no tenir fred les nits d'hivern. Amb el temps, com que el bar on es reunien, que era també una sala de ball, es deia La Moderna, van adoptar el seu nom. Després els va caldre canviar de locals i els van deixar els antics burots que donaven al Bogatell. Als anys setanta es va anar apagant la seva activitat.

Més modernament va sorgir la Coral del Joncar.

Adaptat de: Josep Maria HUERTAS, «Cooperatives, corals, ateneus», *Icària. Papers de l'Arxiu Històric del Poblenou*, 9 (2004), pàg. 14-17.

Desfilada pel carrer de Marià Aguiló de la coral El Sabre de Plata per la Pasqua Granada (1960).

Quan les cooperatives regnaven

Entre el darrer terç del segle XIX i el 1936, Sant Martí va allotjar més de seixanta cooperatives, la major part de consum. Era obvi que es formessin en uns barris on costava arribar a final de mes. La major part d'aquestes cooperatives són tot just un record, com ara:

El Crèdit (1903), que es trobava al passatge de Rovira.

La Fraternitat Martinenca (1906), que es trobava al 370 de Pere IV, on després hi va haver el bar Martinet.

La Cosmopolita, a Pujades, 91 (1908).

El Jardí, que es trobava al carrer de Roc Boronat, 23, i que va funcionar del 1909 al 1928, quan va ser absorbida per La Flor de Maig, la cooperativa més important del barri. Al mateix local d'El Jardí es va instal·lar el Centre Instructiu Republicà Radical Castellonenc, que volia atreure els molts immigrants d'aquella província. El president era Domingo Gimeno, que va obrir una escola laica.

L'Avenir (1912), a Pere IV, 276.

L'Econòmica (1924), a Taulat, 93, que disposava d'un petit teatre i d'escola pròpia a partir del 1927, on després hi va haver unes dependències del Casino L'Aliança.

Dues cooperatives mereixen més ratlles. L'Artesana en va ser una de les primeres, ja que va néixer el 1876 al carrer del Ferrocarril. Va aixecar un edifici propi al carrer de Llull el 1921, que va subsistir fins al 1995. Abans, però, havia canviat de nom i va passar a transformar-se en una nova cooperativa, La Familiar, per obviar els deutes que ofegaven L'Artesana. També va tenir un cor que duia el mateix nom.

Pau i Justícia va ser, després de La Flor de Maig, una de les cooperatives més conegudes del Poblenou. La van crear el 1899 setze treballadors, raó per la qual va ser coneguda als seus inicis com «la dels Setze». Va ser una de les que van esperar la creació d'un subsidi d'invalidesa laboral en uns temps que no hi havia cap mena

Edifici de la cooperativa L'Econòmica (1924)

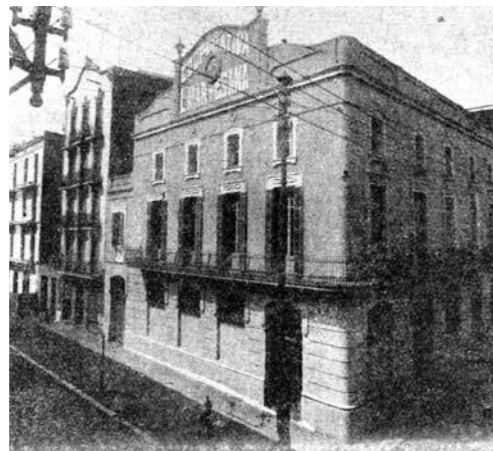
Un altre edifici de L'Econòmica.

Carreters al passatge de Bori, davant de la cooperativa La Flor de Maig. FOTO: LUCIANO ROISIN (1920)

La cantonada de l'edifici de La Flor de Maig del carrer de Wad-ras (avui, doctor Trueta) (1920).

L'edifici de la cooperativa L'Artesana (1921).

Pendó de L'Artesana.

Socis de la cooperativa Pau i Justícia d'excursió amb un autobús Tillings Stevens. (1930).

Homenatge als socis vells de la cooperativa La Flor de Maig. A la filera de dalt de tot, el tercer començant per la dreta és Pere Rovira, un dels fundadors de la cooperativa (1923).

Socis de la cooperativa La Flor de Maig celebren el Dia de la Cooperació Internacional.

fons que ajudessin al manteniment d'una escola laica de pàrvuls establerta a Ramon Turró, 163, que era mantinguda pel Grup de Dones de Sant Martí.

1899: La Magnòlia Catalana, entitat d'esbarjo creada a Pere IV, 148. El 1900 va canviar el qualificatiu Catalana per Martinenca.

[...]

1933: Ateneu Racionalista La Antorcha, a Pere IV, 243. Era un local de clara tendència anarquista. Van muntar una barricada el juliol del 1936 davant de la insurrecció militar.

[...]

1934: Peña Excursionista La Fam, que tenia el local al carrer del Gasòmetre, a la barriada d'Icària.

1935: Campalans Club, a Rambla, 87. Era una entitat d'esbarjo que segurement va agafar aquest nom pel dirigent socialista Rafael Campalans, mort el 1933.

Adaptat de: Josep Maria HUERTAS, «Cooperatives, corals, ateneus», *Icària. Papers de l'Arxiu Històric del Poblenou*, 9 (2004), pàg. 14-17.

de seguretat social per als treballadors amb problemes. Va aixecar un nou local al carrer de Pere IV el 1910, i el va ampliar, tal com subsisteix, el 1924. Va arribar a tenir 1.250 socis i a aixecar pisos a la Diagonal per als seus socis. El 1977 va començar la greu crisi que la va arrossegar a desaparèixer vint anys més tard.

Ateneus i casinos

Des de mitjan segle XIX fins als anys trenta i de forma paral·lela al moviment icarià i a l'anarquisme, hi havia al barri una munió d'entitats, algunes

de les quals tenien relació amb aquests moviments:

1882: La Pubilla del Taulat, al carrer de l'Amistat. Era una entitat recreativa, de la qual han subsistit un bar i una vinateria.

1889: Ateneu Colón, al carrer de Pere IV, 166.

1891: Els Espiritistes de l'Esperança, a Rambla, 4. Era una entitat que practicava aquesta tendència espiritual.

1897: Casino Cervantes, situat a Doctor Trueta, 204. El juny de 1900 feien una funció de l'anarquista Felip Cortiella, *Els artistes de la via*, per recollir

Un grup esperantista itinerant

J.S./M.F.C.

El 1914, una colla de joves del Poblenou va crear el Grup Esperantista Nova Sento (Nova Sensació), amb l'objectiu de fomentar i difondre l'ús de l'esperanto com a llengua universal auxiliar i comuna a tota la humanitat. Des de la seva creació i fins a l'any 1938, el grup va tenir la seu en diferents entitats del barri. La primera la van tenir dins del Casal Catalanista, del carrer de Venero, i dos anys després es van instal·lar a la cooperativa L'Antiga Independent, que estava al número 151 del carrer d'Enna (avui Ramon Turró).

A la dècada dels anys vint, el grup passà anomenar-se oficialment Societat Esperantista Nova Sento. L'estiu del 1924 es van mudar a la seu de la

cooperativa La Flor de Maig del carrer de Wad-ras (avui Doctor Trueta). S'hi impartien cursets diaris i gratuïts en horari nocturn i s'organitzaven excursions i sortides. També es facilitaven contactes postals amb la resta del món per poder mantenir-hi correspondència en esperanto. La societat va arribar a aplegar una biblioteca amb un gran nombre d'obres i llibres en l'idioma universal.

Editaven un butlletí mensual anomenat *Monata Bulteno*. El setembre del 1930 es van traslladar al carrer de la Independència, 79 (avui Badajoz), on hi havia la seu del Centre Democràtic Radical, i posteriorment als locals d'Esquerra Republicana del carrer de Llull, 201.

El 17 de desembre de 1932, quan ja s'havia proclamat la Segona República, Nova Sento es va mudar als baixos del número 1 del carrer de la Llacuna, on va obrir finalment el seu propi local social, que va funcionar fins que, a finals del 1938, amb la perspectiva de l'acabament de la guerra i l'ocupació imminent de Barcelona, van dissoldre la societat.

Entre els esperantistes catalans destaquen Andreu Nin, Carles Ribas, Joan Amades, Francesc Pi i Margall i Mercè Rodoreda, entre d'altres. L'escriptor i polític Andreu Nin fou mestre d'esperanto. El també escriptor i humanista Carles Riba va ser guardonat el 1904 als Jocs Florals Internacionals pel seu poema «Nu», que estava escrit en esperanto. El folklorista Joan Amades va aprendre la llengua internacional de jove, va fundar diverses revistes en esperanto, va participar en la redacció de la *Kataluna Antologio* i va ser president de la Federació Esperantista Catalana. El polític Francesc Pi i Margall, especialment influent en el catalanisme d'esquerres i en l'anarquisme, el gener del 1898 va publicar al diari *Nuevo Régimen* de Madrid el primer article en defensa de l'esperanto que va aparèixer a l'Estat.

A dalt, targeta de la Societat Esperantista Nova Sento.

A la dreta, socis esperantistes de Nova Sento del Poblenou. El tercer per l'esquerra és Francesc Calvo.

Aplec internacional d'esperantistes a les Planes (1931).

Inauguració del local social (1932) de la Nova Sento Barcelona Esperantista Societo. Aquesta entitat es va fundar el 1914 i es va dissoldre el 1938.

Aplec d'esperantistes de la Nova Sento Barcelona.

Societat Esperantista «Nova Sento»

UN fogar modestíssim de cultura però anhelant d'una forta embranzida intel·lectual, constituí un petit nucli d'entusiastes propagadors de la llengua auxiliar internacional Esperanto.

El Grup Esperantista Nova Sento, donà els seus primers batecs de vida en el benemèrit «Casal Catalanista» del carrer de Venero, l'any 1914, organitzant cursos d'ensenyament i procurant per tots els mitjans la difusió i coneixement de tan preciós auxiliar de la cultura mundial.

El desig, però, que niava en el fons de l'ànima dels entusiastes propagadors, no trobà en l'esperit col·lectiu de la barriada els grans rendiments que calia esperar i portà una vida un xic migrada fins quan, en 1916, amb motiu del trasllat a la «Cooperativa Antiga Independent» del carrer d'Enna, permeté desenrotllar les tasques amb afirmacions més categòriques.

Avalada per sa plena voluntat i amb les energies pròpies d'un alt ideal, començà la tasca preparatòria de l'obertura de nous cursos d'expandiment i de cultura general. Una de les tasques primícies fou la conferència «Utilitat de l'Esperanto en la classe obrera», que desenrotllà el senyor Josep Grau amb paraules convincents i en la qual demostrà la necessitat d'una llengua auxiliar de mútua comprensió.

Assistí al «VII Congrés de la Federació d'Esperantistes Catalans» celebrat a Reus l'any 1916, on hom deliberà extensament

sobre la tasca a fer per al desenrotllament de l'Esperanto.

Culminà, durant aquesta etapa anyal, l'exposició esperantista celebrada durant la festa major de la barriada i en la qual es palesà de faisó ben remarcable la importància mundial que anava aplegant l'Esperanto, malgrat la tasca dissolvent de la guerra que desolava gran part de la humanitat i que minvava la tasca internacional que les Entitats totes realitzaven.

En juliol de 1920, es transformà el «Grup», nom que fins allavors havia ostentat, en l'actual Societat Esperantista «Nova Sento» i coincidí amb l'ingrés de nombrosos associats, la qual cosa permeté un més intens desenrotllament econòmic.

Coincidint amb les festes de la nostra barriada, l'any 1922 celebraren la segona exposició esperantista, la qual fou unànimament elogiada.

Proseguí durant cada any, en la inauguració de nous cursets d'ensenyament i perfeccionament amb els graus superiors, fins que, fent-se ja insuficient el local on s'estatjava, es traslladaren a la «Cooperativa Flor de Maig» en juliol de 1924, on continuen donant-se els cursos i conferències de caràcter esperantista i de cultura general. Cal esmentar, per llur importància, les donades en aquest curs; les dels senyors Rossend Sagrera sobre «Radio comunicació», la d'Albert Carsí sobre «Geolo-

gia», la de caràcter social donada per J. Duran i Guàrdia versant sobre «L'Exposició de Cooperatives de Gant», la de Cristòfor de Domènec sobre «Cultura i Classicisme» la del Dr. Bremon sobre la «Finalitat de l'Esperanto» i finalment, el cicle de cinc conferències a càrrec del professor Delfi Dalmau sobre «Lingüística».

Recentment s'hi ha format una «Secció Excursionista» la qual porta ja efectuades algunes excursions a diferents llocs de la nostra terra a l'escalf del caliu d'un noble ideal, i hi ha un bon nombre de projectes per l'esdevenidor, entre aquests una nova exposició i diversos festeigs per a la vinenta primavera.

Aquesta és, exposada sintèticament i al córrer de la ploma, la tasca portada per aquesta Societat en el transcurs del seu primer decenni.

En el brogit monòton de la vida quotidiana, aquesta Entitat va marcant amb petja inesborrable la tasca intensa, modesta i senzilla, però amarada de franca idealitat i de santa persistència.

La seva acció avui reclosa en els límits raquítics de la barriada, sent fretura d'irradiar l'exterior i que tots els estaments, petits i grans, es percatin de la necessitat imperiosa, car les circumstàncies així ho exigeixen, de la intercomprensió de tots els homes, segurs que només així s'arribarà a unir amb un vincle de fraternitat humana a tots els pobles, nacions i races, conservant cadascuna, emprò, les característiques ètniques i racials en un fons de mutu respecte i de veritable fraternitat universal.

JOAN GILL

La revista *Poble Nou*, que es va publicar entre el 1924 i el 1928, tractava sovint de les entitats del barri i no sempre amb benevolència. En aquest número del 1924 parla de la Societat Esperantista Nova Sento i ho fa en to elogiós. Recorda els seus inicis el 1914 sota l'aixopluc del Casal Catalanista del carrer de Venero i desitja que la seva influència irradï cap a l'exterior, fora de la barriada.

L'Eugènia, una mèdium del Poblenou

Àfrica Ragel

L'Eugènia S. R. (evitarem els cognoms per petició expressa de la família) va néixer al carrer de Pujades l'any 1841, quan Sant Martí de Provençals encara no s'havia annexionat a la ciutat de Barcelona.

L'Eugènia era filla d'una família humil. Va néixer esquifida i amb una cama un xic més curta que l'altra, fet que la guarnia d'un caminar especial, una lleugera coixesa quasi imperceptible. La nena, malaltissa i delicada, no va rebre cap més educació que la que li va oferir l'avi, un home instruït que sempre havia viscut amb ells. L'avi havia sigut un far en la foscor per a la nena, fins al punt que, un cop mort, ella encara li parlava i li explicava els seus neguits.

Quasi no sabia llegir ni escriure, però els ulls de l'Eugènia mostraven un interès per tot allò que l'envoltava, una curiositat estranya que

la feia badar com si a l'aire hi pogués trobar l'assedegament que tant buscava. Tot i que ja us podeu imaginar que la vida de la nena no era precisament un torrent de motivacions i estímuls, més enllà dels fums i les boires del Poblenou.

Quan va créixer, l'Eugènia passava les hores tenint cura de la casa i de la mare. El pare havia mort quan ella encara era petita i la mare s'havia transformat en una dona grisa i melangiosa que patia una malaltia que mai no li van diagnosticar, però que li impedia feinejar. La dona s'estava tot el dia prostrada en una butaca davant les portes del balcó, observant el vol dels coloms que recorrien el carrer de Pujades amunt i avall.

—Què remugues? —preguntava, de tant en tant, en sentir la filla fent feina pel pis.

—Parlo sola —responia sempre l'Eugènia.

—Parles amb l'avi, ho sé. O et penses que no et sento? Els morts són morts, nena! Els morts no parlen! —la increpava la dona amb un fil de veu.

Però l'Eugènia sabia que els morts eren presents en tot el que havien compartit en vida i que acompanyaven els éssers estimats dia i nit. A més a més, la noia no tenia ningú altre amb qui parlar de les seves coses, dels seus pensaments... Tret de les seves amigues, la Joana i la Maria, amb qui es trobava els diumenges al matí per comentar les xafarderies del barri tot anant a missa.

I així passaven els dies i les setmanes de l'Eugènia. Fins que el matí d'un dimecres, concretament el matí del 9 d'octubre de 1861, tot va fer un gir inesperat. La Maria va fer sonar el picaporta i va pujar els esglaons d'aquella escala estreta del carrer de Pujades de dos en dos i esbufegant d'alegria.

—T'he portat això! —va dir l'amiga allargant la mà i mostrant-li un llibre amb les puntes ennegrides pel foc.

—Què tens a la mà? —va preguntar l'Eugènia passant els dits per damunt les butllofes que cobrien la pell de la noia.

—Res, no té importància. Mira quin llibre t'he dut. Parla d'espirits.

L'Eugènia va fer passar l'amiga i va tancar la porta per reservar la privadesa del moment.

—Llàstima que no hi fossis, Eugènia! Els llibres cremaven i la gent cridava.

—Seu i explica-m'ho tot.

L'Eugènia va assenyalar una cadira de vímet perquè l'amiga pogués explicar-se amb calma.

Aquell matí, a la plaça de les Armes de la Ciutadella, tres nois havien alçat una pila amb 300 llibres, fullets i revistes, l'havien ruixat i hi havien calat foc davant la mirada inquisidora de l'arquebisbe Antoni Palau i Termes. La gent, al principi, s'ho havia mirat amb incredulitat, però tot d'una algú havia cridat «Fora la Inquisició» i la resta, animada per aquell desig i per l'escalfor de la ràbia, també s'havia afegit a la cridòria.

L'arquebisbe, atemorit per l'ambient insurrecte que l'envoltava, havia sortit comes ajudeu-me seguit pels tres nois. La gent, en veure's sola davant la foguera, s'hi havia llançat a salvar de les flames tants llibres com va poder. Sense pensar-s'ho dues vegades, la Maria els va imitar i, posant la mà dins del foc, va salvar de la crema aquell exemplar que ara oferia a l'Eugènia.

—Jo he pogut salvar aquest, tot i que m'he cremat les puntes de les mànigues i m'han sortit aquestes butllofes, que ja marxaran.

—Allan Kardec —va llegir amb dificultat l'Eugènia passant els dits per damunt les lletres.

—Sí, m'han dit que és un professor francès que en realitat es diu Léon Hippolyte Denizart Rivail. Ves quin nom! Tant se val... El que importa és que en aquest llibre hi ha transcrites les converses de gent que parla amb els morts. De seguida he pensat en tu. Com que dius que et sembla sentir la veu del teu avi...

La Maria va somriure il·lusionada descobrint l'emoció en la lleugera tremolor de l'Eugènia que s'abraçava al llibre.

Aquell 9 d'octubre van voler amagar el significat de la paraula *espiritisme*, una paraula encara desconeguda pels barcelonins, però van aconseguir tot el contrari. Aquell dia van fer néixer l'interès per un moviment que tot just feia les seves primeres passes a la ciutat.

Feliciano Oliveras, empresari i espiritista

Feliciano Oliveras va presidir, entre els anys 1910 i 1927, el Centro Espiritista Esperanza Cristina, situat al principal de l'edifici del carrer d'Enna (avui Ramon Turró) número 150. Era empresari i propietari d'un taller i magatzem de botes al carrer de Catalunya (avui Ciutat de Granada), número 43, cantonada amb el carrer de Llull, al Poblenou. Ell va ser el continuador de l'empresa que havia creat el seu pare, Jaime Oliveras i Marcobal, a finals del segle XIX.

Un altre reconegut seguidor de l'espiritisme poblenoví va ser Francesc Borràs Calull, nascut el 6 de juny de 1912. Vivia al carrer de Luchana (avui Roc Boronat) número 70. La seva mort prematura l'any 1936, probablement durant els primers mesos de la Guerra Civil, quan només tenia 24 anys, ha fet que la seva memòria sigui oblidada.

Documents de l'empresa Oliveras i targeta d'un centre espiritista.

Les imprentes espiritistes

A finals del segle XIX, la impremta de Juan Torrens y C.^a era on s'imprimien un gran nombre de llibres que tractaven sobre l'espiritisme. La seu estava al passeig del Triomf, 4 —avui rambla del Poblenou—, i era alhora la redacció i l'administració del periòdic setmanal il·lustrat *Lumen*. Segons

la capçalera d'aquesta publicació, tractava sobre espiritisme, magnetisme, hipnotisme i ciències ocultes, s'adreçava a les classes populars i sortia els dissabtes. Se'n conserven exemplars dels anys 1894 i 1895, quan Sant Martí de Provençals encara era un municipi independent de la ciutat de Barcelona.

La *Tipografía La Moderna*, que tenia la seu a la carretera de Mataró, 263 —avui Pere IV—, en va agafar el relleu a principis del segle XX i també estava especialitzada en espiritisme.

Portada del llibre *Nacimientos pasados*, de Charles Johnston, que recentment s'ha tornat a imprimir.

El Santet, el noi dels somnis premonitoris

Francesc Canals Ambrós era un jove empleat dels magatzems El Siglo que va morir el 1899, quan tenia 22 anys. Els veïns del barri i els companys de feina li atribuïen somnis premonitoris i un d'aquests somnis, l'incendi d'El Siglo, es va complir el 1932. Quan va morir, l'espiritisme era una tendència a l'alça, especialment entre els cercles obrers i modestos, i la seva tomba al Cementiri del Poblenou es va convertir molt aviat en un indret de pelegrinatge que encara perdura. Els fidels que visiten la tomba segueixen un protocol estricte: han d'escriure la seva petició en un paper i deixar-lo a la làpida, però no es poden demanar favors relacionats amb diners. Cal acostar-se al nínxol des de l'esquerra i marxar per la dreta i, en arribar al final del passadís, cal girar-se per donar-li les gràcies. L'edifici d'El Siglo on va treballar el Santet i que posteriorment es va cremar estava al solar que avui és la confluència del carrer del Pintor Fortuny amb la Rambla.

Així que ja sabeu: si teniu algun objectiu a la vida i voleu que el Santet del Poblenou us ajudi a complir-lo, agafeu un paperet i acosteuvos a la seva tomba...

«Van anar-hi també espiritistes, que feien funcions públiques davant del 'Santet'. La senyora Rosita explicava que hi va veure dos d'ells que es rebolcaven i deien parlar amb ell». Fragment d'un article publicat a la revista *4 Cantons* l'octubre del 1963 signat per Jaume Dedéu.

L'Eugènia es passava les nits llegint sota la llum d'un cul d'espelma el llibre dels esperits. A poc a poc, paraula a paraula, i gràcies a aquest llibre, va aprendre a llegir amb desimboltura i va descobrir un món que anava més enllà del que els seus ulls eren capaços de veure. I sense adonar-se'n, es va deixar acompanyar durant anys per aquell món espiritista que la feia feliç.

Una tarda del 1888, convertida ja en una dona de 47 anys, passejava la seva imperceptible coïxesa pel Poblenou quan una dona, vestida de negre i amb els cabells recollits en un monyo baix, es va apropar a ella:

—Perdone, estoy buscando la calle Venero. Me han dicho que está por aquí, pero... Perdone que sea indiscreta. Veo que lee usted *La Luz del Porvenir* —va dir mentre li assenyalava les mans.

L'Eugènia, inconscientment, va amagar la revista sota el braç i va observar la dona amb desconfiança.

—No la llegeixo.

—No hace falta que se esconda —va dir la dona somrient.

—És un número antic. La imprimien aquí al barri, sap? Al passeig del Triomf número 4, i tinc una amistat que me la feia arribar i jo no...

—Por favor. No quería incomodarla. A mí también me interesa el espiritismo. Me llamo Amalia Domingo Soler.

L'Eugènia va deixar escapar un sospir d'alleugeriment i va buscar en la mirada conciliadora de la dona la complicitat pel mateix interès.

—Jo soc l'Eugènia —va respondre allargant la mà.

—Sea sincera, por favor. ¿Está usted interesada en este tema?

No va saber què contestar, però l'Amàlia, una dona sensible i acostumada a veure més enllà del que la realitat mostrava, va saber llegir en els ulls de l'Eugènia la llum que il·luminava aquells que obrien les ments i eren capaços de connectar amb els descarnats per ser millors persones.

Revista setmanal *Lumen* sobre ciències ocultes. Al costat, llibre espiritista imprès a Sant Martí de Provençals.

—Jo... De ben joveneta ja parlava amb el meu avi. Fins que un dia no em va respondre. No va tornar mai més...

—Seguramente usted le ayudó a encontrar el camino.

—Però van tornar d'altres.

—¿Le hablan?

—Sí.

L'Amàlia va somriure sorollosament i, penjant-se del braç de l'Eugènia amb la mateixa confiança amb què ho farien dues persones que es coneixen de tota la vida, va continuar parlant com si res:

—Como ya le he dicho, estoy buscando la calle Venero, concretamente el segundo segunda del número 3. Me están esperando y ya lleigo tarde. Si no le inoportuna demasiado, ¿querría usted acompañarme?

L'Eugènia va dubtar.

—Quizás la estoy poniendo en un apuro y la esperan en casa. Quizás su marido, o sus hijos...

—No tinc ningú que m'espera a casa. Fa anys que la meva mare va morir, soc soltera i les meves dues úniques amigues estan enfeinades amb les seves famílies. Puc acompanyar-la fins allà, no em fa res.

—No, no me ha entendido. Disculpe. No me refería solo a acompañarme hasta el lugar. Me refería a si querría usted participar en la reunión a la que voy a asistir.

—Una reunió...

—Vamos a ser unos cuantos. Estamos preparando el primer congreso internacional espiritista y se va a celebrar en Barcelona. ¿Querría usted formar parte?

L'Eugènia S. R. va participar en aquella reunió i en moltes altres. Va formar part d'aquell gran esdeveniment que va tenir lloc al Saló Eslava de la ronda de Sant Pere número 8, l'11 i el 13 de setembre d'aquell mateix any. Si sabeu buscar, trobareu el seu nom entre els assistents.

Els seus darrers anys va compartir les comunicacions com a mèdium amb l'Amàlia Domingo Soler, que les va publicar en els seus llibres. I, per descomptat, va continuar llegint *La Luz del Porvenir*, fins que es va descarnar deixant aquest món material l'any en què Sant Martí de Provençals va ser annexionat a Barcelona. ●

Del socialisme utòpic a l'anarquisme

Marc Andreu

«Este concepto de la sociedad, sencillo como un axioma, puro como el primer pensamiento brotado en una inteligencia inocente, práctico, como expresión exacta de la economía, sublime como la fórmula que contiene la justicia absoluta, fue negado por los ambiciosos y los soberbios, y de esa negación surgió el caudillo, el soberano, el legislador, el sacerdote, el propietario y, en representación de tanto usurpador, el Estado, entidad maldita que arrebató a los individuos su derecho inmanente e inalienable para sujetarlos a un supuesto derecho escrito en códigos arbitrarios por los que se obliga al productor libre y digno a vivir sometido al holgazán tiránico y vil. Llevar la primitiva concepción de la sociedad a la práctica [...] sin ceder nada a parásitos sistemáticos tal es la verdadera, la única obra revolucionaria». El 1902, en una conferència que després s'editaria en llibre sota el títol *Criterio libertario*, Anselmo Lorenzo (Toledo, 1841 – Barcelona, 1914) definia amb aquests paràmetres l'objectiu revolucionari de l'anarquisme. A saber: fer possible la societat ideal, utòpica, el paradís a la Terra suposadament inherent als orígens de la humanitat i que ni el cristianisme, primer, ni la democràcia, després, ni tampoc «las utopías comunistas de la primera mitad del pasado siglo [el XIX]» no havien aconseguit assegurar.

El tipògraf, dirigent i teòric anarquista espanyol —que va participar en els primers nuclis internacionalistes el 1868, que va conèixer personalment Karl Marx i Friedrich

Engels al decisiu congrés de l'AIT de Londres del 1871 i que, després del trencament entre marxistes i bakuninistes, es va alinear amb Mikhail Bakunin i esdevindria un dels principals teòrics anarquistes europeus i gran defensor del sindicalisme revolucionari, establert a Barcelona o exiliat a París— resumeix i concentra les claus de l'evolució del socialisme utòpic cap a l'anarquisme, que es va decantar entre les dècades del 1860 i el 1870. «Fracasaron las religiones, fracasó la filosofía, fracasó la democracia,

y fracasaron porque en todos esos ideales muertos, y bien muertos, [...] quedó un germen de privilegio que creció protegido por el prestigio de las nuevas ideas que le cobijaban, de las que tomó el aparato exterior y la nomenclatura, dejando subsistente el núcleo generador, al que hemos de llevar la acción salvadora de la negación anarquista. [...] La Anarquía es la única forma de socialización que corresponde a una sociedad emancipada, libre, consciente, instruida y justa», conclou Lorenzo a *Criterio libertario*.

Tanqueta feta a Can Torras que va utilitzar la columna Francisco Ascaso de la CNT-FAI (1936).

A banda de Pierre-Joseph Proudhon, que amb el rus Bakunin és efectivament un dels pares de l'anarquisme, els noms més destacats del socialisme utòpic del qual també van beure els anarquistes són francesos o anglesos: Claude Henri de Saint-Simon, François-Charles Fourier i Robert Owen. I, en el cas català, singularment també el comunista Étienne Cabet, per la influència que la seva utopia *Viatge a Icaria* (1839) va tenir a casa nostra, i de manera ben singular a Barcelona. En fase d'expansió per Europa entre l'onada revolucionària del 1848 i la Comuna de París del 1871, les diferents propostes de socialisme utòpic van haver de confrontar-se des del 1864 amb l'auge de l'internacionalisme

obrer organitzat en l'AIT, dins del qual van anar prenent forma i agafant força tant l'anomenat *socialisme científic* representat per Marx i Engels com l'anarquisme que va abanderar Bakunin, i dels quals Piotr Kropotkin intentaria una síntesi impossible sota la denominació de *comunisme llibertari*. Amb perspectiva històrica, durant el segle següent el marxisme, en les seves variants socialdemòcrata o comunista, guanyaria la partida arreu del món dins de l'ampli camp del socialisme o de l'esquerra en general. Però a casa nostra, i fins a la Guerra Civil, l'hegemonia seria de l'anarquisme.

Totes les tradicions que es reclamen del socialisme —des del laborisme i la socialdemocràcia fins al

comunisme i l'anarcosindicalisme— van incorporar idees o llegats del socialisme utòpic. Els ideals d'associació, mutualisme i cooperació; l'aposta pel federalisme i el sindicalisme; la crítica racionalista i humanista a la societat burgesa, i el convenciment pràctic que la societat humana podia ordenar-se de manera diferent i millor són pressupòsits del socialisme utòpic que, d'una manera o una altra, totalment o parcialment, el conjunt de l'esquerra i del moviment obrer es van fer seus. Però, certament, hi ha idees o llegats que, per la seva idiosincràcia, van permetre una línia de continuïtat o transició més clara entre el socialisme utòpic i l'anarquisme.

Quadre *La barricada*, de Ramon Calsina.

Com recordava Anselmo Lorenzo el 1902, el fracàs del cristianisme (i de les religions en general) i de la democràcia (en les seves accepcions republicana o d'un comunisme primigeni com el propugnat per Cabet en la seva proposta icariana) a l'hora d'assegurar la societat ideal va deixar en via morta el socialisme utòpic..., però també havia deixat molt qüestionada l'acció política del socialisme científic representat per l'esquerra marxista. I això que, amb el *Manifest Comunista* del 1848 i la seva crida o consigna «Proletaris d'arreu del món, uniu-vos!», Marx i Engels ja havien refutat els representants de les diverses formes de socialisme utòpic. En qualsevol cas, o potser també per això, els anarquistes van enllaçar amb el menysteniment de la política o l'apoliticisme en el qual es van replegar alguns socialistes utòpics, que apostaven per refu-

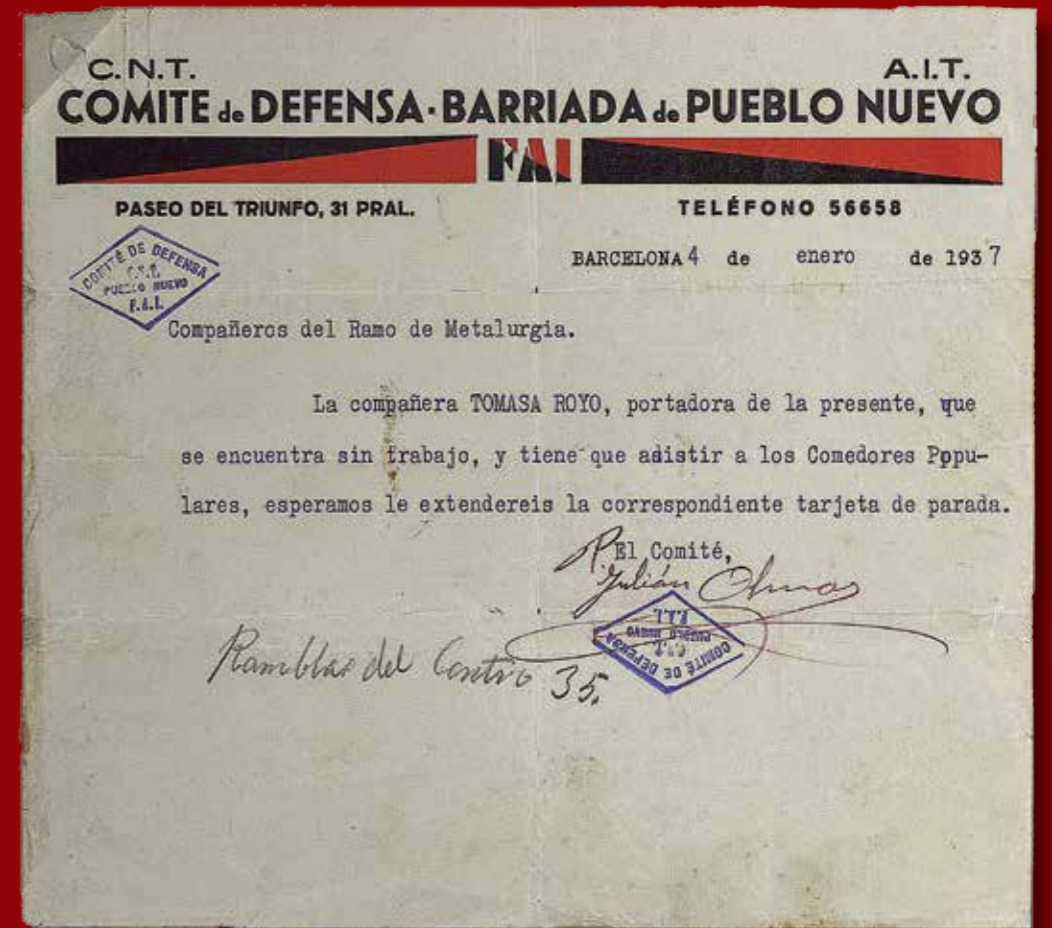
giar-se en petites experiències o enclavaments comunals que, segons l'autor, s'anomenaven falansteris (Fourier), New Harmony (Owen) o Icària (Cabet).

La indiferència mostrada també per alguns socialistes utòpics davant del paper de l'economia política i els orígens estructurals de les desigualtats de classe va calar igualment en l'anarquisme, mentre que, tot el contrari, el marxisme es va fer fort en l'anàlisi econòmica de les classes socials. El compromís dels socialistes utòpics amb formes de cooperació a escala local i amb els mecanismes creatius d'ajuda mútua van enllaçar perfectament amb el que seria la tradició cooperativista, mutual i d'autonomia obrera de l'anarquisme. També el moralisme característic de socialistes utòpics com Proudhon o de comunistes igualment utòpics com Cabet —que

va arribar a tenir tant o més èxit que amb el *Viatge a Icària* del 1839, gràcies a la seva obra *El veritable cristianisme seguint Jesucrist*, del 1846— va encaixar bé amb una moral anarquista que no per molt anticlerical deixava de tenir sovint característiques de fe religiosa. I això, al seu torn, era compatible amb una política de gènere summament radical que socialistes utòpics com Fourier van propugnar a favor de la plena igualtat de les dones i que també va enllaçar amb el feminisme primitiu i les visions de llibertat sexual i d'alternatives a la família patriarcal propugnades pel món de l'anarquisme llibertari.

En canvi, l'acció política organitzada a escala nacional propugnada pel marxisme i la seva concepció que calia conquerir primer el poder de l'Estat per posar-lo al servei de la classe obrera i del socialisme, com a pas previ a la seva desaparició en la futura societat comunista, no van convèncer els anarquistes. Com els socialistes utòpics, els anarquistes propugnaven directament l'abolició de l'Estat o volien actuar-ne al marge i eren partidaris d'unes estratègies d'aliança democràtica socialista —amb aquests conceptes es va anomenar precisament la xarxa que Bakunin va crear en paral·lel a l'AIT i que es va confrontar als marxistes— i d'acció directa o propaganda pel fet. Des de l'esperit llibertari, tant individual com col·lectiu, aquestes estratègies que, en la pràctica, eren tant avantguardistes com les que propugnava el marxisme, casaven malament, no obstant, amb l'acció política revolucionària o institucio-

El Comitè de Defensa de la CNT del Poblenou demana als companys del ram del metall que donin a Tomasa Royo autorització per poder anar a menjar als menjadors populars, perquè s'ha quedat sense feina.

Portada de la publicació *Amanecer*, que era l'òrgan del comitè d'enllaç de la CNT-FAI del Poblenou. A l'exili va tenir continuïtat.

nal dels partits socialistes o comunistes i amb la idea de conquesta del poder per la via de la dictadura del proletariat.

En el context del debat ideològic dins de l'AIT i del decantament organitzatiu del moviment obrer propi de les dècades del 1860 i el 1870, que van tenir en la Comuna de París del 1871 un moment clau i que ajuden a explicar els diferents trànsits del socialisme utòpic cap al marxisme o l'anarquisme, Catalunya i Espanya van viure una singularitat pròpia: l'experiència revolucionària i republicana del 1868-1874. Malgrat totes les expectatives aixecades pel sexenni revolucionari que va enderrocar l'absolutisme borbònic, el fracàs de la monarquia liberal d'Amadeu de Savoia i, després, el d'una Primera República que amb

prou feines va durar dos anys van coincidir i en bona manera van interferir o distreure el moviment obrer espanyol i català dels debats clau que l'internacionalisme va tenir en aquells anys.

En la pugna dins de l'internacionalisme que va acabar guanyant el marxisme, a casa nostra es van imposar els bakuninistes. L'antic gari baldià Giuseppe Fanelli va ser l'enviat de Bakunin a Espanya, així com el gendre de Marx, Paul Lafargue, ho va ser per l'altra facció internacionalista. Quan el 19 de juny de 1870 es va fer a Barcelona el Primer Congrés Obrer i es va aixecar acta de naixement de la Federació Regional Espanyola de l'AIT, Anselmo Lorenzo encara no s'havia hostatjat a casa de Marx durant el congrés de Londres del 1871 i no havia perdut la

seva admiració pel pare del socialisme científic. Però després d'aquell congrés i de l'experiència tràgica de la Comuna de París, l'internacionalisme es va dividir definitivament i el moviment obrer espanyol i català es va arraulir majoritàriament amb els bakuninistes. El 1874, amb l'inici de la Restauració, va quedar clar que la democràcia i la república havien fracassat també a casa nostra. Per això i, en sintonia amb el que escriuria Lorenzo el 1902 a *Criterio libertario*, va semblar que la utopia del socialisme utòpic només podia tenir continuïtat amb una altra utopia, la llibertària. Té sentit acabar, doncs, repetint aquesta cita de Lorenzo: «La Anarquía es la única forma de socialización que corresponde a una sociedad emancipada, libre, consciente, instruida y justa». ●

Anarquisme i anarquistes al Poblenou

Jordi Fossas

La relació del Poblenou amb l'anarquisme ve de lluny; d'un any abans de proclamar-se la Primera República Espanyola, el 1872. Aquell any, el Poblenou tenia 1.300 afiliats a la Federació Regional de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT).

La CNT, des de la seva fundació l'any 1910, agafà ben aviat embranzida al Poblenou i fins al 1939 fou l'organització més forta de la barriada, fins al punt que dominava el panorama sindical i, sobretot, el ram tèxtil. Durant els Fets d'Octubre del 1934, el secretari del Comitè Regional de la CNT a Catalunya era Francisco Ascaso, que vivia al carrer de Sant Joan de Malta. I fou també al barri on Garcia Oliver, dirigent de la FAI, instal·là al seu pis un autèntic quarter general de resistència davant del cop d'estat que es veia a venir el 1936.

Els grups dominants al Poblenou el 1936 eren principalment la CNT,

la FAI i el POUM. L'activitat política de la FAI va ser molt important; Durruti, Garcia Oliver i altres companys anarquistes es reunien regularment al barri i, entre altres llocs, a l'antic bar La Peña (ara Mar Bella), situat a la Rambla amb Taulat. Allà s'havien planificat i projectat accions importants. Al bar li posaren el sobrenom de l'Infern, no se sap gaire bé per què. Com a la resta de Barcelona, en el moment de l'aixecament, els membres de la FAI de seguida van sortir armats al carrer. A la seva novel·la *Icària, Icària*, l'escriptor Xavier Benguerel hi dona la seva visió. Estava en joc intentar aturar la insurrecció i ho van aconseguir.

Juliol del 1936

La resposta a l'aixecament feixista fou liderat, al Poblenou, pels membres de la CNT-FAI. La matinada del 19 de juliol de 1936, els membres del Co-

mitè de Defensa Anarquista, Gregori Jover, Joan Garcia Oliver, Buenaventura Durruti i Francisco Ascaso, organitzaren una columna amb dos camions requisats en una fàbrica tèxtil que va sortir del camp de futbol del Júpiter i es dirigí al centre de Barcelona. El 20 de juliol, davant de les Drassanes, va caure Francisco Ascaso, amb altres companys del Poblenou.

Les barricades van proliferar, capitanejades pels més atrevits. Moltes dones hi van participar, entre elles, Adela Chiva Granel, coneguda com la *Xata*, una noia molt jove, membre de la CNT i de la FAI, que va ser de les primeres a saltar al carrer i muntar barricades davant de casa seva, a la carretera de Mataró, a l'altura de la placeta de Klein i davant de l'Ateneu La Antorcha. Mentrestant, un grup de dones repartien begudes procedents de la fàbrica de gasoses dels Quatre Cantons i atenien els ferits lleus amb

Un lloc habitual de reunió dels anarquistes era el bar La Peña, que estava a la Rambla, a la confluència amb Taulat. Al bar li posaren el sobrenom de l'Infern.

Tanquetes fetes a la foneria de Can Girona. Les van estacionar a la rodona del Casino. Darrere s'hi veu el rètol de l'escola de la Mercè i la porta del forn de pa El Sortidor.

medicaments obtinguts a la farmàcia Ferrer, de la plaça de Catalunya. A la farmàcia hi va anar el grup conegut com a Pancho Villa, d'Agustí Roa, amb una camioneta requisada a la fàbrica del Cànem i conduïda per Vicente Alandí, que vivia al carrer de Sant Joan de Malta. El grup Pancho Villa estava format per Giménez, Naranjo, Pepe García, Victorino Beltran i el seu cunyat Pablo, empleats a la Catalana de Gas, i la Xata, entre d'altres.

La Xata havia perdut el seu pare, militant anarcosindicalista, assassinat per mercenaris de la patronal mentre estava al seu lloc de vigilant a la Cristaleria Cooperativa Barcelonense, SA, del carrer de Pere IV. Adela Chiva va morir el 29 de juny de 1997. Una altra dona destacada va ser Pilar Gonzalo, secretària de Mujeres Libres del Poblenou.

Domingo Ibars, un jove anarquista de 15 anys, nascut a la Barceloneta però que es considerava fill del Poblenou, recorda que «als Quatre Cantons s'hi muntaren unes barricades i s'hi establí un control per als vehicles. Hi havia una metralladora i les dones portaven llet i altres queviures als homes que vigilaven. Molta gent havia anat cap a la caserna de l'avinguda

d'Icària, on els militars que s'havien aixecat van quedar encerclats».

Amb coneixement de Lluís Companys, president de la Generalitat de Catalunya, es va celebrar al cinema Triunfo, a la rambla del Poblenou cantonada amb el carrer de Pere IV, una assemblea general per organitzar una columna de milicians per sortir immediatament cap a Saragossa, que estava en mans dels militars insurrectes. S'hi van allistar 5.000 milicians que sortiren del passeig de Gràcia el 24 de juliol, acompanyats de cotxes blindats construïts en tallers del Poblenou.

Els Fets de Maig del 1937

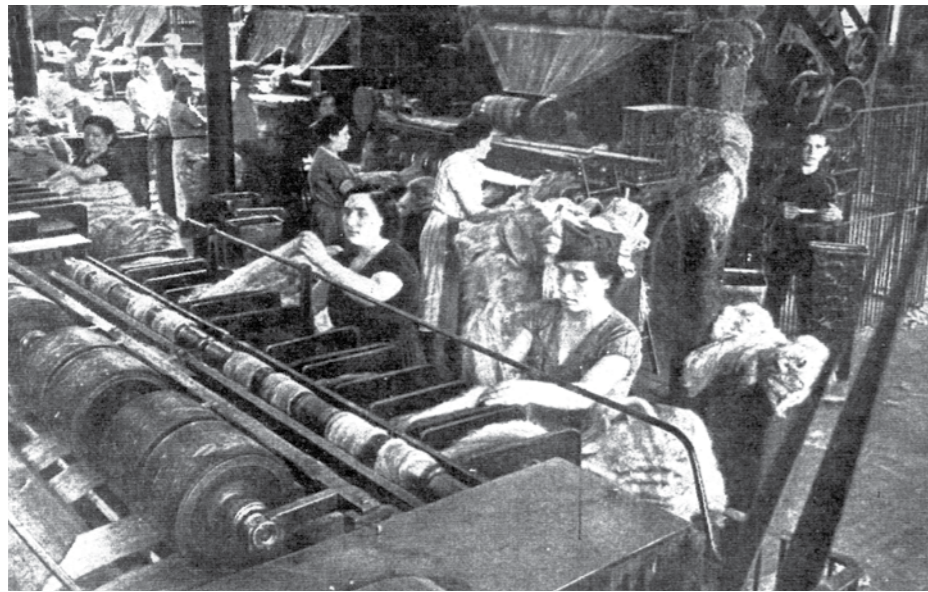
El maig del 1937 s'enfrontaren el POUM i la FAI, d'una banda, i el PSUC i les altres forces del govern de la Generalitat, de l'altra. La CNT i els ministres de la FAI —Garcia Oliver i Frederica Montseny— assumiren el difícil paper d'aconseguir que els contendents fessin les paus. La gran implantació que tenia la CNT al barri del Poblenou va fer que els Fets de Maig del 1937 no tinguessin una gran transcendència al barri. Tot i això, el Comitè de Defensa del Poblenou va aixecar una barricada al carrer d'Almogàvers, a l'altura de Marina, amb sacs

plens de terra i una metralladora. La Guàrdia Civil de la caserna de Wadras va romandre neutral. Després de la quasi desaparició del POUM, el seu local, que estava a la carretera de Mataró, va ser requisat per les Joventuts Socialistes Unificades, del PSUC.

El treball i les fàbriques d'armament

Des del primer dia de la guerra, la CNT i la FAI es van llançar a una intensa campanya de col·lectivització de les empreses privades. Cada empresa va quedar sota el control d'un comitè obrer, no sempre coordinat amb el sistema productiu. A Can Culleres —Platería Ribera—, els germans Crisol, de la FAI, que abans de la revolta havien estat acomiadats de la fàbrica, en van prendre la direcció. En Roig Caratallada, que formava part del comitè dels treballadors de la CNT, es va fer càrrec de Can Ponsa, una de les principals empreses tèxtils del Poblenou. Aquesta empresa va funcionar molt bé. Un dels seus articles més coneguts eren els mocadors que portaven les insígnies de la FAI.

Com que era una zona molt industrial i tenia una bona colla de fonerries, Poblenou es va convertir, també,

Un grup de dones treballen a la fàbrica del Cànem. Aquesta indústria, com la majoria de les del Poblenou, va ser col·lectivitzada i es va dedicar a fabricar material per a la guerra.

Manuel Irurita era el bisbe de Barcelona quan va començar la guerra. El va capturar la FAI i el va empresonar durant uns dies a l'Ateneu Colón.

Segons aquest document, a la fàbrica Ponsa, del camí Antic de València, el 80 % dels treballadors estaven afiliats a la CNT.

en zona de fabricació de material de guerra. Les empreses més rellevants van ser Can Girona, Can Torras, Tallers Oliva Artés i Can Ribera.

El bisbe Irurita

El desembre del 1936, el bisbe Irurita fou jutjat i condemnat a mort a l'Ateneu Colón, aleshores seu del Comitè de Milícies Antifeixistes, dirigit per un que de malnom li deien *el Barbes* i els germans Fleta. A la postguerra, a l'Ateneu Colón es va col·locar un monòlit i una placa de desgreuge que recordava els fets. Investigacions recents han posat en dubte que el bisbe fos condemnat a mort a l'Ateneu.

Durant la guerra, l'Ateneu Colón fou la seu de les Patrulles de Control Antifeixista (CNT). I l'Ateneu de la Lliga, del carrer de Wad-ras, passà primer a ser la seu del Comitè de Defensa (CNT) i després es va fer servir com a presó. La CNT i la FAI també van ocupar el convent de les monges franciscanes de la Rambla, que més tard es convertiria en hospital de sang.

Postguerra, la CNT a la clandestinitat

L'activitat política i sindical no es va estroncar amb el règim franquista. A l'ombra, a la clandestinitat, els homes i les dones continuaven la seva lluita política i obrera.

Miguel García, excondemnat a mort i que vivia a Londres, recordava en una entrevista publicada a la revista *4 Cantons* l'agost del 1977: «Al començament dels anys 40 vam fer algunes pintades amb quitrà, a l'església evangèlica, situada prop del Cànem, on tenien tanta gent detinguda, al carrer del Laberint, a prop de la plaça de Prim, al carrer del Joncar, on passava gent anant cap al mercat, als murs que donaven al

Interior del bar Elena, que abans es deia Valero i on el 1946 van ser detinguts 33 militants anarcosindicalistes.

Carnet de la CNT.

tren... Dos pintàvem i quatre vigilaven. Anàvem, per descomptat, armats, atès que els anys quaranta no eren anys de bromes». A finals dels anys setanta encara quedaven algunes velles pintades fetes amb quitrà. Alguna *amnistia* es va escriure sense la lletra N. «Als bars del Poblenou, a partir del 1943 o el 1944, no ho recordo bé, era on es cobraven les cotitzacions dels militants de la CNT-FAI i on es repartien els diaris *Solidaridad Obrera* i *Ruta*».

L'any 1946, els militants que tenia la CNT-FAI al Poblenou eren uns 1.200, segons un càlcul fet a partir de les cotitzacions. El 1941, es pagava una peseta al mes. També treien alguns ingressos de vendre la *Soli* i *Ruta*. Aquest darrer es repartia per la ciutat dins les saques de les pel·lícules, ja que molts operadors de cinema eren militants de la CNT, entre ells Domingo Ibars, conegut com *el Rosset*, a causa del color dels seus cabells i la seva petita alçada.

La vida clandestina als bars del Poblenou

Tres bars foren el focus anarquista durant aquells anys: un era el bar Valero, que estava al barri de la Plata—carrer de Wad-ras—; un altre al carrer de Wad-ras amb la Rambla, situat davant

de l'antic final de la Catalana, davant de l'Aliança Vella, i un tercer al carrer de Catalunya.

Un diumenge del 1946 foren detinguts 33 militants anarcosindicalistes al bar Valero. Sobre una taula hi havia un pilot de *Ruta*. El sistema de repartiments mitjançant els bars es va acabar aleshores. Entre els detinguts, Domingo Ibars i un germà Fleta—un dels de l'Ateneu Colón. Aquest cop, Ibars es va lliurar gràcies al fet que duia un document que era avalat per un general de Melilla.

No va tenir tanta sort el novembre del 1949, quan va ser detingut en companyia d'un amic i la seva companya a Sant Adrià de Besòs. Va ser condemnat a mort com a membre dels grups

d'acció de la FAI, però la pena va ser commutada a 20 anys i va complir 20 anys i sis dies, amb uns dies de propina, atès que la condemna era de 20 anys i un dia.

La CNT va ser l'únic sindicat clandestí que mai no es va trencar.

Arriba la democràcia

L'any 1976, les personalitats més conegudes del barri militants de la CNT eren els germans Edo i Agustí Oset.

El 4 d'abril de 1977, a la cooperativa Pau i Justícia, la Confederació Nacional de Treballadors (CNT) va exposar el seu programa per a les eleccions convocades per al 15 de juny, dins un clima molt candent, a causa de la recent vaga de la construcció. ●

Pintada del 1977 a favor de Motor Ibérica, amb dues faltes d'ortografia.

Neus Bouza, l'anarquista afusellada per haver fet d'infermera

Laia Prats

barri de Pequín, al llindar entre Sant Adrià de Besòs i el barri del Poblenou. Era la gran de sis germans que de petits jugaven entre barraques, ara sí ara no, segons com anaven els temporals a tocar de la platja i que sovint s'enduien les cases mar endins.

Amb els anys, la família va anar a viure al número 48 del carrer de Fluvià. Del pare, pocs records, i molt borrosos. La mare, la Florentina, mestressa de casa, tenia cura dels fills.

De jove, la Neus va entrar a treballar a la poblenovina fàbrica de tendals Giralt Miró, situada al carrer d'Alí Bei (actual Tànger), cantonada amb el carrer d'Àlaba, on cosia tendals per als camions.

A casa, treballava amb una màquina de cosir Wertheim, que la família encara conserva. Era una persona alegre, generosa, participativa i, diuen els qui la van conèixer, avançada al seu temps.

Per això, quan l'any 1936 va esclatar la guerra, va demanar permís a la fàbrica i després d'afiliar-se a la CNT va ser destinada com a miliciana a l'escola d'artilleria que estava emplaçada al Camp de la Bota, al costat d'on ella s'havia criat. Res no li feia pensar en la ironia de la situació, ja que pocs anys després aquell seria l'escenari de la seva mort. Allà feia feines de cuina, de bugaderia i cures d'infermeria per a la gent que ho necessitava. Poc després, Largo Caballero va ordenar eliminar la figura de les milicianes i va decidir desmobilitzar les dones del front. La Neus, doncs, va tornar a la fàbrica a cosir tendals per als camions, com havia fet sempre.

Una família del Poblenou

La Neus Bouza Gil va néixer a Barcelona l'any 1916. Filla d'en Lluís i la Florentina, va viure la seva infància al

La denúncia del seu veí

De res no li va servir haver cosit a casa i desinteressadament unes es-

padrenyes de pita per a unes nenes que sempre veia descalces pel carrer. Eren les filles d'un veí de la seva escala, Diego Rodríguez Vélez, de 31 anys, que vivia als baixos del seu edifici. Precisament ell va ser la persona que la va denunciar el 23 de febrer del 1939. Un mes abans, els nacionals havien entrat a Barcelona i a principis d'abril la guerra acabaria.

Després d'aquell dia tot va anar molt de pressa. La Neus es va assabentar que la vindrien a buscar i va avisar la seva mare. «No digui res, mare. Vostè digui que no sap on soc. Jo m'amagaré a casa els tiets».

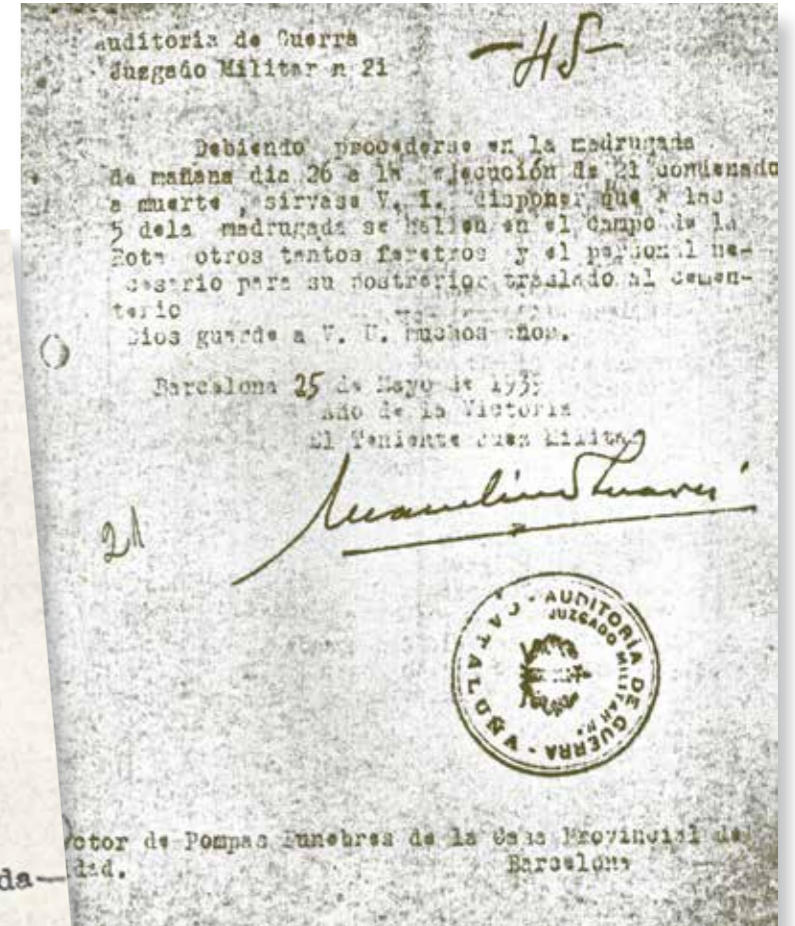
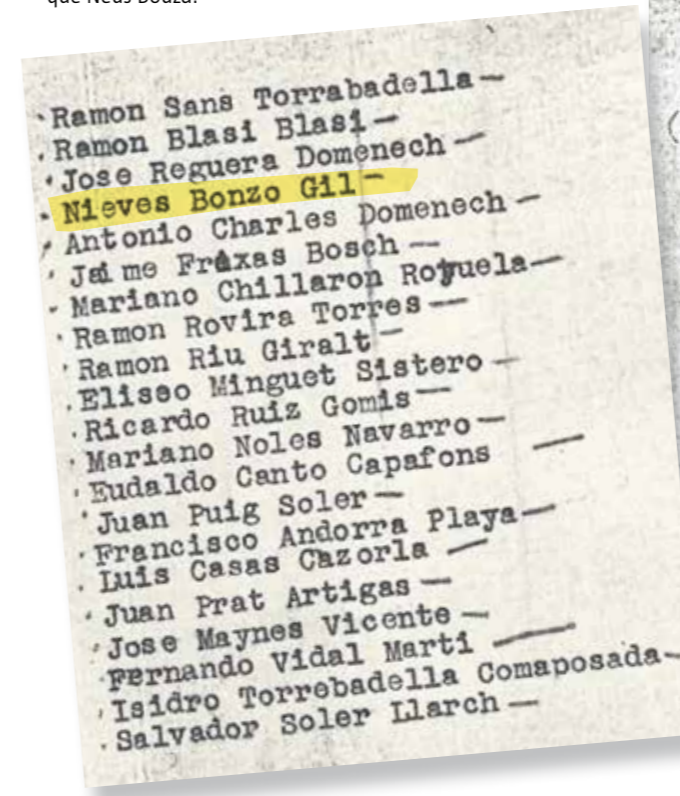
Però res no seria tan fàcil. L'escamot de falangistes que va irrompre a casa de la Neus no va trucar a la porta. Anaven armats i van assegurar a la Florentina que només volien fer unes

Neus Bouza amb unes companyes de feina.

Document del Jutjat Militar adreçat a Pompes Fúnebres.

Lista dels afusellats el mateix dia que Neus Bouza.

preguntes a la seva filla. La van advertir, però, que si no els portava on era ella, quan la trobessin la matarien. Quina decisió per a una mare! Així que, acompanyats per la Florentina, van marxar cap al Clot, on era amagada la Neus. No la tornaria a veure mai més.

Se la van emportar a la presó de les Corts, on cada dia la visitava la Lola. El 26 d'abril va ser sotmesa a un consell de guerra sumaríssim acusada de rebel·lió i d'haver participat o presenciat l'execució de persones de dretes. Ella, que mai no havia agafat un fusell. De res no li hauria servit reconèixer que era veritat, perquè, malgrat que va negar tots els fets, va ser condemnada a mort i afusellada el 26 de maig de 1939 al Camp de la Bota. Se la van endur a les cinc de la matinada, poques hores abans que la seva germana arribés a visitar-la.

La família no en va saber res més. No la van poder acomiadar, ni enterrar, ni plorar. La mare no ho va superar i cinc anys després va posar fi a la seva vida.

La Lola sempre va dur la Neus al cor, parlant d'ella als seus fills, que ara han tingut la generositat de compartir aquest patrimoni tan personal. A ells els agraïm des d'aquí que hagin volgut fer visible la Neus, la seva història i els seus records, i que ens hagin permès així fer un espai per a ella en la memòria històrica del barri del Poblenou.

AGRAÏMENTS: Mercè Bermúdez i Esther Barbeta, per la seva col·laboració i per compartir les seves històries amb mi. Gràcies també a la família Bouza, per compartir les imatges de la Neus i, així, poder posar-li cara.

Joan Garcia Oliver

A la fotografia de l'esquerra, en primer terme el president Lluís Companys i, al costat, Joan Garcia Oliver. A la fotografia de la dreta, Joan Garcia Oliver a la seva taula del ministeri.

Joan Garcia i Oliver va néixer el 20 de gener de 1902 a Reus al si d'una família obrera. Quan tenia set anys va haver d'abandonar l'escola i posar-se a treballar, perquè el pare va deixar de cobrar en iniciar-se una llarga vaga al Vapor Nou, d'on era obrer. Va poder reprendre els estudis a l'escola del mestre republicà Grau en complir vuit anys. La seva escolarització va acabar als onze anys.

Amb quinze anys, es va traslladar a Barcelona i va anar a viure al Poble Nou. Treballà en diversos hotels i restaurants i el 1919 s'afilià a la Societat de Cambrers L'Aliança, adherida a la UGT (aquest sindicat va ser l'impulsor de la Quinta de Salut L'Aliança). Un temps després participà en la constitució del Sindicat de la Indústria Hostalera, Restaurants, Cafès i Annexos, que s'integrà a la CNT. Participà en la formació del grup d'acció Los Solidarios (1922), que va atemptar contra el cardenal Juan Soldevila a Saragossa i contra el secretari general dels Sindicats Lliures, Joan Laguía Lliteras, a Manresa el 1923.

El 1924 fou detingut a Manresa i empresonat a Burgos i a Pamplona. Fou alliberat en proclamar-se la República i tornà a Barcelona. Es diu que va ser ell qui va idear la bandera roja i negra de la CNT, que s'exhibí per primer cop el primer de maig del 1931. Va ser secretari de la FAI i assistí al tercer congrés confederal de la CNT a Madrid, el juny del 1931.

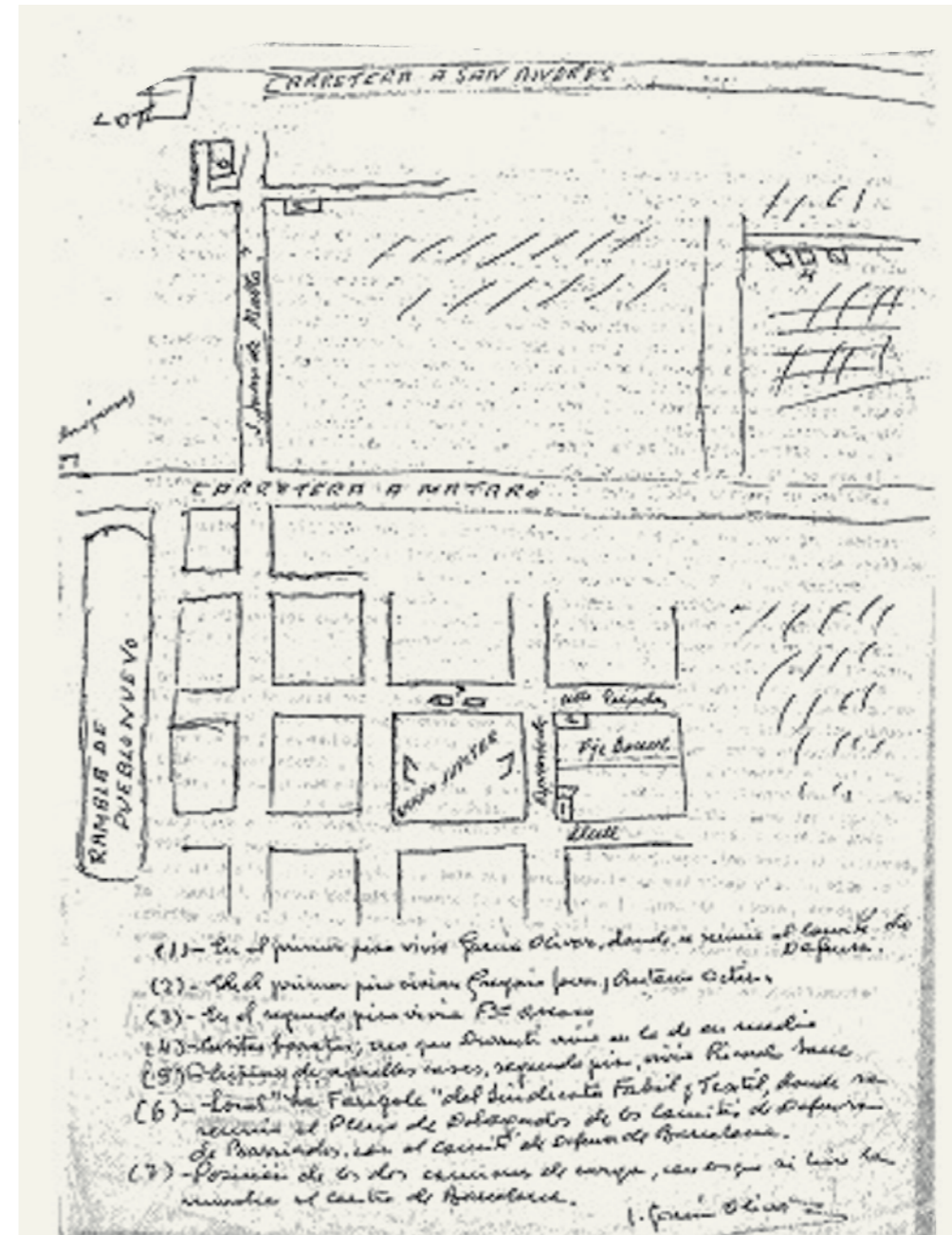
El 1932 participà en la revolta de l'Alt Llobregat i tornà a ser empresonat. Impulsà la formació del Comitè Nacional Revolucionari i dirigí la insurrecció del gener del 1933, que el portà novament a la presó. Fou alliberat després del triomf electoral de les esquerres del febrer del 1936. Participà en el IV Congrés de la CNT a Saragossa el maig del 1936 i, preveient l'aixecament militar, formà part del grup que cercà el proveïment d'armes. El juliol del 1936 va impul-

sar la formació del Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya i organitzà la columna Los Aguiluchos que marxà al front d'Aragó, però fou cridat a tornar a Barcelona i prendre el comandament, com a representant de la CNT en el Comitè, del Departament de Guerra. Com a representant de la CNT-FAI va ser ministre de Justícia en el govern de Francisco Largo Caballero del novembre del 1936 al maig del 1937.

Inicià l'organització de les Escoles Populares de Guerra i posà en funcionament camps de treball per als detinguts polítics. Durant els Fets de Maig del 1937 va exhortar els cenetistes de Barcelona que deixessin la lluita que havia esclatat als carrers de Barcelona, consell que més tard li fou criticat. Exiliat l'any 1939, s'instal·là a Suècia, Veneçuela i finalment a Mèxic, on va morir el 1980.

Placa afixada al paviment de la Rambla en record del líder anarquista.

Plànol del Poble Nou fet per Garcia Oliver

Anotacions manuals de Joan Garcia Oliver:

- (1) Al primer pis hi vivia Garcia Oliver, i aquí s'hi reunia el Comitè de Defensa.
- (2) A l'altra porta del primer pis hi vivien Gregori Jover i Antonio Ortiz.
- (3) Al segon pis hi vivia Francisco Ascaso.
- (4) A les Cases Barates; crec que Durruti vivia a la del mig.
- (5) Damunt de les Cases Barates; al segon pis hi vivia Ricardo Sanz.
- (6) Local La Farigola, del Sindicat Fabril i Tèxtil, on es reunia el plenari dels delegats dels comitès de defensa de les barriades amb el Comitè de Defensa de Barcelona.
- (7) Posició dels dos camions de càrrega amb els quals es va fer la marxa cap al centre de Barcelona.

Anotacions d'Agustín Guillamón al plànol de Garcia Oliver:

- JGO va escriure: «S. Juan de Malta?». Això vol dir que no està del tot segur.
  - A l'esquerra, parcialment retocat, diu: «[5] Almogàvares».
3. Al marge superior esquerre es llegeix «Clot».

Las anotaciones manuales de Juan Garcia Oliver dicen esto:

- En el primer piso vivía García Oliver, donde se reunía el Comité de Defensa.
- En el primer piso vivían Gregorio Jover y Antonio Ortiz.
- En el segundo piso vivía Fco. Ascaso.
- Casitas baratas, creo que Durruti vivía en la de en medio.
- Encima de aquellas casas. Segundo piso, vivía Ricardo Sanz.
- Local "La Farigola" del Sindicato Fabril y Textil, donde se reunía el Pleno de Delegados de los Comités de Defensa de Barriadas, con el Comité de Defensa de Barcelona.
- Posición de los dos camiones de carga, con los que se hizo la marcha al centro de Barcelona.

Anotaciones de Agustín Guillamón al plano de Garcia Oliver:

- JGO escribe: "S. Juan de Malta?", esto es, no está completamente seguro.
  - A la izquierda, parcialmente recortado, dice: "[5] Almogávares"
3. En el margen superior izquierdo se lee: "Clot"

La caserna anarquista del Poblenou on vivia Gregori Jover

Quan Gregori Jover vivia al carrer de Pujades, el seu pis es va convertir en la caserna general anarquista, sobretot durant les primeres hores de l'aixecament militar del 1936. Lluís Romero, a *Tres días de julio*, en referir-se a la nit del 18 al 19 de juliol escriu: «Una ametralladora Hotchkiss, dos fusiles ametralladores checos y numerosos rifles Winchester con munición abundante están preparados en una habitación de la calle Pujadas número 276, casi en la esquina con Espronceda, en el barrio de Pueblo Nuevo. Allí, en el piso donde vive Gregorio Jover, está reunido el comité de defensa anarquista».

El pis de Gregori Jover estava al número 246 del carrer de Pujades, però, en desaparèixer el passatge de Rovira que interrompia el carrer, la numeració va canviar i ara el solar té el número 276.

Jover Cortés, de mal nom *el Xino*, va néixer a Terol el 25 d'octubre de 1891 i va morir a Mèxic el 22 de març de 1964. Va ser un anarquista i revolucionari, comandant de la 28a divisió, dita també columna Ascaso, que va lluitar al front d'Aragó. Era amic íntim de Buenaventura Durruti i Francisco Ascaso, amb els quals va compartir accions, detencions i exilis.

Va començar a militar de molt jove, primer a les organitzacions socialis-

tes i després en les anarquistes. El 12 d'agost de 1923, mentre es produïa el cop d'estat de Primo de Rivera, va participar en el congrés regional de la CNT celebrat a Manresa i va rebutjar el càrrec de secretari de l'organització perquè es va declarar analfabet.

Per fer front als pistolers de l'anomenat Sindicat Lliure, va ajudar a fundar el grup d'acció directa Los Solidarios, que defensaven amb les armes els líders sindicals amenaçats. Amb Buenaventura Durruti participà en l'organització de l'atemptat contra el primer ministre Eduardo Dato. Va ser detingut, però va aconseguir escapar-se i es va exiliar a França, juntament amb Ascaso i Durruti i la majoria dels milicians de Los Solidarios. També va ser un dels organitzadors de la fracassada expedició a Bera i de l'intent d'atemptat contra la caserna de les Drassanes, ambdues operacions del 1924. Per evitar noves detencions va marxar durant uns mesos amb Durruti i Ascaso a Amèrica Llatina i, després de passar per diferents països, a Xile va crear un grup que seguia les mateixes passes que Los Solidarios i que es deia Los Errantes, que van protagonitzar el primer atracament expropiatori de la història d'aquest país. Quan va tornar a Europa va participar el 1927 en l'organització de l'atemptat contra el rei Alfons XIII París, però, tot i l'ordre

de crida i cerca, va tornar a evitar la detenció. El 1931, amb la proclamació de la República, va tornar a Barcelona i es va reintegrar dins la CNT.

Des del novembre del 1932 fou membre del comitè del Sindicat de Metal·lúrgics de Barcelona. Membre del grup d'acció Nosotros (on també hi havia Durruti, Ascaso, Joan Garcia Oliver, etc.), fou protagonista de moltes accions directes anticapitalistes i diversos aixecaments, que li van costar alguns períodes d'empresonament.

En començar la guerra, va ser el responsable de la columna Los Aguiluchos de la FAI. Amb altres companys anarquistes va participar juntament amb el POUM en els Fets de Maig del 1937, en els quals es van distingir el grup Los Amigos de Durruti, que tenia uns 5.000 militants.

En la retirada fou empresonat a França i va passar per diversos camps de concentració, fins que va decidir tornar a marxar a Amèrica. A Mèxic va participar juntament amb Joan Garcia Oliver en la fundació del Partit Obrer del Treball (POT).

Decebut per l'evolució del moviment llibertari, a començaments del 1950 es va acostar al Partit Comunista i també va publicar un diari del costat de la línia política del partit. Però al final de la seva vida es va reconciliar amb les idees anarcosindicalistes.

Plànol del 1935. Gregori Jover va viure al costat del camp del Júpiter, al número 246 del carrer de Pujades. En desaparèixer el carrer de Rovira, que interrompia el carrer de Pujades, la numeració va canviar i ara la finca és el 276.

Agustí Roa Ventura (Almeria, 1915 – Sitges, 1999)

Agustí Roa Ventura va estar quaranta anys exiliat, durant els quals va actuar sempre com a militant llibertari. El febrer del 1939 va passar a França per Puigcerdà i, com altres refugiats, va estar en diferents camps de concentració i de treball: Argelers, Barcarès, Sètfont, Le Vernet d'Ariège. Finalment va ser deportat a Algèria amb altres militants anarquistes i el van internar en un camp de Djelfa. La seva última presó va ser en un oasi del Sàhara algerià, d'on fou alliberat el novembre del 1942 per les tropes angleses. S'enrolà aleshores a l'exèrcit britànic i va participar en la campanya del nord d'Àfrica de la Segona Guerra Mundial. En ser desmobilitzat, es va instal·lar a Londres i va participar en totes les manifestacions i campanyes organitzades

A l'esquerra, fotografia de joventut d'Agustí Roa. A la dreta, amb la família i ja a l'exili.

contra el franquisme com a secretari del grup de la CNT i secretari de l'Spanish Ex-Servicemen's Association.

Va ser membre destacat del Sindicat d'Arts Gràfiques de les Trade Unions, empleat com a tipògraf al diari anglès *The Sun* i corresponsal a Londres de *Solidaridad Obrera* de París, CNT de Tolosa de Llenguadoc i *Ruta*, entre altres publicacions.

El seu pare, emigrant provinent d'Almeria, era cobrador de tramvia, a la línia 41, que feia el recorregut des del carrer de Trafalgar fins al final del carrer de Wad-ras. Estava afiliat a la CNT, com la majoria dels tramviaris.

Agustí Roa vivia amb la seva família al carrer d'Alí Bei, a prop de les cotxeres de tramvies de Sant Martí de Provençals, al carrer de Pere IV. A la barriada, la majoria de militants obrers es reunien a l'Ateneu Racionalista La Antorcha, del carrer de Pere IV. L'ateneu era lloc de reunió habitual del grup conegut com Los Solidarios.

Un problema a la vista el va impossibilitar d'anar al front i, per aquest

motiu, va fer altres serveis, com ara la vigilància a les cotxeres d'autobusos d'Almogàvers, i també va treballar a Can Girona.

Des del maig del 1937 fins al 1938, quan va ocupar la Secretaria de la Federació Local de Jovenuts Llibertàries de Barcelona, va ser destinat a la caserna Espartaco (els Docks d'abans i després de la guerra), de l'avinguda d'Icària.

Durant la Guerra Civil, el grup d'Agustí Roa era conegut com a Panchito Villa i, entre d'altres, hi havia Giménez Naranjo, Pepe García, Victorino Beltrán i el seu cunyat Pablo, tots treballadors de la Catalana de Gas; i Adela Chiva Granel, la noia que amb quinze anys donava exemple de valor i compromís i que era coneguda com la Xata.

Dirigí la publicació *Amanecer. Órgano del Comité de Enlace CNT-FAI-JJLL de la barriada de Pueblo Nuevo* (1938-1939).

L'agost del 1987 va tornar a Catalunya i es va instal·lar a Sitges, on va viure fins a la seva mort, el 3 de maig de 1999.

Josep Silvestre Granell

Josep Silvestre Granell va néixer a Sant Martí de Provençals abans de l'annexió a Barcelona, però se'n desconeix la data exacta. Va morir a l'exili, a Caracas, el 1969. De molt jove es va afiliar com a cilindrador al sindicat de la CNT. Va ser un dels impulsors de les escoles racionalistes que es van implantar a Barcelona durant la

segona dècada del segle passat i va treballar especialment a favor de La Fari-gola del Clot (1913). Estava involucrat en els comitès de vaga i en la lluita per la llibertat dels presos. Era aficionat al teatre i va dirigir grups d'obres en el muntatge d'obres que es feien en benefici dels presos i dels confederals. Va complir diverses penes de presó i va ser desterrat a Reus. Quan el governador militar de Barcelona, Martínez Anido, i el seu cap de la policia, Miguel Arlegui, aplicaven de manera sistemàtica la sinistra «ley de fugas», va salvar la vida gràcies a la valentia de la seva companya.

Va viure al carrer de Catalunya (avui Ciutat de Granada), on va néixer el seu fill Joaquim, que també va ser un destacat anarquista. Quan treba-

llava a Can Girona, un company el va denunciar i va fugir a França, ja que el governador pretenia involucrar-lo en la mort d'un policia. Va tornar a Catalunya el 1934 i en acabar la guerra es va exiliar definitivament. De França va passar a Mèxic i finalment a Veneçuela, on va fer durant anys unes populars emissions radiofòniques contra el franquisme. Va ser conserge del Centre Català de Caracas i va militar a Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA), com a encarregat de propaganda.

El seu fill, Joaquim Silvestre Adelantado, *Quimet*, també era militant de la CNT i de la FAI. Durant la guerra va ser capità i va lluitar al front de Terol. Va morir a Barcelona el 1977 d'un atac de cor.

Jaume Vilajuana Padrós

El 17 d'octubre de 1890 va néixer al Poble Nou Jaume Vilajuana Padrós, més conegut com a Jaume Padrós. El pare era boter i la mare tenia una patent per vendre carn de xai. Quan tenia vuit anys, va morir el seu pare, i la mare, per subsistir, va haver de manllevar els béns familiars al Mont de Pietat.

Només va estar escolaritzat dos anys, perquè va haver d'entrar a treballar molt aviat en una fàbrica de blanqueig, tints i aprests de teixits. El 1901 ja va participar activament en una vaga general. El 1905 organitzà la Joventut Republicana del Poble Nou. El 1911, d'acord amb la seva mare, es declarà insubmís del servei militar i fugí a França. Primer es va instal·lar a Marsella i després a Lió, on va coincidir amb obrers catalans que el van encarrilar cap a l'anarquisme, i s'afilià a la CGT (Confederació General del Treball). Mentre va viure a França va ser un militant molt actiu i va participar en moltes mobilitzacions fins que fou expulsat del país per «agitador revolucionari». En tornar a Catalunya, s'afilià a la Confederació Nacional del Treball (CNT) i, entre

el 1920 i el 1925, va viure a Cerdanyola, on va treballar a la cooperativa La Constància, de la qual va ser nomenat secretari. També organitzà un ateneu a Cerdanyola i s'enemistà amb Federico Urales. El 1928, fugint del pistolisme, va tornar a creuar la frontera i s'establí al municipi francès de Viena del Delfinat. En començar la Segona Guerra Mundial, va ser internat al camp de concentració de Vernet d'Ariège. Durant l'ocupació nazi, participà en la reorganització clandestina de la CNT espanyola a l'exili. El 1968 va morir la seva companya Marie Louise, amb qui havia tingut cinc fills, i vuit anys després, quan tenia 86 anys, es va tornar a casar, amb Luisa Pujadas. Els últims anys de la seva vida va viure a Prada de Conflent, on va morir el 1982.

Antonio Turón Turón

El 17 de gener de 1920 neix a Híjar (Terol) Antonio Turón Turón. Amb la família es traslladà de petit a Barcelona. Quan tenia 13 anys començà a treballar de laminador a la foneria de Can Girona, on també treballava el seu pare, i s'afilià poc després al Sindicat del Metall de la CNT.

Durant els anys trenta, fou membre del grup anarquista La Paz, de Sant Adrià de Besòs, i de les Joventuts Llibertàries del Poblenou. El juliol del 1936, amb el grup Los Solidarios, va combatre l'aixecament a les casernes dels Docks i de Lepant i, durant els dies següents, es va enfrontar als franc-tiradors i participà en l'avituallament i les oficines d'afiliació de les columnes Durruti i Ortiz. Lluità al front d'Aragó i en la 24a divisió, al Pirineu lleidatà. Durant la postguerra, va passar per diversos camps de concentració (la Guingueta d'Ix, Montlluís, Vernet, Sètfont i Cueugnon). Va fugir de l'últim camp i, després d'un temps vivint

al bosc, va passar a Espanya. Va ser detingut per la Guàrdia Civil a Camprodon i obligat a fer el servei militar. Quan el van llicenciar, es passà a la lluita clandestina a Barcelona i formà part de les Joventuts Llibertàries i del grup editor de *Ruta*, alhora que treballava de venedor tèxtil i feia de correu clandestí. El gener del 1947 va ser detingut per la policia i a la comissaria de la Via Laietana va rebre una pallissa brutal. Va ser condemnat a 30 anys, però aconseguí la llibertat el 1958 després de passar 11 anys a la presó.

A Barcelona formà part del Comitè Nacional clandestí, amb Ismael Rodríguez Ajax com a secretari general. L'octubre del 1961 va tornar a ser detingut, acusat de propaganda il·lícita, i va estar un any més a la presó. Després i fins a la seva jubilació el 1985, va treballar com a administratiu a l'Institut Nacional de Previsió. Va continuar fent política fins a la seva mort, el 2003.

Domingo Ibars Joanies

Domingo Ibars Joanies (1921-1998) va néixer a la plaça de les Olles, a Barcelona, però la família es va traslladar molt aviat al camí Antic de València, al Poblenou. El 1936, quan tenia 15 anys, ja va participar en una barricada que es va muntar al carrer de Pere IV com a control confederal. Va ingressar a les Joventuts Llibertàries i, el gener del 1938, va ser condemnat i empresonat per haver participat en els Fets de Maig de l'any anterior. Va ser alliberat poc abans d'acabar la guerra i, amb la retirada, va passar a França, però aviat va tornar a l'Estat i un cop aquí, com que no li van trobar antecedents penals, va ser enviat al Marroc a fer el servei militar. Quan va tornar a Barcelona, va ingressar novament a les Joventuts Llibertàries i fou detingut el 1946 en la batuda que va fer la policia al bar Valero, del barri de La Plata. Aquest

bar era un dels punts de distribució de la premsa llibertària i, sovint, lloc de trobada dels anarquistes. A la comissaria de la via Laietana fou apallissat i d'allà fou enviat a la presó. Quan va quedar en llibertat es va integrar en els grups d'acció que tenien com a objectiu recaptar fons per ajudar els presos. La recaptava es feia mitjançant «expropiacions» a bancs i empreses. Després, va passar al Moviment Llibertari de Resistència i fou l'autor de diverses accions junt amb Pere Adrover, de mal nom *el Iaio*, que va ser afusellat al Camp de la Bota. Ibars va ser detingut el 1949 i condemnat a mort el 1952 per un consell de guerra. La pena li va ser commutada per 30 anys de presó, que va complir primer al penal de càstig d'Ocaña i després a Burgos. Va estar 20 anys de presó i en va sortir en un estat de salut molt precari.

L'assassinat de Joseph Mitchell Hood

Joan Carles Luque

A principis de juliol del 1936, a Barcelona ningú no se sorprenia de res. El coronel Moracho havia patit un atemptat quan van llançar-li una bomba. Més tard, es va esbrinar que l'artefacte provenia de l'arsenal de l'exèrcit. De fet, des de l'assassinat dels germans Badia —que mai no ha estat del tot clar qui fou el responsable—, la violència política o social era una constant als carrers de la ciutat. El 3 de juliol, el mateix president Lluís Companys havia de donar explicacions a la premsa de la mort un dia abans de Josep Mitchell Hood, gerent de La Escocesa. Posteriorment, afirmava haver donat ordres a Frederic Escofet, aleshores comissari general d'Ordre Públic, per portar els culpables davant la justícia. En l'atac dut a terme per un grup de pistolers també resultà greument ferit el nebot de Mitchell. La mort de Joseph Mitchell va ser qualificada d'«atemptat social», forma eufemística per encobrir els assassinats perpetrats per grups d'incontrolats que sovint afirmaven actuar en nom de la FAI, que era el sector més extremista i violent de la CNT, sindicat llibertari majoritari a Catalunya.

Sorprèn que una de les primeres declaracions d'Escofet fos «que era un crim impossible d'evitar». Si això era el que pensava i deia el cap de la policia, potser el que calia fer era amagar-se sota el llit.

Un enterrament gens discret

El dissabte 4 de juliol de 1936, *La Vanguardia*, a la seva pàgina de necrològiques, que aleshores era la segona del diari, dedicava cinc columnes a la mort de Joseph Mitchell Hood, gerent de Johnston & Shields Company, una empresa tèxtil coneguda popularment com La Escocesa. La seva esposa i la resta de la família demana-

Automòbil requisat per l'autoritat judicial. És el cotxe que conduïa Joseph Mitchell, director de la fàbrica La Escocesa, quan va ser assassinat a trets el 2 de juliol de 1936.

ven l'assistència a l'enterrament. El seguici s'iniciaria a la casa del difunt, a l'avinguda del 14 d'Abril —la Diagonal—, fins al Cementiri del Sud-oest, avui Cementiri de Montjuïc. Havia mort a trets dos dies abans al carrer dels Almogàvers.

A *La Vanguardia* del diumenge, a la pàgina 8, el diari s'estenia àmpliament en els detalls del funeral, qui va acompanyar el fèretre, que hi van assistir alguns treballadors, qui va portar el fèretre, etc. A l'extensa notícia es fa referència a la presència de dirigents de la central de Londres i fins i tot a la presència d'un capellà del seu país, el pastor reverend Jones, que és presentat com a «director espiritual de la família». Més interessant és veure que en primera fila hi figuraven els principals dirigents empresarials, el cònsol britànic a Barcelona i Alberto Arrando, el cap de les forces de seguretat de Barcelona —les formades per les Companyies d'Assalt i les Companyies de Seguretat—, a qui el diari cita erròniament com a

Herrando. Només al final i de manera breu es diu que el jutge Ferré ha interrogat l'únic testimoni presencial de l'assassinat. La notícia no va signada. *La Vanguardia* va tardar decennis a tornar a parlar de Joseph Mitchell Hood.

Els fets

Com sempre, la vida és més prosaica i menys retòrica del que narren els diaris. Un grup de pistolers van rodejat Mitchell al carrer dels Almogàvers cantonada Dos de Maig i el van abatre a trets. En aquells moments, el director de la fàbrica anava acompanyat del seu nebot i del gerent de La Escocesa. Mitchell va rebre cinc trets i, segons el testimoni del seu nebot, quan va rebre els dos darrers, ja era mort. Van ser uns significatius «trets de gràcia». En un principi, els assassins van voler marxar en el mateix